

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА і ОБОРОНА

№ 8 (68)

2005

Засновник і видавець:

УКРАЇНСЬКИЙ ЦЕНТР ЕКОНОМІЧНИХ І ПОЛІТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ІМЕНІ ОЛЕКСАНДРА РАЗУМКОВА

Генеральний директор Анатолій Рачок
Головний редактор Людмила Шангіна
Макет Олександр Шаптала
Техніко-комп'ютерна
підтримка Антон Балицький

Журнал зареєстровано в Державному
комітеті інформаційної політики України,
свідцтво KB № 4122

Журнал видається українською
та англійською мовами
Загальний тираж
3800 примірників

Адреса редакції:

01034, м. Київ, вул. Володимирська, 46
офісний центр, 5-й поверх
тел.: (380 44) 201-11-98
факс: (380 44) 201-11-99
e-mail: info@uceps.com.ua
веб-сторінка: <http://www.uceps.org>

При використанні матеріалів
посилання на журнал
«Національна безпека і оборона»
обов'язкове

Редакція може не поділяти точки зору авторів

Фотографії:
УНІАН — обкладинка

© Центр Разумкова, 2005

Проект здійснено за підтримки Представництва
Фонду Конрада Аденауера в Україні
та Євангельської Церкви Німеччини

З М І С Т

ПРОБЛЕМА РЕЛІГІЙНОГО НАВЧАННЯ ТА ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ І МОЛОДІ В УКРАЇНІ ОЧИМА ГРОМАДЯН	3
РЕЛІГІЙНЕ НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ І ШЛЯХИ РОЗВ'ЯЗАННЯ (Виступи учасників Круглого столу)	26
У ПОСТ-АТЕЇСТИЧНОМУ СУСПІЛЬСТВІ НЕ МОЖНА ЗВОЛИКАТИ ІЗ ВПРОВАДЖЕННЯМ РЕЛІГІЙНОЇ ОСВІТИ Керуючий Львівською єпархією Української Православної Церкви, архієпископ Львівський і Галицький АВГУСТИН	26
СЬОГОДНІ ДЕРЖАВНА ШКОЛА НЕ ВІДПОВІДАЄ ЗАПИТАМ СУСПІЛЬСТВА Ректор Духовної академії і семінарії Української Православної Церкви Київського Патріархату, настоятель Михайлівського Золотоверхого монастиря, архієпископ ДИМИТРИЙ (Рудюк)	27
СТАРАЙМОСЯ МАТИ ЗАГАЛЬНОУКРАЇНСЬКУ ПІДСТАВУ МОРАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ, ДЕ МИ МОЖЕМО СПРАВДІ ЗНАЙТИ ОДИН ОДНОГО, НЕ БЛУКАЮЧИ Глава Української Греко-Католицької Церкви, кардинал Любомир ГУЗАР	28
УСІ МИ ЗНАЄМО, ЯК ЗРОБИТИ І ВСІ ВМІЄМО ЦЕ ЗРОБИТИ — АЛЕ БРАКУЄ ДОБРОЇ ВОЛІ Генеральний вікарій Києво-Житомирської дієцезії Римо-Католицької Церкви, єпископ Станіслав ШИРОКОРАДЮК	29
ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОСТІ, МОРАЛІ І СВІТОГЛЯДУ — ЦЕ ПРОБЛЕМА, ЯКУ МИ ПОВИННІ ВИРІШУВАТИ РАЗОМ Володимир КАФАРСЬКИЙ	30
ВІДРОДЖУВАТИ ТРАДИЦІЙНУ РЕЛІГІЙНУ МОРАЛЬ ДЕРЖАВА ЗОБОВ'ЯЗАНА СТАТТЕЮ 11 КОНСТИТУЦІЇ Михайло КОСІВ	31
ЯКЩО МИ БУДЕМО ПРОПОНУВАТИ МОРАЛЬ БЕЗ БОГА, ВОНА НЕ ДІЯТИМЕ Володимир КРУПСЬКИЙ, Президент Української Уніонної Конференції Церкви адвентистів сьомого дня	32
ПРЕДМЕТ ДУХОВНОГО СПРЯМУВАННЯ ОБОВ'ЯЗКОВО МАЄ БУТИ В КОЖНІЙ ШКОЛІ Наталія САВЧУК	33
ЦЕРКВИ ПОВИННІ ВИСТУПАТИ НЕ ОДНА ПРОТИ ОДНОЇ, А ВОЄДИНО — І ПРЕДСТАВЛЯТИ ЄДИНІ ЦІННОСТІ Тетяна ТЕРЬОШИНА	34
НАЙГОЛОВНІША ПРОБЛЕМА: ЩО МАЄ ВИКЛАДАТИСЯ В ДЕРЖАВНІЙ ШКОЛІ — РЕЛІГІЙНІСТЬ ЧИ ДУХОВНІСТЬ? Юрій ФІЗЕР, пастор Української Лютеранської Церкви	34
У ЗАПРОВАДЖЕННІ КУРСУ ДУХОВНОГО СПРЯМУВАННЯ МИ МАЄМО ЙТИ ПЛІЧ-О-ПЛІЧ Павло ПОЛЯНСЬКИЙ	35
ТРЕБА ПОДОЛАТИ РОЗМЕЖУВАННЯ, НАСАМПЕРЕД, СЕРЕД ПОЛІТИКІВ Ніна МАРКОВСЬКА	36
ПОРЯТУНОК — У НАШИХ РУКАХ. ЦЕ ТОЙ ЧАС, ТЕ МІСЦЕ І ТІ ЛЮДИ. ІНШОЇ НАГОДИ МИ НЕ МАТИМЕМО Лілія ГРИГОРОВИЧ	37
І ВЧИТЕЛІ, І ПРОГРАМИ У НАС Є. НЕМАЄ ДОБРОЇ ВОЛІ прес-секретар Української Православної Церкви Київського Патріархату ігумен ЄВСТРАТІЙ (Зоря)	38
ХОЧУ ВІРИТИ, ЩО НАСТАВ ЧАС, КОЛИ ПРОБЛЕМИ БУДУТЬ РОЗВ'ЯЗАНІ ректор Українського Католицького університету, отець Борис ГУДЗЯК	39
ЯКЩО ПРАВИЛЬНО РОЗУМІТИ ТЕРМІНИ, ТО ПРЕДМЕТ ДИСКУСІЇ БУДЕ ЯСНІШИЙ, ЕМОЦІЙ БУДЕ МЕНШЕ, А ПРАКТИЧНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ — БІЛЬШЕ Олег ТУРИЙ	40
ЦЕРКВА НЕ ВТРАТИЛА СОЦІАЛЬНІ ПОЗИЦІЇ, ВОНА ПОВИННА МАТИ ЗАКОНОДАВЧО ВСТАНОВЛЕНЕ ПРАВО ДІЯТИ В СУСПІЛЬСТВІ Олександр ДОБРОБ	41
ПРО НЕДІЛЬНІ ШКОЛИ Луїза ЦЮПА	41
ДУХОВНОСТЬ — ЭТО СОСТОЯНИЕ ДУШИ настоятель храма Святого Серафима Саровского Украинской Православной Церкви, митрофорный протоиерей Василий ЗАЕВ	42
ЗА УМОВИ ЗЛАГОДЖЕНОЇ ПРАЦІ ТА БАЖАННЯ ЗНАЙТИ КОНСЕНСУС, МИ ЙОГО ЗНАЙДЕМО Олександр САГАН	42
МИ ВСІ ЗГОДНІ З ТИМ, ЩО РЕЛІГІЙНА ОСВІТА — ПОТРІБНА Іван ДАЦЬКО	43
МИ НЕ МАЄМО ПРАВА НЕХТУВАТИ ПОЧУТТЯМИ НАВІТЬ ОДНІЄЙ ЛЮДИНИ Петро ГАНУЛІЧ	43
ДЕРЖАВА МАЄ ДОПОМАГАТИ ЦЕРКВІ В ЗАСНУВАННІ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШІЛ Ігор ОЖИВІВСЬКИЙ	44
ШКОЛА НЕ МОЖЕ СТОЯТИ ОСТОРОНЬ ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОГО СВІТУ ДІТЕЙ І МОЛОДІ Павло ПОЛЯНСЬКИЙ	45
ГЕОГРАФІЯ ВИКЛАДАННЯ ПРЕДМЕТІВ ДУХОВНО-ЕТИЧНОГО СПРЯМУВАННЯ В УКРАЇНІ (за даними Міністерства освіти і науки України)	48

Умови отримання журналу — на нашій веб-сторінці:
<http://www.uceps.org/magazine>.

До питань релігійної освіти та виховання в Україні учасники постійно діючого Круглого столу *“Релігія і влада в Україні: проблеми взаємовідносин”* зверталися неодноразово. Так само неодноразово на адресу Верховної Ради України, Президента України, міністерств і відомств надсилалися пропозиції з цих питань, підготовлені на засіданнях і в робочих групах Круглого столу. Проте, на жаль, до цього часу основні з таких пропозицій не дістали нормативно-правового закріплення.

Узгоджена позиція учасників Круглого столу в частині релігійної освіти і виховання була сформульована у проекті Концепції державно-конфесійних відносин в Україні, розробленому на засадах Конституції України та міжнародно-правових актів з питань забезпечення свободи совісті, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також інших актів міжнародного права, до яких приєдналася Україна.

У проекті пропонується наступне трактування конституційного положення про відокремлення школи від церкви (стаття 35): **“Забезпечення права на свободу совісті передбачає право громадян на вільне отримання релігійної освіти та виховання, що означає, по-перше, що державна система освіти повинна забезпечувати можливість релігійного навчання учнів і студентів на добровільних (факультативних) засадах; по-друге, право церкви (релігійних організацій) на створення та утримання навчальних закладів, що надають релігійну освіту як професійну (релігійні (духовні) навчальні заклади) та загально-просвітницьку (конфесійні навчальні заклади).**

Отже, відокремлення школи від церкви не повинне розглядатися як перешкода викладанню релігії у державних школах; діяльності богословських факультетів і кафедр у державних вищих навчальних закладах (насамперед, університетах); заснуванню релігійними організаціями загально-освітніх і вищих навчальних закладів усіх рівнів”.

Серед прав церкви (релігійних організацій) проект Концепції передбачає **“право на заснування загальноосвітніх навчальних закладів усіх рівнів, у т.ч. — з конфесійно визначеною системою виховання та наданням релігійної освіти”.**

Серед пріоритетних напрямів державної політики у сфері забезпечення права на свободу совісті встановлюється першочергове **“законодавче врегулювання права церкви (релігійних організацій) на заснування конфесійних навчальних закладів;**

розробка та впровадження: державного стандарту богословської (теологічної) освіти; механізму визнання документів про освіту, отриману в релігійних (духовних) навчальних закладах; ліцензування та акредитації конфесійних навчальних закладів усіх рівнів; вивчення можливості фінансування дисциплін, що викладаються в конфесійних навчальних закладах та належать до державного стандарту, з бюджетних коштів; механізму впровадження вивчення релігії у державній школі на добровільних (факультативних) засадах”.

Проект передбачає також **“впровадження в програми середньої загальноосвітньої школи курсу основ української християнської культури (християнської етики), який не супроводжується релігійними обрядами; вищої школи (вищих навчальних закладів усіх рівнів) — курсу “Релігії народу України”, тобто курсу наукових дисциплін, предметом яких є історія, філософія, богослов'я (теологія), культура і традиції релігій, що мають (або мали) відчутний вплив на історію та культуру України; курс має передбачати активне залучення представників відповідної релігійно-культурної традиції до підготовки програм та викладання зазначеного курсу”.**

Проект Концепції 24 червня 2004р. був розглянутий Комітетом Верховної Ради України з питань культури і духовності та ухвалив **“взяти до уваги розроблений Робочою групою проект Концепції державно-конфесійних відносин в Україні та підтримати його внесення на розгляд Верховної Ради України”.**

На жаль, процеси, пов'язані з президентською (2004р.) кампанією, завадили розгляду проекту Концепції до цього часу.

На черговому засіданні Круглого столу, проведеному 16 вересня 2005р. в рамках міжнародної конференції **“Релігійна освіта і виховання в Україні”** (організований Представництвом Фонду Конрада Аденауера в Україні), предметом обговорення учасників знову стали питання релігійного навчання та виховання. Підвищена суспільна увага до цих питань була зумовлена ситуацією, що склалася навколо впровадження у 5-6 класах державних загальноосвітніх шкіл курсу етики як світського предмета та водночас — ініціативи Президента України про впровадження предмета з умовною назвою **“Етика віри”.**

Учасники засідання погодилися з тезами, напрацьованими в рамках міжнародної конференції, зокрема про те, що **“батькам має бути надане право вимагати від школи відповідного релігійного виховання для своїх дітей; учні повинні мати можливість вибору між предметами “Християнська етика” (або іншими предметами духовного спрямування, які вивчаються в державних загальноосвітніх школах України) та “Етика”; Церкви України мали б виявити готовність спільно нести відповідальність за релігійне виховання; Церкви повинні нести відповідальність за підготовку вчителів та зміст навчання”.**

Позиції учасників засідання викладені в матеріалах Круглого столу, які розміщені в цьому журналі. На засіданні були присутні делегації від зарубіжних країн (Німеччини, Польщі, Білорусі) та церков України (Української Греко-Католицької Церкви, Української Православної Церкви, Римо-Католицької Церкви).

Проблема релігійного навчання та виховання дітей і молоді в Україні очима громадян

*Андрій БИЧЕНКО,
директор
соціологічної служби
Центру Разумкова*

*Михайло МІЩЕНКО,
заступник директора
соціологічної служби
Центру Разумкова*

Проблема релігійного навчання та виховання дітей і молоді в Україні з кінця 1980-х років постійно привертає увагу Церков і релігійних організацій, державних чинників і громадськості. Останнім часом проблема набула особливої актуальності, зокрема, через дві обставини: зроблену в червні 2005р. заяву Президента України В.Ющенка про впровадження в державних загальноосвітніх школах країни предмета з умовною назвою “Етика віри”, а також — рішення Міністерства освіти і науки України про впровадження в 5-6 класах державних загальноосвітніх шкіл курсу етики як світського предмета.

Обидві ці події викликали суперечливу суспільну реакцію, дістали неоднозначні оцінки з боку релігійних спільнот, педагогічної громадськості, суспільства загалом. За таких умов доцільним і необхідним є вивчення громадської думки з означеної проблеми та її врахування при прийнятті відповідних рішень як державними органами, так і всіма зацікавленими сторонами.

У цій статті наводяться результати загальнонаціонального соціологічного опитування громадян України з означеної проблеми.

Опитування проведене з 5 по 12 серпня 2005р. в усіх регіонах України. Опитано 2011 респондентів віком від 18 років. Теоретична похибка вибірки не перевищує 2,3%.

Що показало опитування

1. Суспільні погляди на проблему релігійного навчання та виховання дітей і молоді виразно корелюють із загальною конфесійно-релігійною ситуацією у країні — яка характеризується наявністю чітких відмінностей між західними областями (Західний регіон) і рештою областей України (Центральний, Південний, Східний регіони)¹. Внаслідок цих відмінностей у громадській думці склалися два різні підходи до участі державної школи у процесі

релігійного навчання та виховання дітей і молоді, а також — дві різні моделі релігійного навчання та виховання дітей і молоді за участю державної школи.

Підходи до участі державної школи у процесі релігійного навчання та виховання дітей і молоді. У Західному регіоні країни існує виразна орієнтація на залучення державної школи до релігійного навчання і виховання дітей та учнівської молоді шляхом вивчення в ній релігійних дисциплін як обов’язкових або факультативних. Такої думки дотримуються 60,6% опитаних —

¹ Тут і далі застосовується наступний розподіл областей за регіонами: **Захід**: Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Чернівецька області; **Центр**: м.Київ, Вінницька, Житомирська, Київська, Кіровоградська, Полтавська, Сумська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська області; **Південь**: АР Крим, Миколаївська, Одеська, Херсонська області; **Схід**: Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Луганська, Харківська області.

За даними Всеукраїнського перепису населення 2000р., населення віком від 18 років у зазначених регіонах складало: Захід — 7,2 млн. осіб; Центр — 13,4 млн.; Південь — 5,7 млн.; Схід — 12,6 млн. осіб.

проти 34,1% тих, хто вважає, що забезпечувати релігійне навчання і виховання дітей слід поза державною школою (батьки — 19%, недільні школи — 10,3%, конфесійні (1,9%) та духовні (2,9%) навчальні заклади). Отже, баланс голосів на користь залучення державної школи до релігійного навчання і виховання становить 26,5%.

У всіх інших регіонах ситуація протилежна — там тією чи іншою мірою переважають прихильники забезпечення релігійного навчання і виховання поза державною школою. У Центрі такої думки дотримуються 47% проти 37,8% тих, хто вважає, що в державній школі мають вивчатися предмети релігійного спрямування (баланс голосів на користь релігійного навчання і виховання поза державною школою — 9,2%); на Півдні — 53% проти 33,7%, відповідно (баланс голосів — 19,3%); на Сході — 47,1% проти 41,4% (баланс голосів — 5,7%).

Моделі релігійного навчання та виховання дітей і молоді за участю державної школи. У випадку залучення державної школи до релігійного навчання і виховання, суспільним поглядам Центрального, Південного і Східного регіонів країни відповідає така модель, за якої забезпечується можливість *добровільного* (факультативного) вивчення предметів релігійного спрямування в державній школі, доповнена насамперед вихованням у сім'ї та навчанням у недільних школах.

Обов'язково в державній школі можуть вивчатися світські дисципліни — насамперед, етика, а також — релігієзнавство. Предмети релігійного спрямування мають вивчатися *добровільно*. Бажаними для вивчення є курси Основ православної культури або Основ християнської культури, Християнської етики, Закону Божого.

Метою впровадження предметів релігійного спрямування в освітній процес державної школи має бути насамперед вивчення історії релігії та моральних заповідей, що їх містять різні віровчення, — без виховання релігійності дітей та залучення їх до Церкви. Уроки не повинні супроводжуватися молитвами та іншими елементами релігійних обрядів. Викладання мають здійснювати священнослужителі, які мають педагогічну підготовку, або вчителі, які мають відповідну релігійну підготовку і є віруючими людьми (за винятком Східного регіону, де більшу підтримку дістали вчителі безвідносно до їх особистої віри).

Рішення про впровадження релігійної освіти в державній школі вправі приймати насамперед Міністерство освіти і науки України та батьки, які хочуть, щоб їх діти отримали релігійну освіту та виховання (батьківські комітети шкіл).

За конфесійною ознакою, ця модель відповідає поглядам громадян, які вважають себе православними, “просто християнами” та невіруючими.

У Західному регіоні бажаною є модель, за якої існує *обов'язкове* вивчення предметів релігійного спрямування в державній школі. Бажані предмети — Християнська етика та Закон Божий, найменш бажаний — Основи православної культури.

Метою вивчення предметів релігійного спрямування має бути насамперед виховання релігійності дітей і залучення їх до Церкви. Уроки можуть супроводжуватися молитвами та іншими елементами релігійних обрядів (стосовно цього аспекту думки жителів регіону поділилися навпіл). Викладання мають здійснювати священнослужителі, які мають педагогічну підготовку, або вчителі, які мають відповідну релігійну підготовку і є віруючими людьми.

Рішення про впровадження релігійної освіти в державні школи вправі приймати насамперед Міністерство освіти і науки України та Президент України.

За конфесійною ознакою, ця модель відповідає поглядам громадян, які вважають себе греко-католиками.

За віковою і гендерною ознаками, результати є однаковими для всіх регіонів і корелюють із загальними закономірностями релігійності населення. Прихильність до релігійної освіти та виховання дітей і молоді на обов'язкових засадах і в традиційних формах (вивчення Закону Божого, викладання релігійних предметів священнослужителями тощо) є вищою у старших вікових групах, порівняно з молодшими, у групах з нижчими рівнями освіти та серед жінок, порівняно з чоловіками. Водночас, у всіх вікових і гендерних групах та групі осіб з повною середньою, вищою і незакінченою вищою освітою переважають прихильники добровільних засад вивчення предметів релігійного спрямування в державній школі.

2. Характер загальної середньої освіти в державній школі має бути нейтральним — не релігійним і не атеїстичним. Не дивлячись на невизначеність позицій громадян стосовно того, чи проникнуті навчальні програми державної загальноосвітньої школи в Україні духом атеїзму, більшість із них згодні з тим, що ці програми мають бути переглянуті з метою забезпечення нейтрального стосовно релігії характеру загальної середньої освіти. Серед громадян України також переважає думка про те, що державна загальноосвітня школа має давати учням, поряд з матеріалістично орієнтованими знаннями, також релігійні знання як альтернативу матеріалістичного бачення світу.

3. Можна припустити, що практика заснування українськими Церквами і релігійними організаціями загальноосвітніх навчальних закладів дістала б суспільну підтримку, в т.ч. і матеріальну, в усіх регіонах, крім Сходу. Проте, слід мати на увазі, що таку підтримку громадяни ставлять у значну залежність від якості освіти, дещо менше — від конфесійної належності, а в частині добровільного податку — від наявності коштів.

4. Узагальнюючи отримані дані, можна припустити, що найбільш прийнятною, компромісною моделлю релігійного навчання і виховання дітей і молоді в Україні зараз може бути така, за якої в державних школах забезпечується можливість факультативного вивчення предметів релігійного спрямування, водночас — Церкви і релігійні організації отримують право засновувати конфесійні загальноосвітні навчальні заклади.

Нижче наводяться докладні дані, на підставі яких зроблені загальні висновки.

Забезпечення релігійного навчання і виховання дітей в Україні: хто і як

Як видно з даних, наведених у вірші “Хто і як має забезпечувати релігійне навчання і виховання дітей в Україні?”, думки про присутність релігійної складової в освітньому процесі державної школи дотримуються 42,6% громадян: 27,7% вважають прийнятним вивчення релігійних дисциплін на добровільних засадах; 14,9% — на засадах обов’язкового вивчення.

Упевнені, що релігійне навчання і виховання дітей і молоді мають здійснюватися поза державною школою 45,5% громадян: 18,9% вважають, що воно має забезпечуватися батьками, в сім’ї; 18,1% — недільними

школами при релігійних громадах; 5,6% — духовними навчальними закладами; 2,9% — конфесійними навчальними закладами.

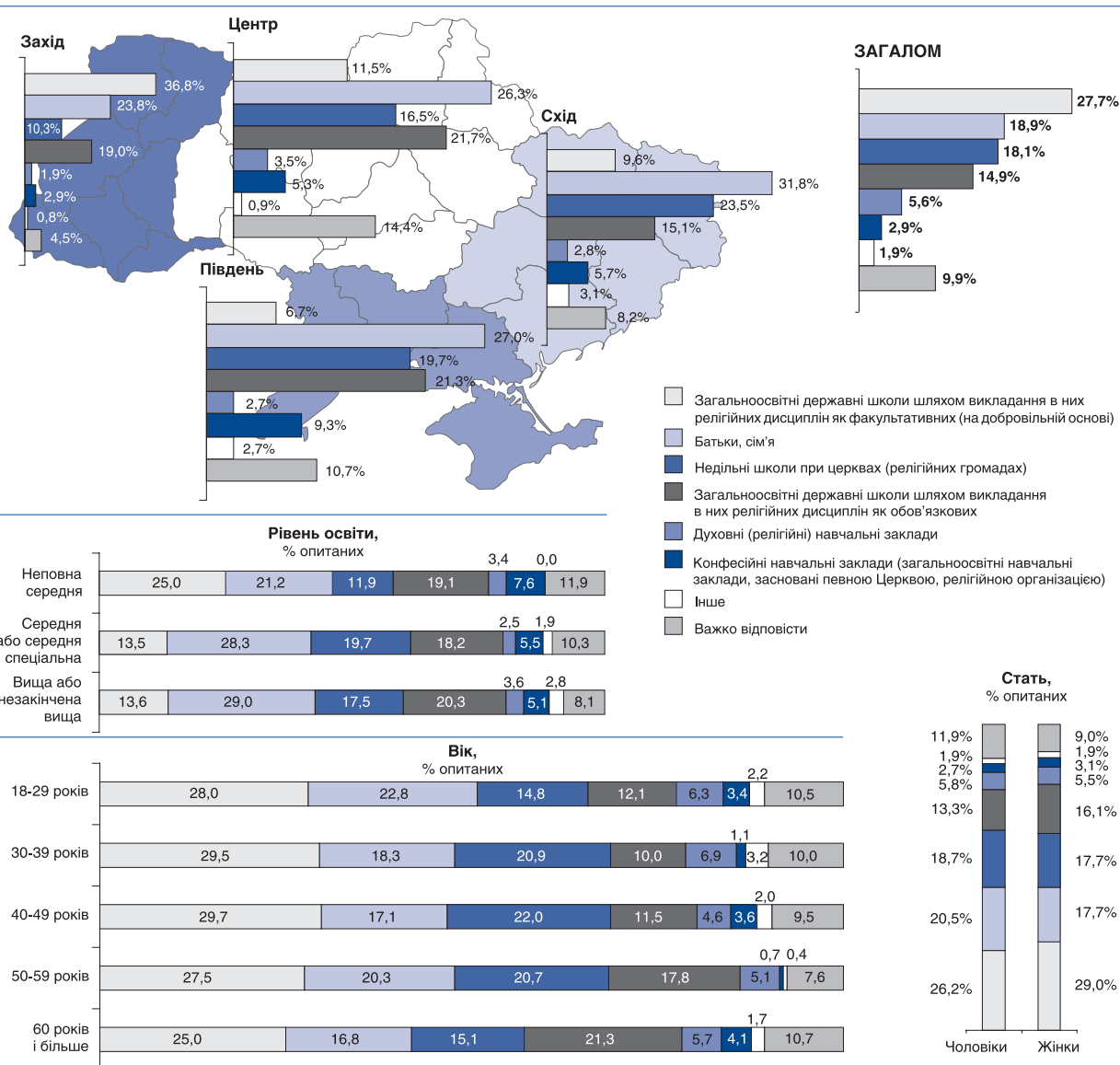
Баланс голосів на користь забезпечення релігійного навчання і виховання поза державною школою становить 2,9%, отже є фактично не значимим (у межах похибки)².

Регіональний зріз. Прихильників факультативного вивчення предметів релігійного спрямування найбільше на Сході країни (31,8%), найменше — на Заході (23,8%). У Центрі та на Півдні — 26,3% та 27,0%, відповідно.

Прихильників обов’язкового вивчення найбільше — на Заході (36,8%), найменше — на Півдні (6,7%). У Центрі та на Сході — 11,5% і 9,6%, відповідно.

Хто і як має забезпечувати релігійне навчання і виховання дітей в Україні?

% опитаних

² Якщо з розгляду виключити духовні навчальні заклади (як такі, що дають релігійну підготовку як професійну) та конфесійні (з огляду на обмеженість такої практики в Україні та фактично перебування їх поза правовим полем), то баланс голосів виявиться на користь присутності релігійної складової в освітньому процесі державної школи і становитиме 5,6%. Проте, ця перевага забезпечена голосами жителів одного регіону — Західного, де аналогічний показник становить 30,7%. У всіх інших регіонах він є не значимим (у межах похибки).

Тих, хто впевнений в тому, що релігійне навчання і виховання мають забезпечуватися поза державною школою, найбільше на Півдні (53,0%), найменше — на Заході (34,1%). У Центрі та на Сході — 47,0% та 47,1%, відповідно.

Отже, на **Заході** країни присутність релігійної складової в освітньому процесі державної школи підтримують 60,6% громадян: обов'язкове вивчення релігійних дисциплін — 36,8%; факультативне — 23,8%. Думки про те, що релігійне навчання і виховання має забезпечуватися поза державною школою дотримуються 34,1% опитаних: 19,0% покладають цей обов'язок на сім'ю; 10,3% — на недільні школи; 2,9% — на духовні навчальні заклади; 1,9% — на конфесійні навчальні заклади.

Баланс голосів на користь присутності в освітньому процесі державної школи релігійної складової — 26,5%.

На **Сході** вивчення предметів релігійного спрямування в державній школі підтримують 41,4% опитаних: на добровільних засадах — 31,8%; обов'язкове вивчення — 9,6%. Вважають, що релігійне навчання і виховання мають забезпечуватися поза державною школою 47,1%: 23,5% впевнені, що це мають робити недільні школи; 15,1% — сім'я; 5,7% — духовні навчальні заклади; 2,8% — конфесійні навчальні заклади.

Баланс на користь забезпечення релігійного навчання і виховання поза державною школою — 5,7%.

На **Півдні** вивчення предметів релігійного спрямування в державній школі підтримують 33,7% громадян: 27,0% — на факультативних засадах; 6,7% — як обов'язкове. Натомість вважають, що релігійне навчання і виховання мають забезпечуватися поза державною школою 53,0% опитаних: 21,3% — покладають це завдання на сім'ю; 19,7% — на недільні школи; 9,3% — на духовні навчальні заклади; 2,7% — на конфесійні навчальні заклади.

Баланс на користь забезпечення релігійного навчання та виховання дітей і молоді поза державною школою — 19,3%.

У **Центрі** присутність в освітньому процесі державної школи релігійної складової підтримують 37,8% громадян: 26,3% — на факультативних засадах; 11,5% — на обов'язкових. Вважають, що релігійне навчання і виховання мають забезпечуватися поза державною школою — 47,0% опитаних: 21,7% покладають це завдання на сім'ю; 16,5% — на недільні школи; 5,3% — на духовні навчальні заклади; 3,5% — на конфесійні навчальні заклади.

Баланс голосів на користь забезпечення релігійного навчання і виховання поза державною школою — 9,2%.

Віковий зріз. За віковою ознакою, більшими прихильниками обов'язкового вивчення є люди двох старших вікових груп — 18-21% проти 10-12% у молодшій і середніх вікових групах. Але і в старших групах вони поступаються тим, хто вважає, що має бути факультативне вивчення, — 25-28%, що загалом майже дорівнює відповідним групам у молодшій та середніх вікових групах — 28-30%.

У **молодшій віковій групі** (18-29 років) присутність в освітньому процесі державної школи релігійної складової підтримують 40,1% опитаних: 28,0% — як факультативну; 12,1% — як обов'язкову. Вважають, що релігійне навчання і виховання має забезпечуватися поза державною школою — 47,3%: 22,8% — покладають це завдання на сім'ю; 14,8% — на недільні школи; 6,3% — на духовні навчальні заклади; 3,4% — конфесійні навчальні заклади. Баланс голосів на користь забезпечення релігійного навчання і виховання поза державною школою — 7,2%.

У віковій групі **30-39 років** присутність у державній школі релігійного навчання і виховання підтримують 39,5% опитаних: 29,5% — як факультативне; 10% — як обов'язкове. Вважають, що релігійне навчання і виховання має забезпечуватися поза державною школою — 47,2% опитаних: 20,9% — покладають цю функцію на недільні школи; 18,3% — на сім'ю; 6,9% — на духовні навчальні заклади; 1,1% — на конфесійні навчальні заклади. Баланс голосів на користь забезпечення релігійного навчання і виховання поза державною школою — 7,7%.

У віковій групі **40-49 років** присутність в освітньому процесі державної школи релігійної складової підтримують 41,2% опитаних: як факультативну — 29,7%; як обов'язкову — 11,5%. Вважають, що релігійне навчання і виховання має забезпечуватися поза державною школою — 47,3% опитаних: 22,0% — покладають цю функцію на недільні школи; 17,1% — на сім'ю; 4,6% — на духовні навчальні заклади; 3,6% — на конфесійні навчальні заклади. Баланс голосів на користь забезпечення релігійного навчання і виховання поза державною школою — 6,1%.

У віковій групі **50-59 років** присутність у державній школі релігійного навчання і виховання підтримують 45,3% опитаних: 27,5% — як факультативне; 17,8% — як обов'язкове. Вважають, що релігійне навчання і виховання має забезпечуватися поза державною школою — 46,8% опитаних: 20,7% — покладають цю функцію на недільні школи; 20,3% — на сім'ю; 5,1% — на духовні навчальні заклади; 0,7% — на конфесійні навчальні заклади. Баланс голосів — фактично нульовий (у межах похибки).

У **найстаршій віковій групі** (60 років і більше) присутність в освітньому процесі державної школи релігійної складової підтримують 46,3% опитаних: як факультативну — 25,0%; як обов'язкову — 21,3%. Вважають, що релігійне навчання і виховання має забезпечуватися поза державною школою — 41,2% опитаних: 16,8% — покладають цю функцію на сім'ю; 15,1% — на недільні школи; 5,2% — на духовні навчальні заклади; 4,1% — на конфесійні навчальні заклади. Баланс голосів на користь присутності релігійної складової в освітньому процесі державної школи — 5,1%.

Зріз за ознакою освіти. Серед громадян, які мають неповну середню освіту, наявність в освітньому процесі державної школи релігійної складової підтримують 45,2% опитаних: як факультативну — 21,2%; як обов'язкову — 21,2%. Вважають, що релігійне навчання і

виховання має забезпечуватися поза державною школою — 41,0% опитаних: 19,1% відносять це до завдань сім'ї; 11,9% — недільних шкіл; 7,6% — духовних навчальних закладів; 3,4% — конфесійних. Баланс голосів на користь присутності в державній школі релігійної складової — 4,2%.

У групі громадян, які мають середню або середню спеціальну освіту, думки про присутність у державній школі релігійного навчання і виховання дотримуються 41,8% опитаних: 28,3% — на факультативних засадах; 13,5% — на обов'язкових. Іншу думку поділяють 45,9% опитаних, з яких 19,7% вважають, що таке навчання і виховання мають забезпечувати недільні школи, 18,2% — батьки, сім'я, 5,5% — духовні навчальні заклади, 2,5% — конфесійні навчальні заклади. Баланс голосів на користь релігійного навчання і виховання поза державною школою — 4,1%.

Серед громадян з вищою освітою присутність у державній школі релігійної складової підтримують 42,6% опитаних: 29,0% — на факультативних засадах; 13,6% — на обов'язкових. Вважають, що релігійне навчання і виховання має здійснюватися поза державною школою, — 46,5%: покладають це завдання на сім'ю — 20,3%; на недільні школи — 17,5%; на духовні навчальні заклади — 5,1%; на конфесійні — 3,6%. Баланс голосів на користь забезпечення релігійного навчання і виховання поза державною школою — 3,9%.

Гендерний зріз. Присутність в освітньому процесі державної школи релігійної складової підтримується більшою мірою серед жінок, ніж серед чоловіків — 45,1% і 39,5%, відповідно. Підтримка добровільних засад вивчення релігійних дисциплін переважає в обох групах, але підтримка обов'язкових засад серед жінок є вищою: добровільне вивчення підтримують 26,2% чоловіків і 29,0% жінок; обов'язкове — 13,3% чоловіків і 16,1% жінок. Відповідно, забезпечення релігійного навчання і виховання поза державною школою серед чоловіків має більшу підтримку, ніж серед жінок — 47,7% (20,5% вважають, що це завдання має виконувати сім'я; 18,7% — недільні школи; 5,8% — духовні навчальні заклади; 2,7% — конфесійні навчальні заклади) проти 44,0% (сім'я і недільні школи — по 17,7%; духовні навчальні заклади — 5,5%; конфесійні навчальні заклади — 3,1%).

Як аргументи на користь присутності релігійної складової в освітньому процесі державної школи (на тих чи інших засадах) можна розглядати переважання наступних думок (діаграма “З якими з наведених висловлювань щодо релігійної освіти в загальноосвітніх школах Ви згодні?”):

❖ викладання релігійних предметів у загальноосвітніх школах не суперечить конституційному принципу відокремлення школи від Церкви (згодні з цією думкою 40,5% опитаних — проти 32,5% тих, хто дотримується протилежної думки), а також принципу свободи совісті (54,2% проти 21,3%, відповідно);

❖ викладання релігійних предметів у загальноосвітній школі відповідає традиції (56,1%; не згодні — 19,1%);

❖ викладання релігійних предметів у загальноосвітній школі прийнято в Європі: 40,8% проти 12,8% (у цьому випадку значним є відсоток тих, хто не зміг визначитися — 46,3%).

З якими з наведених висловлювань щодо релігійної освіти в загальноосвітніх державних школах Ви згодні? % опитаних

Водночас, стосовно інших тез голоси поділяються з мінімальним або не значимим балансом:

❖ релігійна освіта в загальноосвітній школі не потрібна, оскільки діти можуть здобути її в недільних школах і сім'ї: погодилися 37,4% опитаних, не погодилися — 41,3% (баланс — 3,9%);

❖ церкви і релігійні організації не в змозі організувати необхідну кількість недільних шкіл і завдання релігійної освіти має взяти на себе державна школа: погодилися 35,3%, не погодилися — 34,8% (баланс — 0,8%);

❖ держава і державна школа багато десятиліть насаджували атеїзм, а тому зараз вони повинні компенсувати це: погодилися — 37%, не погодилися — 34,4% (баланс — 2,6%).

Вивчення в державних загальноосвітніх школах релігійних або пов'язаних з релігією предметів

Рішення про впровадження релігійної освіти і виховання в загальноосвітніх державних школах. Як видно з даних, наведених на карті *“Хто має приймати рішення про впровадження релігійної освіти і виховання в загальноосвітніх державних школах?”*, право на таке рішення громадяни визнають насамперед за Міністерством освіти і науки України (МОН) (57,1%) і батьками та/або батьківськими комітетами окремих шкіл (46,3%).

За Президентом таке право визнали лише 26,1% опитаних, за керівництвом окремих шкіл — 17,1%, за органами місцевої влади на рівні областей, районів, міст — 15,6%.

Проте, позиції громадян з цього питання мають виразні регіональні відмінності. Жителі Заходу слідом за МОН України (66,7%) віддають право вирішувати зазначене питання Президенту України (45,1%) та органам місцевої влади на рівні областей, районів, міст (27,8%). Право батьків відзначили лише чверть (25,1%) опитаних.

У Центрі та на Сході градація суб'єктів рішення є однаковою: МОН України; батьки (батьківські комітети); Президент України. На Півдні третю позицію посіло керівництво окремих шкіл, право Президента на рішення відзначили лише 15,6% опитаних жителів регіону.

Отже, право прийняття рішення про впровадження релігійної освіти і виховання в загальноосвітніх державних школах (на будь-яких засадах) у всіх регіонах визнається насамперед за МОН України.

Предмети і засади їх вивчення. Як обов'язковий будь-який релігійний предмет бачать менше чверті

опитаних: від 24,2% прихильників Закону Божого до 19,4% — Основ православної культури. Світський предмет про релігію (історія релігій, релігієзнавство) та світська етика (позарелігійна наука про мораль) як обов'язкові предмети мають більше прихильників — 32,5% та 41,6%, відповідно (діаграма *“Чи доцільним було б вивчення у загальноосвітній державній школі наступних предметів?”*).

Для добровільного вивчення найбільш прийнятними громадяни вважають Основи православної культури (цей предмет відзначили 56,7% опитаних), Основи християнської культури (54,6%), Етику віри (54,3%), Християнську етику (53,0%) та Закон Божий (51,3%).

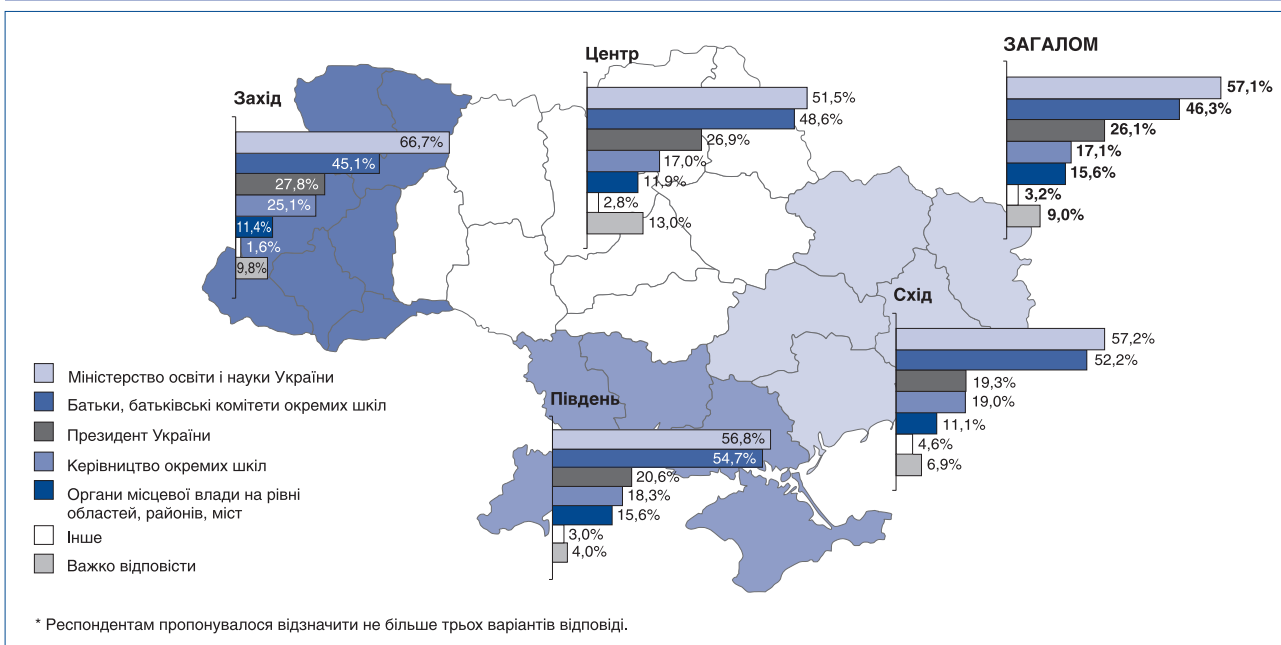
Водночас, частина громадян вважають, що предмети цього ряду взагалі не повинні вивчатися в державних школах: відносно найбільше не сприйняття викликає Закон Божий (16,0%), найменше — Етика віри (7,6%).

Отже, що стосується релігійних предметів, то громадяни схиляються скоріше до їх факультативного вивчення. Як обов'язкові розглядаються скоріше предмети світського характеру.

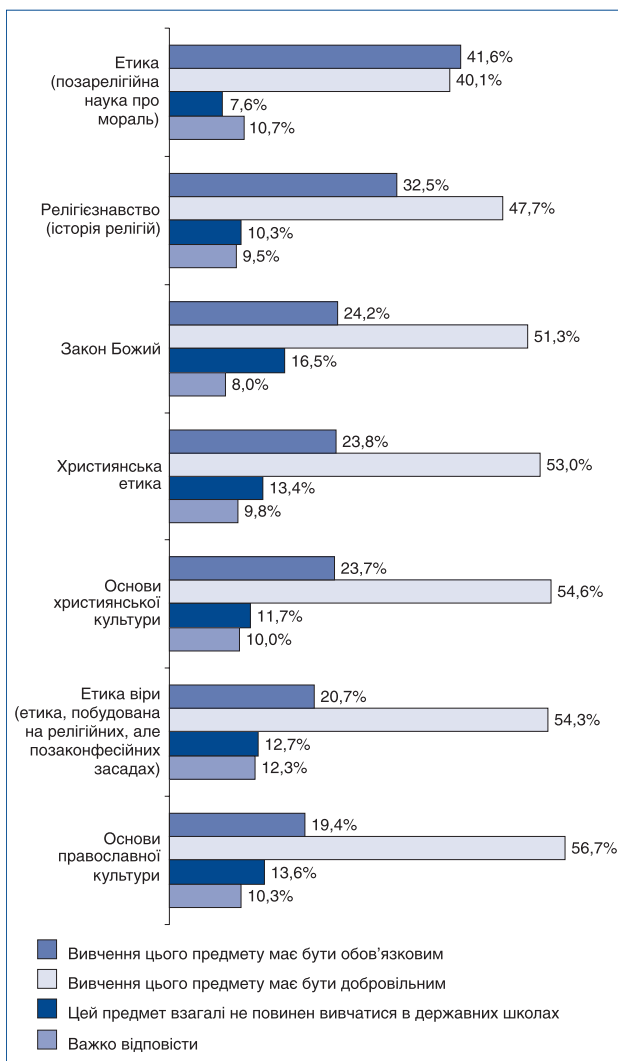
Регіональний зріз. Жителі Заходу країни виразно схиляються до обов'язкового вивчення в державній школі як релігійних предметів, так і світських курсів релігієзнавства та етики. Виняток становлять Основи православної культури (за обов'язкове вивчення — 24,2%, добровільне — 48,9%) та Етика віри (обов'язкове — 32,6%, добровільне — 47,5%). Як обов'язкові, найбільшу підтримку дістали курси Християнської етики (52,5%) та Закону Божого (51,9%). Як такі, що вивчаються добровільно, — Основи православної культури (48,9%) та Етика віри (47,5%). Водночас, саме ці предмети викликають і відносно найбільше несприйняття — впевнені, що курс Основ православної

Хто має приймати рішення про впровадження релігійної освіти і виховання в загальноосвітніх державних школах?*

% опитаних

Чи доцільним було б вивчення у загальноосвітній державній школі наступних предметів?
% опитаних

культури взагалі не повинен вивчатися в державній школі, 10,6% опитаних; стосовно курсу Етики — 4,2%.

Жителі **Центру, Півдня** та **Сходу** так само виразно віддають перевагу добровільному вивченню релігійних предметів та світського курсу релігієзнавства. Виняток становить курс Етики — на Півдні переважають голоси прихильників обов'язкового його вивчення, на Сході — голоси стосовно засад його вивчення поділені майже навпіл (за обов'язкове вивчення — 42,4%, добровільне — 40,9%). Як такі, що вивчаються добровільно, фактично однакову підтримку дістали, насамперед, курси Основ православної культури (57-65%) або Основ християнської культури (56-64%), Християнської етики (56-63%), Закону Божого (52-59%) — усі максимальні значення стосуються Півдня. Відносно найбільше несприйняття (предмет взагалі не повинен вивчатися в державній школі) викликає курс Закону Божого (15,0% — на Сході, 18,0% — у Центрі, 24,0% — на Сході).

Як такий, що може вивчатися обов'язково, відносно найбільшу підтримку дістав курс Релігієзнавства (23-30%, найбільше — на Сході).

За предметами та засадами вивчення. Як такий, що може вивчатися обов'язково, **Закон Божий** бачать переважно жителі Заходу (51,9%), найменше прихильників — на Сході (15,4%). У Центрі — 20,8%, на Півдні — 16,3% опитаних.

Як *факультатив*, найбільшою мірою підтримується на Півдні (58,8%), найменшою — на Заході (41,0%). У Центрі — 53,7%, на Сході — 51,5% опитаних.

Відносно найбільшою мірою не сприймається (*предмет взагалі не повинен вивчатися в державній школі*) — на Сході (24,0%), найменшою — на Заході (2,4%). У Центрі — 17,7%, на Півдні — 15,0% опитаних.

Християнська етика. Найбільше прихильників обов'язкового вивчення — на Заході (52,5%), найменше — на Півдні (12,3%). У Центрі — 20,4%; на Сході — 16,3% опитаних.

Як *факультатив*, найбільшою мірою підтримується на Півдні (63,1%), найменшою — на Заході (36,8%). У Центрі та на Сході — по 55,5% опитаних.

Відносно найбільшою мірою не сприймається (*предмет взагалі не повинен вивчатися в державній школі*) — на Сході (19,2%), найменшою — на Заході (1,6%). У Центрі — 14,9%, на Півдні — 12,0% опитаних.

Основи православної культури. Найбільше прихильників обов'язкового вивчення — на Заході (24,2%), найменше — на Півдні (14,6%). У Центрі — 20,6%, на Сході — 17,8% опитаних.

Як *факультатив*, найбільшою мірою підтримується на Півдні (65,1%), найменшою — на Заході (48,9%). У Центрі — 57,2%, на Сході — 57,0% опитаних.

Відносно найбільшою мірою не сприймається (*предмет взагалі не повинен вивчатися в державній школі*) — на Сході (16,6%), найменшою — на Заході (10,4%). У Центрі — 12,9%, на Півдні — 13,0% опитаних.

Основи християнської культури. Найбільше прихильників обов'язкового вивчення — на Заході (44,1%), найменше — на Півдні (16,9%). У Центрі — 21,0%, на Сході — 18,0% опитаних.

Як *факультатив*, найбільшою мірою підтримується на Півдні (64,1%), найменшою — на Заході (40,2%). У Центрі — 56,4%, на Сході — 56,9% опитаних.

Відносно найбільшою мірою не сприймається (*предмет взагалі не повинен вивчатися в державній школі*) — на Сході (15,4%), найменшою — на Заході (2,9%). У Центрі — 13,2%, на Півдні — 11,6% опитаних.

Релігієзнавство. Найбільше прихильників обов'язкового вивчення — на Заході (49,6%), найменше — на Півдні (22,6%). У Центрі — 29,5%, на Сході — 30,4% опитаних.

Як *факультатив*, найбільшою мірою підтримується на Півдні (57,1%), найменшою — на Заході (34,7%). У Центрі — 51,7%, на Сході — 47,1% опитаних.

Відносно найбільшою мірою не сприймається (*предмет взагалі не повинен вивчатися в державній школі*) — на Сході (14,8%), найменшою — на Заході (3,2%). У Центрі — 10,2%, на Півдні — 9,0% опитаних.

Чи доцільним було б вивчення у загальноосвітній державній школі наступних предметів?
% опитаних

	Вивчення цього предмету має бути обов'язковим					Вивчення цього предмету має бути добровільним					Цей предмет взагалі не повинен вивчатися в державних школах					Важко відповісти				
	Загалом	Захід	Центр	Південь	Схід	Загалом	Захід	Центр	Південь	Схід	Загалом	Захід	Центр	Південь	Схід	Загалом	Захід	Центр	Південь	Схід
Закон Божий	24,2	51,9	20,8	16,3	15,4	51,3	41,0	53,7	58,8	51,5	16,5	2,4	17,7	15,0	24,0	8,0	4,7	7,8	9,9	9,1
Християнська етика	23,8	52,5	20,4	12,3	16,3	53,0	36,8	55,5	63,1	55,5	13,4	1,6	14,9	12,0	19,2	9,8	9,1	9,2	12,6	9,0
Основи православної культури	19,4	24,2	20,6	14,6	17,8	56,7	48,9	57,2	65,1	57,0	13,6	10,4	12,9	13,0	16,6	10,3	16,5	9,3	7,3	8,6
Основи християнської культури	23,7	44,1	21,0	16,9	18,0	54,6	40,2	56,4	64,1	56,9	11,7	2,9	13,2	11,6	15,4	10,0	12,8	9,4	7,4	9,7
Релігієзнавство (історія релігій)	32,5	49,6	29,5	22,6	30,4	47,7	34,7	51,7	57,1	47,2	10,3	3,2	10,2	9,0	14,8	9,5	12,5	8,6	11,3	7,6
Етика віри (етика, побудована на релігійних, але позаконфесійних засадах)	20,7	32,6	20,2	14,7	17,2	54,3	47,5	55,3	54,3	57,3	12,7	4,2	13,0	15,3	16,0	12,3	15,7	11,5	15,7	9,5
Етика (позарелігійна наука про мораль)	41,6	49,9	35,7	43,1	42,4	40,1	34,2	46,1	33,4	40,9	7,6	4,0	8,6	6,7	9,1	10,7	11,9	9,6	16,8	7,6

	Православні					Греко-католики					Просто християни					Не віруючі				
	Вивчення цього предмету має бути обов'язковим	Вивчення цього предмету має бути добровільним	Цей предмет взагалі не повинен вивчатися в державних школах	Важко відповісти	Вивчення цього предмету має бути обов'язковим	Вивчення цього предмету має бути добровільним	Цей предмет взагалі не повинен вивчатися в державних школах	Важко відповісти	Вивчення цього предмету має бути обов'язковим	Вивчення цього предмету має бути добровільним	Цей предмет взагалі не повинен вивчатися в державних школах	Важко відповісти	Вивчення цього предмету має бути обов'язковим	Вивчення цього предмету має бути добровільним	Цей предмет взагалі не повинен вивчатися в державних школах	Важко відповісти	Вивчення цього предмету має бути обов'язковим	Вивчення цього предмету має бути добровільним	Цей предмет взагалі не повинен вивчатися в державних школах	Важко відповісти
Закон Божий	23,7	54,6	14,4	7,3	59,5	34,0	2,6	3,9	19,9	52,2	19,3	8,6	7,2	45,1	33,3	14,4				
Християнська етика	22,5	56,8	11,6	9,1	67,1	23,7	2,6	6,6	22,2	55,6	14,0	8,2	6,8	46,4	30,4	16,4				
Основи православної культури	21,3	59,3	10,3	9,1	25,7	43,4	19,1	11,8	19,0	57,3	13,3	10,4	7,6	50,2	28,7	13,5				
Основи християнської культури	23,0	57,9	9,8	9,3	54,6	30,9	4,6	9,9	21,9	56,2	12,1	9,8	9,3	50,4	27,1	13,2				
Релігієзнавство (історія релігій)	32,2	50,9	8,7	8,2	60,7	23,3	4,7	11,3	32,4	50,5	9,2	7,9	18,9	41,2	22,7	17,2				
Етика віри (етика, побудована на релігійних, але позаконфесійних засадах)	21,0	56,9	10,6	11,5	37,7	44,4	4,6	13,3	20,9	53,5	13,0	12,6	9,3	48,1	27,8	14,8				
Етика (позарелігійна наука про мораль)	43,7	41,1	5,7	9,5	53,0	28,5	6,6	11,9	33,9	46,5	8,9	10,7	36,1	34,0	16,0	13,9				

Етика віри. Найбільше прихильників обов'язкового вивчення — на Заході (32,6%), найменше — на Півдні (14,7%). У Центрі — 20,2%, на Сході — 17,2% опитаних.

Як *факультатив*, найбільшою мірою підтримується на Півдні (63,1%), найменшою — на Заході (47,5%). У Центрі — 55,3%, на Сході — 57,3% опитаних.

Відносно найбільшою мірою не сприймається (*предмет взагалі не повинен вивчатися в державній школі*) — на Сході (16,0%), найменшою — на Заході (4,2%). У Центрі — 13,0%, на Півдні — 15,3% опитаних.

Етика. Найбільше прихильників обов'язкового вивчення — на Заході (49,9%), найменше — в Центрі (35,7%). На Півдні — 43,1%, на Сході — 42,4% опитаних.

Як *факультатив*, найбільшою мірою підтримується в Центрі (46,1%), найменшою — на Півдні (33,4%). На Заході — 34,2%, на Сході — 40,9% опитаних.

Відносно найбільшою мірою не сприймається (*предмет взагалі не повинен вивчатися в державній школі*) — на Сході (9,1%), найменшою — на Заході (4,0%). У Центрі — 8,6%, на Півдні — 6,7% опитаних.

Конфесійний зріз. Серед громадян, які вважають себе **православними**, переважає думка про *добровільне* вивчення предметів як релігійного спрямування, так і світських курсів релігієзнавства та етики. Найбільше голосів цієї групи громадян дістав предмет Основи православної культури (59,3%), найменше — Етика (41,1%).

Число прихильників обов'язкового вивчення означених предметів коливається залежно від предмета від 21,0% (Етика віри) до 43,7% (Етика).

Число противників вивчення в державній школі означених предметів на будь-яких засадах коливається від 6,0% (Етика) до 14,4% (Закон Божий).

Серед громадян, які вважають себе **греко-католиками**, переважає думка про *обов'язкове* вивчення предметів як релігійного спрямування, так і світських курсів релігієзнавства та етики — за винятком Основ православної культури та Етики віри. Найбільше голосів дістав курс Християнської етики (67,1%), найменше — Основи православної культури (25,7%).

Число прихильників добровільного вивчення означених предметів коливається залежно від предмета від 23,3% (Релігієзнавство) до 44,4% (Етика віри).

Число противників вивчення в державній школі означених предметів на будь-яких засадах — від 3,0% (Закон Божий, Християнська етика) до 19,0% (Основи православної культури).

Серед громадян, які вважають себе **“просто християнами”** переважає думка про *добровільне* вивчення предметів як релігійного спрямування, так і світських курсів релігієзнавства та етики. Найбільше голосів цієї групи громадян дістав предмет Основи православної культури (57,3%), найменше — Етика (46,5%).

Число прихильників обов'язкового вивчення означених предметів коливається залежно від предмета від 19,0% (Основи православної культури) до 33,9% (Етика).

Число противників вивчення в державній школі означених предметів на будь-яких засадах коливається від 9,0% (Етика, Релігієзнавство) до 19,3% (Закон Божий).

Серед громадян, які вважають себе **не віруючими**, переважає думка про *добровільне* вивчення предметів як релігійного спрямування, так і світського курсу релігієзнавства (стосовно етики баланс голосів є не значимим). Найбільше голосів цієї групи громадян отримали предмети Основи православної культури та Основи християнської культури (по 50,0%), найменше — Етика (34%).

Число прихильників обов'язкового вивчення означених предметів коливається залежно від предмета від 7,0% (Закон Божий, Християнська етика) до 36,0% (Етика).

Число противників вивчення в державній школі означених предметів на будь-яких засадах коливається від 16,0% (Етика) до 33,3% (Закон Божий).

Отже, Західний регіон виразно тяжіє до впровадження обов'язкового вивчення предметів релігійного спрямування в державній школі. Громадян цього регіону влаштовують фактично всі предмети, за винятком Основ православної культури та Етики віри, що дістали найменшу підтримку опитаних. Найбільшою підтримкою користується насамперед курс Християнської етики, дещо меншою — Закон Божий та Етика.

Інші регіони країни так само виразно демонструють прихильність до добровільного (факультативного) вивчення предметів релігійного спрямування. Обов'язковим, на думку жителів цих регіонів, може бути вивчення курсу Етики. Що стосується добровільного вивчення, то ранжир предметів є наступним: фактично однакову підтримку дістали Основи православної культури та Основи християнської культури, Християнська етика та Етика віри (за винятком Півдня, де Етику віри підтримують значно менше опитаних), відчутну підтримку має Закон Божий.

Відповідно, на Заході країни — найменше (2–4%) противників присутності предметів релігійного спрямування в державній школі в будь-якій формі. Найбільшою мірою не сприймається курс Основ православної культури (10,4%).

Найбільше противників релігійного навчання в державній школі — на Сході країни (15–24%). Найбільшою мірою не сприймається вивчення в будь-якій формі Закону Божого (15,0% на Півдні, 17,7% — у Центрі, 24,0% — на Сході).

Викладач. На думку майже 40% громадян, предмети релігійного спрямування (Закон Божий, Християнська етика, Етика віри, Основи християнської культури, Основи православної культури) мають викладатися священнослужителями, які мають відповідну педагогічну підготовку. 18,1% опитаних — вважають, що викладати їх мають вчителі, які мають відповідну релігійну підготовку і є віруючими людьми; для 13,3% прийнятним є викладання цих предметів вчителями, які мають відповідну професійну підготовку, і не важливо, чи є вони віруючими людьми. Лише кожен десятий вважає, що ці предмети мають викладати священнослужителі без відповідної педагогічної підготовки (врізка “Хто має викладати у державних загальноосвітніх школах релігійні або пов'язані з релігією предмети...?”, с. 12).

Регіональний зріз. Перевага священнослужителям, які мають педагогічну підготовку надається в усіх регіонах країни, другу позицію у всіх регіонах посідають вчителі, які мають відповідну релігійну підготовку і є віруючими, — крім Сходу, де другу позицію віддано вчителям з професійною підготовкою безвідносно до їх особистої віри. Втім, різниця голосів стосовно вчителів у всіх регіонах є незначною, крім Західного, де віруючих вчителів відзначили 29,6% опитаних, фахівців безвідносно до віри — 7,7%.

Віковий і гендерний зрізи. За віковою і гендерною ознаками, в усіх групах перевага надається насамперед священнослужителям, які мають відповідну педагогічну підготовку, та вчителям, які мають релігійну підготовку та є віруючими людьми.

Таким чином, викладачами релігійних предметів громадяни бачать насамперед священнослужителів, які мають відповідну педагогічну підготовку, меншою мірою — вчителів, які мають відповідну релігійну підготовку і є віруючими людьми.

Наявність/відсутність елементів релігійних обрядів на уроках з предметів релігійного спрямування. Більшість (60,9%) опитаних згодні з тим, що уроки з таких предметів, як “Християнська етика”, “Етика віри”, не може супроводжуватися молитвами чи іншими релігійними

обрядами, оскільки ці предмети є звичайними шкільними дисциплінами і їх можуть відвідувати діти із сімей невіруючих. Протилежної думки дотримуються лише 17,4% респондентів (врізка “У загальноосвітній державній школі планується впровадження навчальних курсів...”).

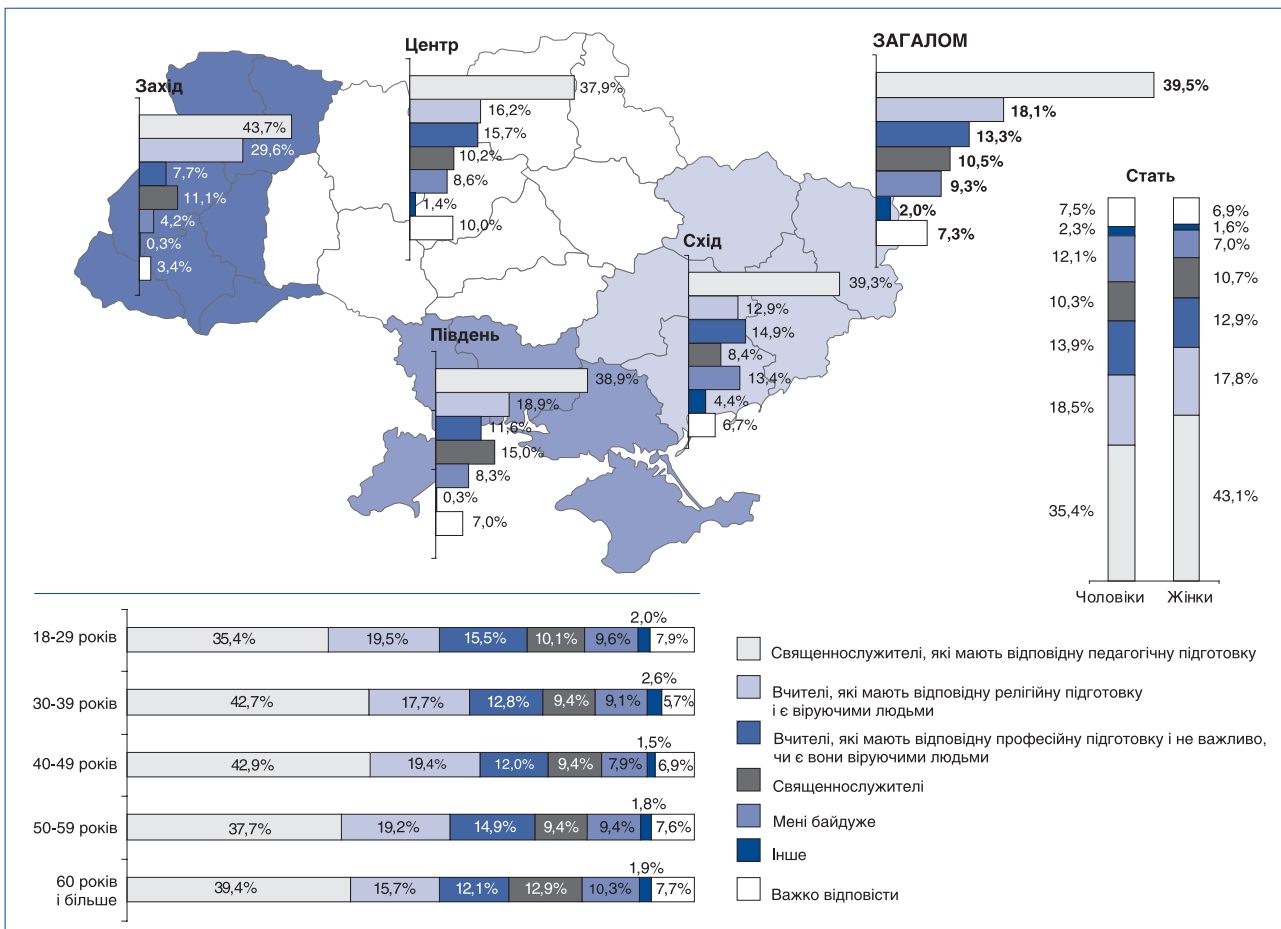
За **регіональною ознакою**, на Заході країни думки стосовно наявності/відсутності елементів релігійних обрядів на шкільних уроках поділилися навпіл — 40,8% та 40,6%, відповідно. В усіх інших регіонах виразно переважає впевненість у тому, що таких елементів не повинно бути: у Центрі — 61,5% проти 13,0% прихильників наявності елементів релігійних обрядів; на Сході — 67,4% проти 11,8%; на Півдні — 71,1% проти 10,3%, відповідно.

За **віковою ознакою**, прихильниками наявності елементів релігійних обрядів на шкільних уроках з предметів релігійного спрямування є переважно особи найстаршої вікової групи — 26,4% (в інших вікових групах показник коливається в межах 13-16%).

За **гендерною ознакою**, серед жінок підтримка використання елементів релігійних обрядів на уроках є вищою, ніж серед чоловіків (20,1% проти 14,3%).

Таким чином, позиції громадян з питання наявності/відсутності елементів релігійних обрядів на уроках

Хто має викладати у державних загальноосвітніх школах релігійні або пов'язані з релігією предмети, такі, як “Закон Божий”, “Християнська етика”, “Етика віри”, “Основи православної культури” тощо?
% опитаних

з предметів релігійного спрямування виразно відрізняються залежно від регіону. На Заході думки з цього приводу розділилися фактично навпіл, у всіх інших регіонах переважає впевненість у тому, що зазначені уроки не повинні супроводжуватися елементами релігійних обрядів.

Мета викладання. Більшість (56,2%) громадян вбачають мету викладання пов'язаних з релігією предметів у вивченні історії релігії, моральних заповідей, що їх містять різні віровчення, без виховання релігійності дітей та залучення їх до Церкви. Думки про те, що метою викладання згаданих предметів має бути саме виховання релігійності дітей та залучення їх до Церкви, дотримуються лише 22,5% опитаних. Не визначилися в цьому питанні — 21,3% (врізка “У чому має полягати мета вивчення таких предметів...?”).

Водночас, у цьому аспекті існують виразні **регіональні відмінності**. На Заході країни думки про те, що мета вивчення предметів релігійного спрямування полягає саме у вихованні релігійності дітей та долученні їх до Церкви, дотримуються понад половина (51,3%) громадян — проти 21,0% у Центрі, 13,0% на Півдні та 12,1% на Сході.

У загальноосвітній державній школі планується впровадження навчальних курсів, пов'язаних з релігією (наприклад “Християнська етика”, “Етика віри” тощо). З яким з двох наведених висловлювань, стосовно проведення таких уроків Ви згодні більшою мірою?
% опитаних

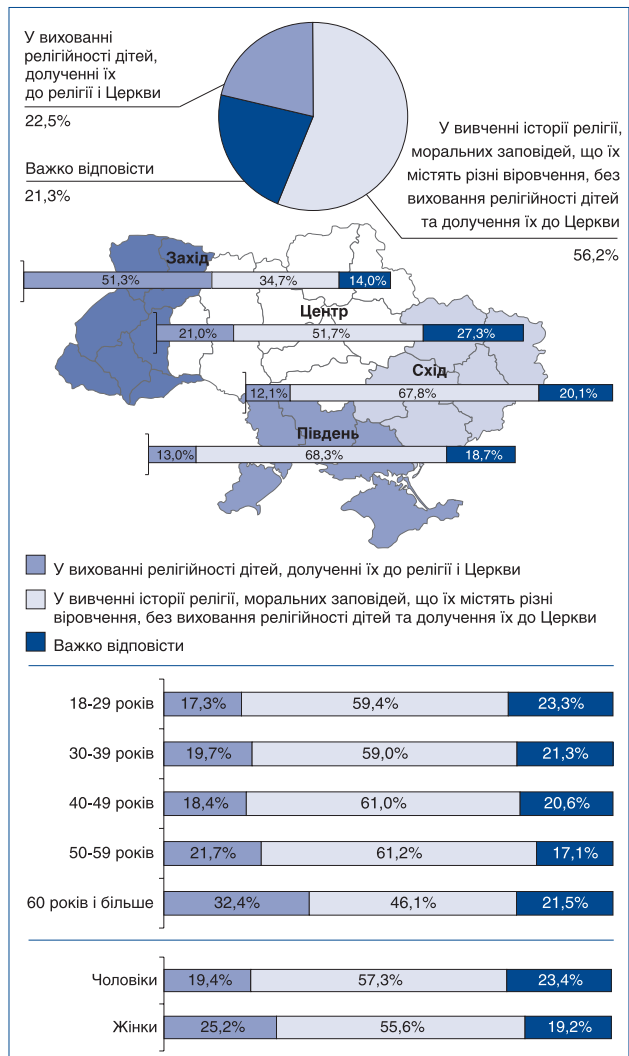

У всіх інших регіонах переважає думка про те, що викладання релігійних дисциплін повинне мати на меті вивчення історії релігії, моральних заповідей, що їх містять різні віровчення, без виховання релігійності дітей та долучення їх до Церкви: У Центрі — 51,7%, на Сході — 67,8%, на Півдні — 68,3%.

За **віковою ознакою**, мету виховання релігійності та долучення дітей до Церкви підтримують громадяни переважно найстаршої вікової групи (32,4%), в усіх інших групах число прихильників такої думки коливається в межах 17-22%. За **гендерною ознакою** — жінки (25,2% проти 19,4% серед чоловіків).

Отже, в усіх регіонах країни, крім Західного, переважає думка, що метою вивчення пов'язаних з релігією предметів є вивчення історії релігії, моральних заповідей, що їх містять різні віровчення, без виховання релігійності дітей та долучення їх до Церкви. Жителі Заходу тяжіють до бачення мети такого вивчення саме у вихованні релігійності дітей та долученні їх до Церкви.

У чому має полягати головна мета вивчення таких предметів, як “Християнська етика”, “Етика віри”, “Основи християнської культури”, “Основи православної культури”?
% опитаних

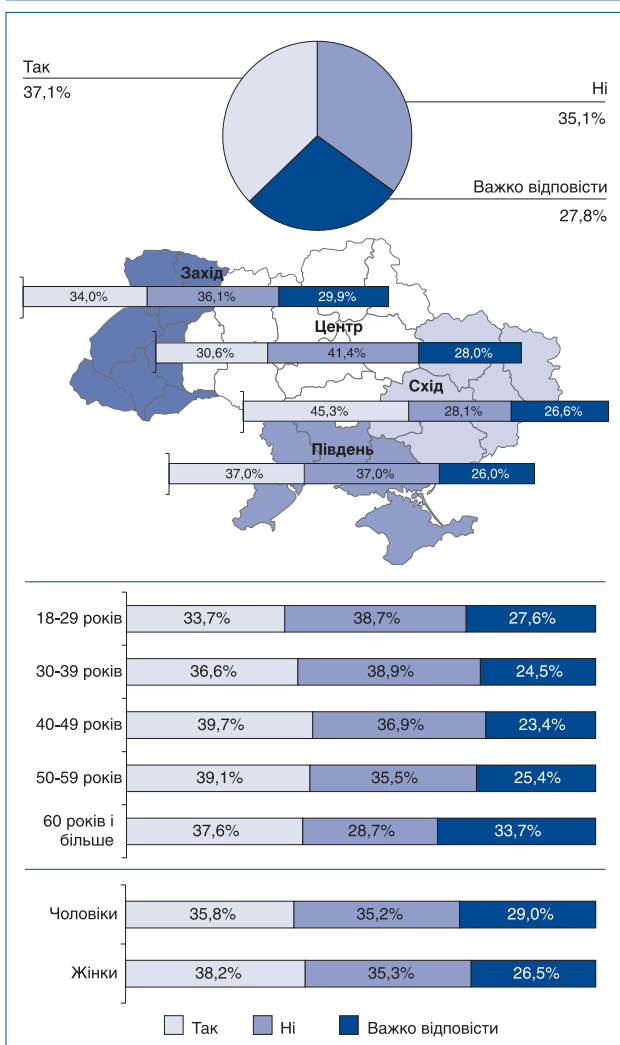
Бажаний характер загальної середньої освіти: атеїстичний, релігійний чи нейтральний?

Думки стосовно того, що навчальні програми державної загальноосвітньої школи в Україні проникнуті духом атеїзму, розділилися — погодилися з такою думкою 37,1% опитаних, не погодилися — 35,1%. Не змогли визначитися — 27,8% (врізка “Існує думка, згідно з якою сучасні навчальні програми...”).

Примітно, що найбільше прихильників такої думки на Сході країни — 45,3%, найменше — в Центрі (30,6%). Відповідними є частини її противників: на Сході — найменше (28,1%), у Центрі — найбільше (41,4%). У всіх регіонах значимими є частини тих, хто не зміг визначитися з відповіддю: від 30,0% на Заході до 26,0% на Півдні країни.

Відмінності за віковою ознакою є не значними: згодні з цією думкою 34-40%; не згодні — 36-39%. У кожній віковій групі думки діляться майже навпіл. Єдина відчутна відмінність — серед найстаршої вікової групи (60 років і більше) — найменша частина тих,

Існує думка, згідно з якою сучасні навчальні програми державної загальноосвітньої школи в Україні проникнуті духом атеїзму. Чи згодні Ви з такою думкою?
% опитаних

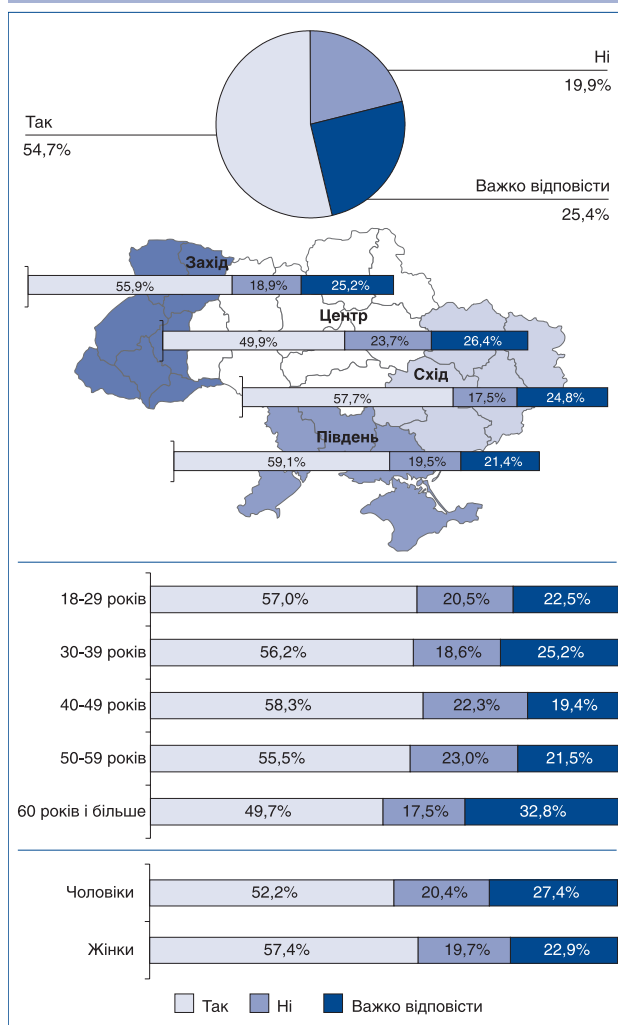
хто не згоден з цією думкою (28,7%) і найбільша — тих, хто не зміг визначитися з відповіддю (33,7%). Так само не є значними і відмінності за гендерною ознакою: згодні/не згодні серед чоловіків — 35,8/35,2%, серед жінок — 38,2/35,3%.

Водночас, понад половина (54,7%) опитаних вважають за доцільне перегляд навчальних програм — аби забезпечити нейтральний стосовно релігії характер загальної середньої освіти. Не доцільним такий перегляд вважає лише кожен п'ятий опитаний (19,9%); чверть (25,4%) респондентів не змогли визначитися з відповіддю (врізка “Чи є доцільним перегляд навчальних програм...”?).

Особливості відповідей на це питання корелюють з попереднім. Найбільше прихильників перегляду — на Сході (57,7%), найменше — в Центрі (49,9%); відповідно, противників перегляду на Сході — найменше (17,5%), в Центрі — найбільше (23,7%).

За віковою ознакою, прихильниками перегляду є люди всіх вікових груп (55-58%), крім найстаршої (60 років

Чи є доцільним перегляд навчальних програм державної загальноосвітньої школи з метою, щоб характер освіти став “нейтральним” стосовно релігії, тобто не релігійним, але й не атеїстичним?
% опитаних

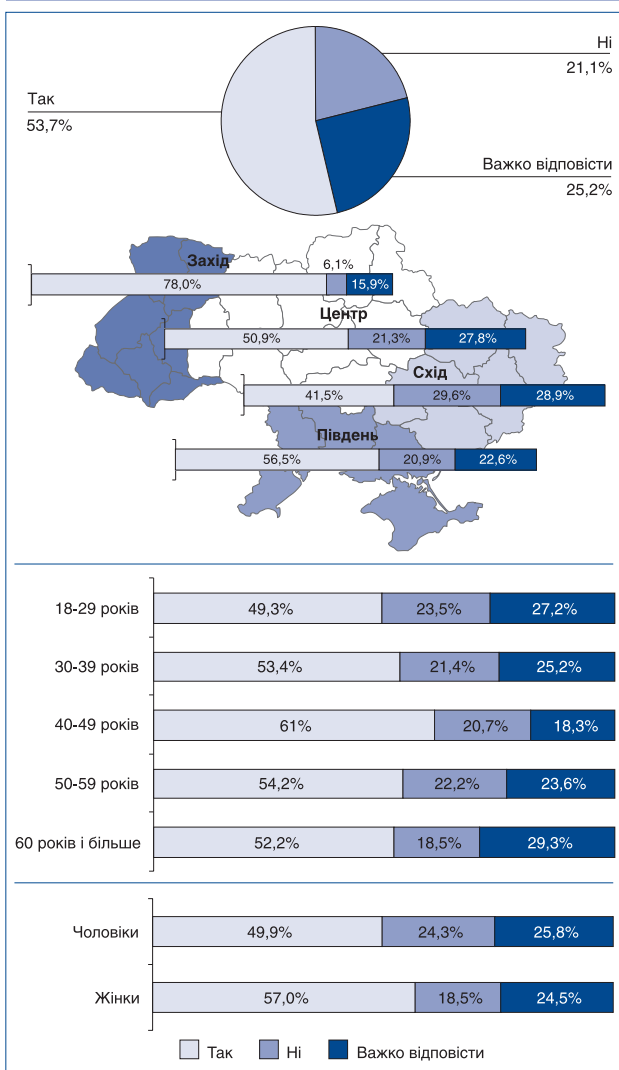

і більше), де прихильників перегляду програм — 49,7%, водночас у цій групі — найбільша частина (32,8%) тих, хто не зміг визначитися з відповіддю. Противники перегляду в усіх вікових групах становлять від 17,5% (60 років і більше) до 23,0% (50-59 років). За **гендерною ознакою**, серед жінок прихильниць перегляду більше — 57,4% проти 52,2% серед чоловіків.

Так само понад половина (53,7%) опитаних вважають, що державна загальноосвітня школа має давати учням, поряд з матеріалістично орієнтованими знаннями, також релігійні знання як альтернативу матеріалістичного бачення світу. Наприклад, поряд з теорією дарвінізму має викладатися і теорія креаціонізму. Не погодилися з такою думкою ледь більше ніж кожен п'ятий (21,1%); чверть (25,2%) — не визначилися (врізка “*Чи повинна державна загальноосвітня школа...?*”).

Прихильники цієї позиції переважають у всіх регіонах країни, найбільшою мірою — на Заході (78,0% проти 6,1% тих, хто дотримується іншої думки).

Чи повинна державна загальноосвітня школа давати учням поряд з матеріалістично орієнтованими знаннями також релігійні знання як альтернативу матеріалістичного бачення світу?
% опитаних

На **Півдні** — 56,5% проти 20,9%; у **Центрі** — 50,9% проти 21,3%; на **Сході** — 41,5% проти 29,6%, відповідно.

Переважною є частка прихильників і в усіх **вікових групах** (баланс позитивних/негативних відповідей на користь позитивних збільшується мірою збільшення віку). За **гендерною ознакою**, жінки підтримують таку позицію більшою мірою, ніж чоловіки — 57,0% проти 49,9%, відповідно.

Отже, попри невизначеність позицій стосовно того, чи проникнуті навчальні програми державної загальноосвітньої школи в Україні духом атеїзму, більшість опитаних згодні з тим, що ці програми мають бути переглянуті з метою забезпечення нейтрального стосовно релігії характеру загальної середньої освіти. Серед громадян України також переважає думка про те, що державна загальноосвітня школа має давати учням, поряд з матеріалістично орієнтованими знаннями, також релігійні знання як альтернативу матеріалістичного бачення світу.

Конфесійні навчальні заклади

Загальноосвітні навчальні заклади. Загалом, 60% опитаних хотіли б, щоб їх діти навчалися в загальноосвітніх навчальних закладах, заснованих Церквою (релігійними організаціями), у т.ч. 18,1% — беззастережно, 41,9% — залежно від рівня навчання, який забезпечували б такі навчальні заклади. Не хотіли б навчати дітей у конфесійних навчальних закладах лише 20,8%; не визначилися в цьому питанні — 16,4% (врізка “*Якби Церкви в Україні могли засновувати загальноосвітні навчальні заклади...?*”, с.16).

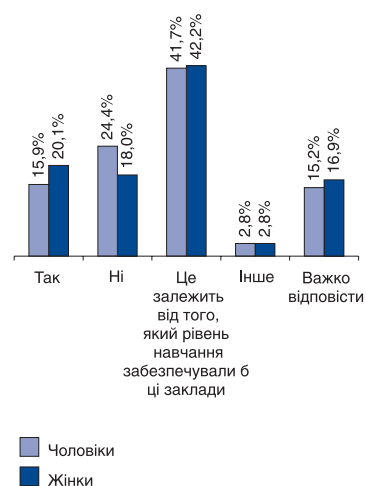
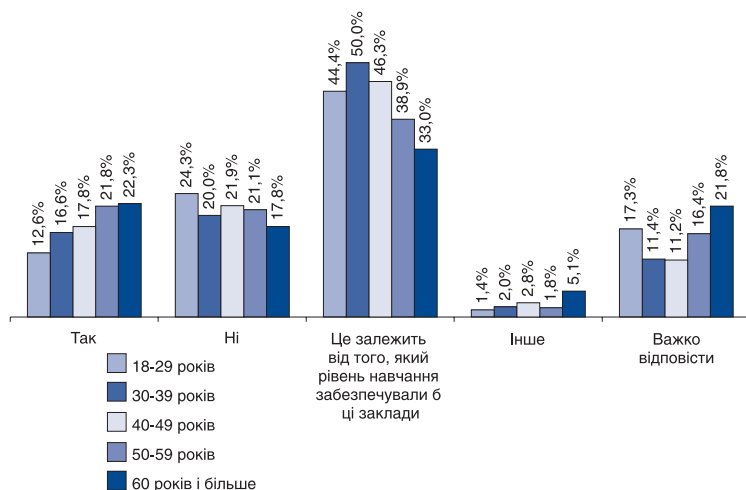
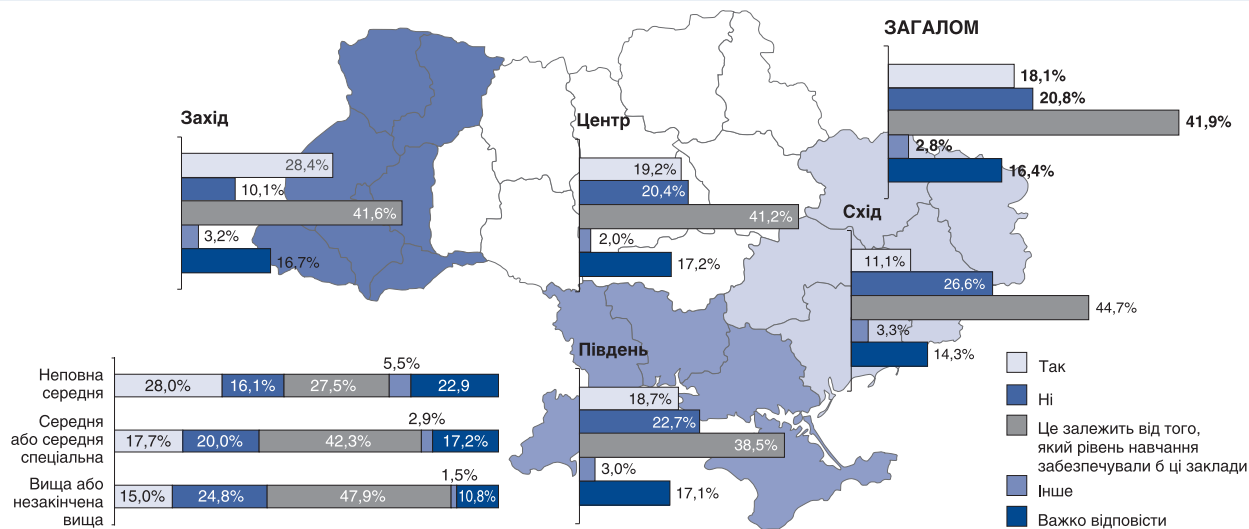
Крім того, понад половина (52,2%) опитаних сплачували б на такі заклади добровільний податок: 8,9% — беззастережно; 26,8% — якби мали на це кошти; 16,5% — залежно від того, які саме Церкви отримували б кошти від цього податку. Не сплачували б податок — менше третини (30,9%) опитаних; 16,9% — не визначилися.

За **регіональною ознакою**, найбільшою підтримкою практика заснування Церквою загальноосвітніх закладів користувалася б на Заході країни, де загалом 65,3% громадян сплачували б добровільний шкільний податок, загалом 70% — хотіли б, щоб їх діти навчалися в такому закладі. Відповідні показники в інших регіонах є наступними: У Центрі — 59,9% та 60,4%; на Півдні — 45,4% та 57,2%; на Сході — 40,6% та 55,8%, відповідно (врізка “*Якби був впроваджений добровільний податок...?*”, с.16).

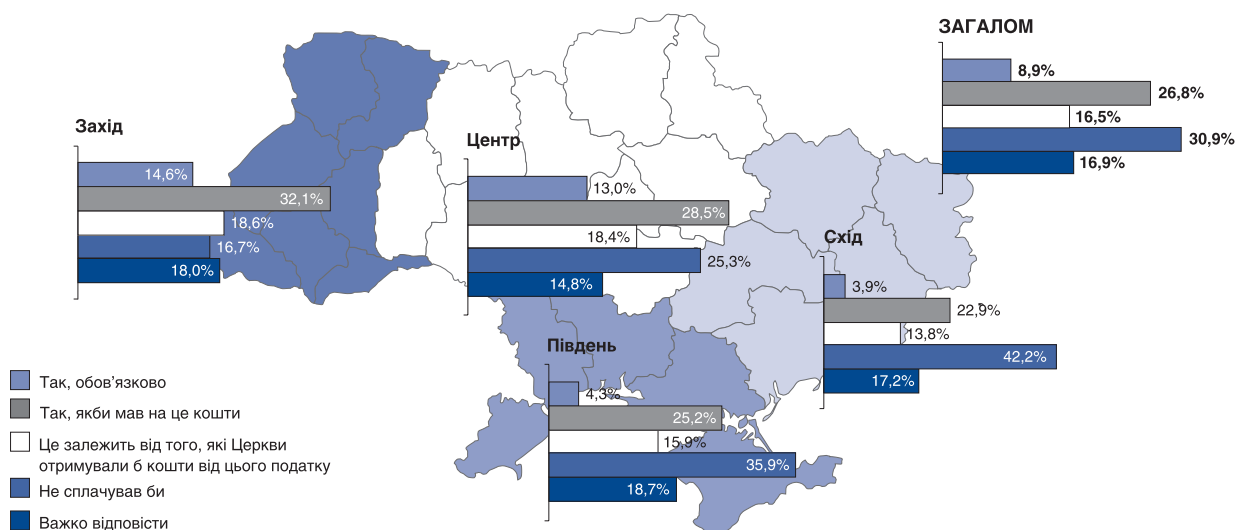
Недільні школи. Недільні школи мають утримувати самі релігійні громади (56,1%) та/або батьки, які бажають, щоб їх діти навчалися релігії (35,1%). Лише чверть (25,1%) опитаних вважають, що утримувати їх має держава, кожен десятий не зміг визначитися з відповіддю (врізка “*Хто повинен утримувати недільні школи при церквах (релігійних громадах)?*”, с.17).

За **регіональною ознакою**, у всіх регіонах громадяни найбільшою мірою схиляються до того, що утримувати недільні школи мають церкви, релігійні громади

Якби Церкви в Україні могли засновувати загальноосвітні навчальні заклади, то чи хотіли б Ви, щоб Ваша дитина вчилася в такому закладі?
% опитаних

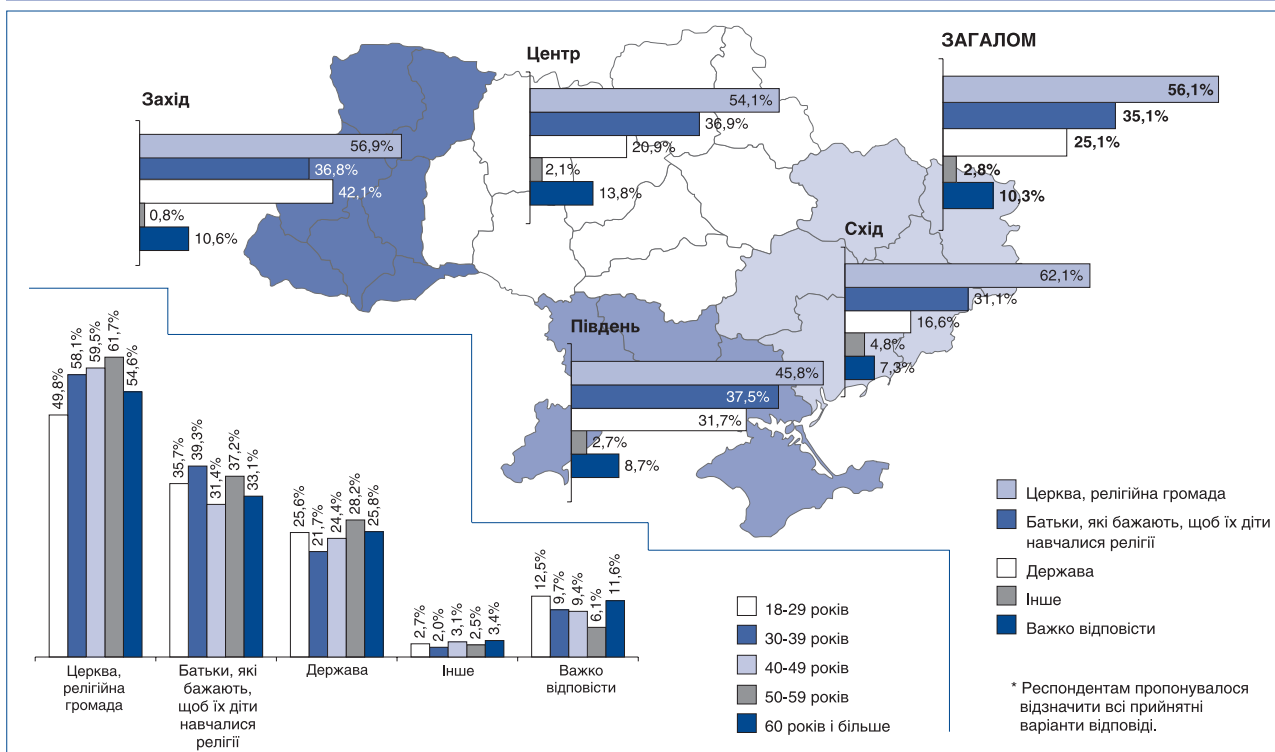

Якби був впроваджений добровільний податок, призначений на відкриття Церквами загальноосвітніх (не релігійних) навчальних закладів (шкіл, гімназій, коледжів, університетів), то чи сплачували б Ви такий податок?
% опитаних

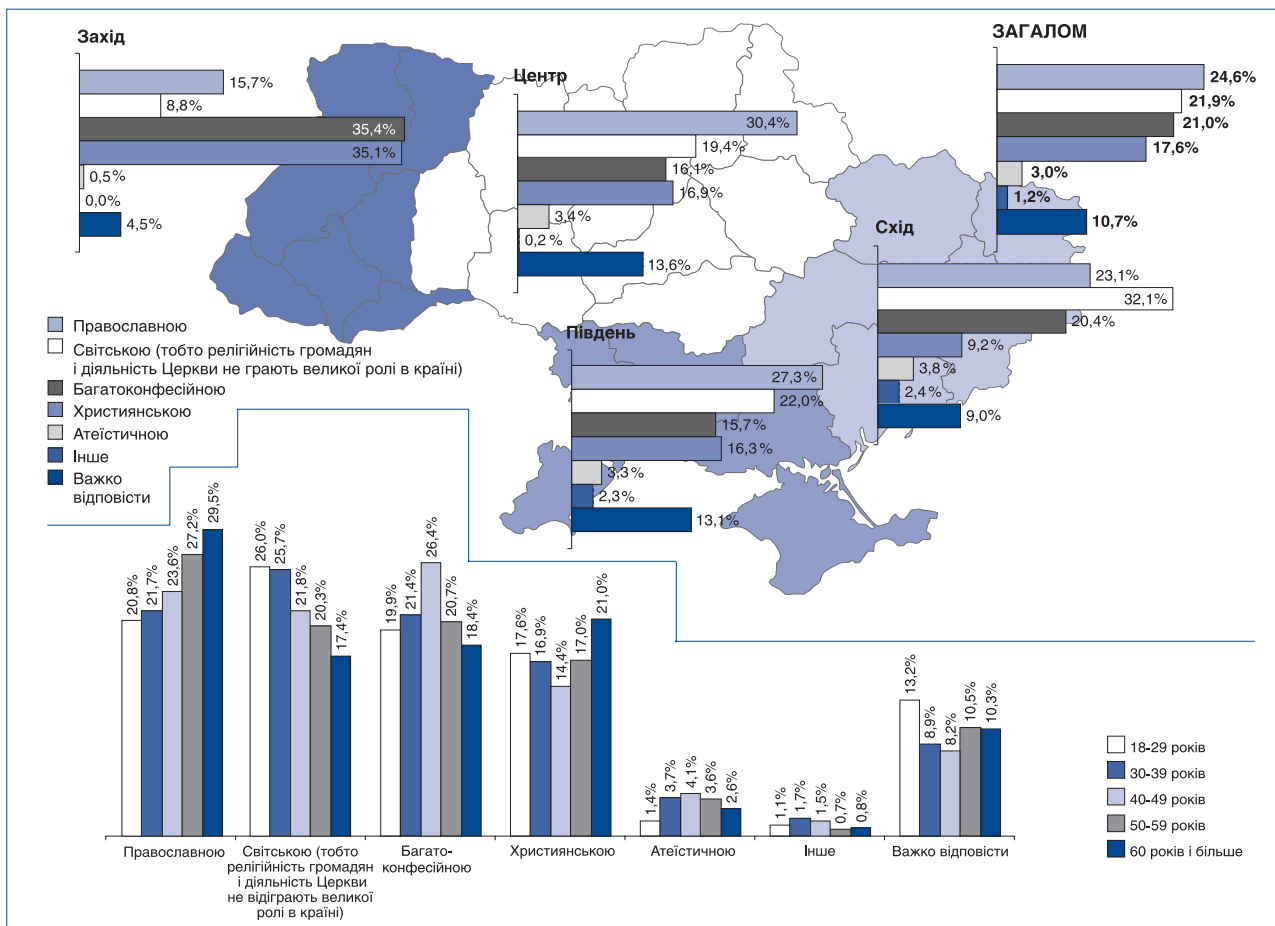
Хто повинен утримувати недільні школи при церквах (релігійних громадах)?*

% опитаних

Якою країною є Україна в першу чергу?

% опитаних

(цю позицію відзначили від 45,8% опитаних на Півдні до 62,1% на Сході). Друге місце у всіх регіонах відведено батькам, які бажають, щоб їх діти навчалися релігії, — крім Західного регіону, де другу позицію посіла держава (42,1% проти 36,8% тих, хто як утримувачів недільних шкіл відзначив батьків).

Отже, можна припустити, що практика заснування українськими Церквами і релігійними організаціями загальноосвітніх навчальних закладів дістала б суспільну підтримку, в т.ч. і матеріальну, в усіх регіонах, крім Сходу. Проте, слід мати на увазі, що таку підтримку громадяни

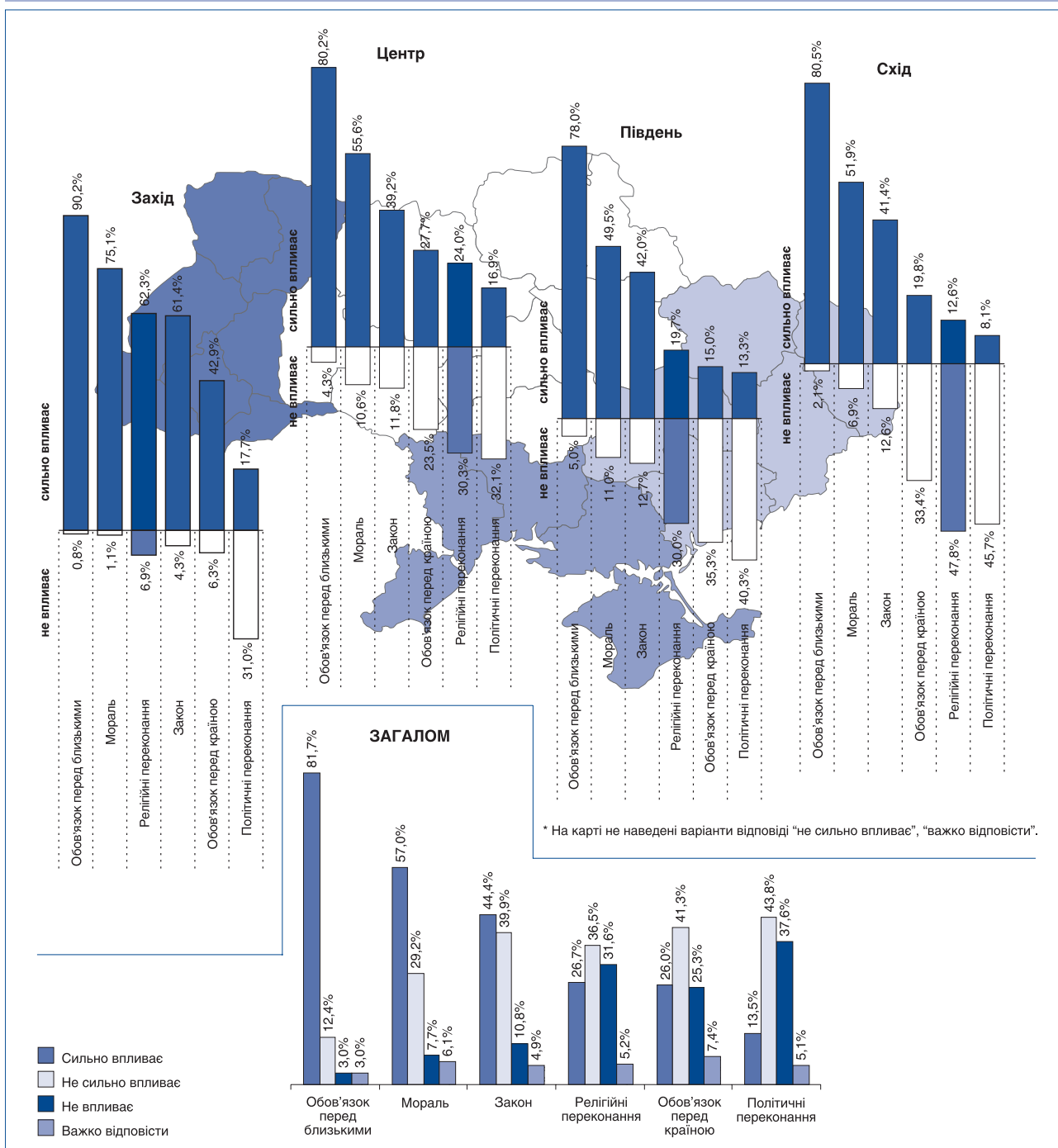
ставлять у значну залежність від якості освіти, дещо менше — від конфесійної належності, а в частині добровільного податку — від наявності коштів.

Додаткові дані, що їх бажано враховувати, розглядаючи наведені вище результати

Характер країни в релігійному аспекті. Як видно з даних, наведених у врізці “Якою країною є Україна в першу чергу?” (с.17), Україну громадяни вважають насамперед “православною” країною (24,6%), “світською” (21,9%) або “багатоconfесійною” (21,0%). Дещо менший відсоток (17,6%) схилився до думки, що вона

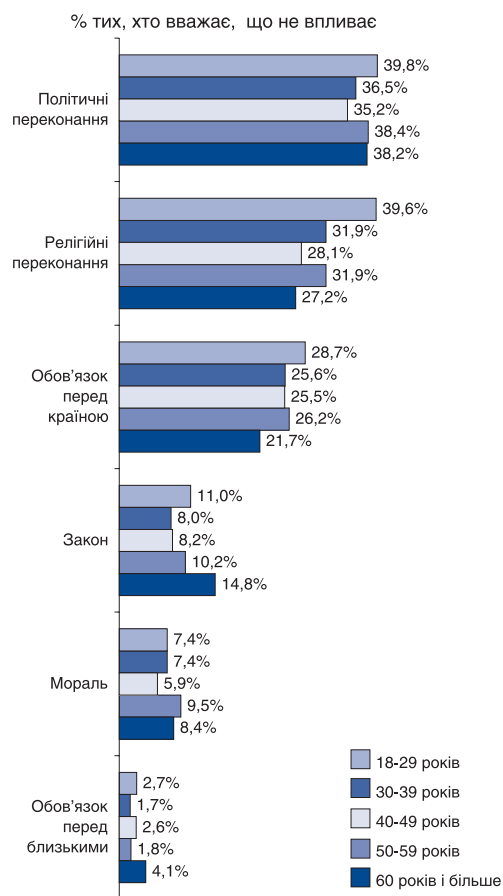
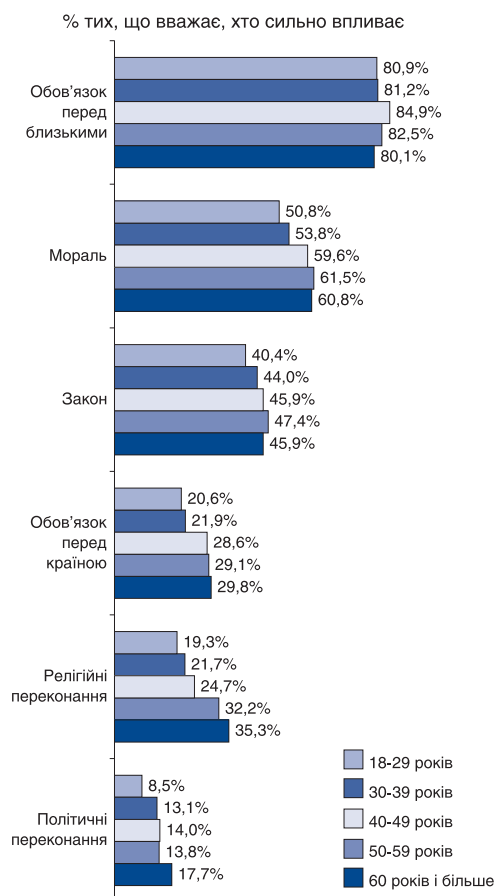
Наскільки сильно наступні чинники впливають на Вашу поведінку в повсякденному житті?*

% опитаних

Наскільки сильно наступні чинники впливають на Вашу поведінку в повсякденному житті?

є «християнською» країною. Атеїстичний характер України визнали лише 3,0% опитаних.

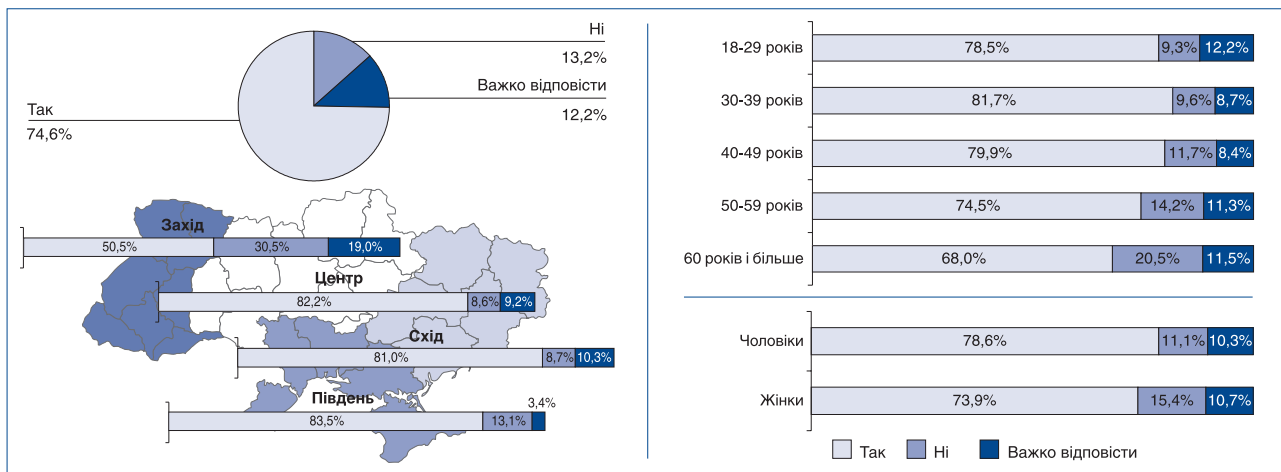
За **регіональною ознакою**, жителі Заходу визначають Україну скоріше як багатоконфесійну (35,4%) або християнську (35,1%) країну, найменшою мірою — як світську (8,8%) або атеїстичну (0,5%). Натомість, жителі всіх інших регіонів бачать її православною або світською країною. Так, у Центрі вважають Україну православною 30,4% жителів, світською — 19,4%. Християнською бачать її лише 16,9% опитаних, багатоконфесійною — 16,1%. На Півдні: православною —

27,3%, світською — 22,0%, християнською — 16,3%, багатоконфесійною — 15,7%. На Сході: православною — 23,1%, світською — 32,1%, християнською — 9,2%, багатоконфесійною — 20,4%. Найменшою мірою жителі цих регіонів бачать Україну атеїстичною (3-4%).

За **віковою ознакою**, дві молодші вікові групи (18-29 та 30-39 років) бачать Україну насамперед світською державою — 26,0% і 25,7%, відповідно. Дещо меншою мірою — православною (20,8% і 21,7%, відповідно) і багатоконфесійною (19,9% і 21,4%, відповідно). Для середньої вікової групи (40-49 років) характерним є

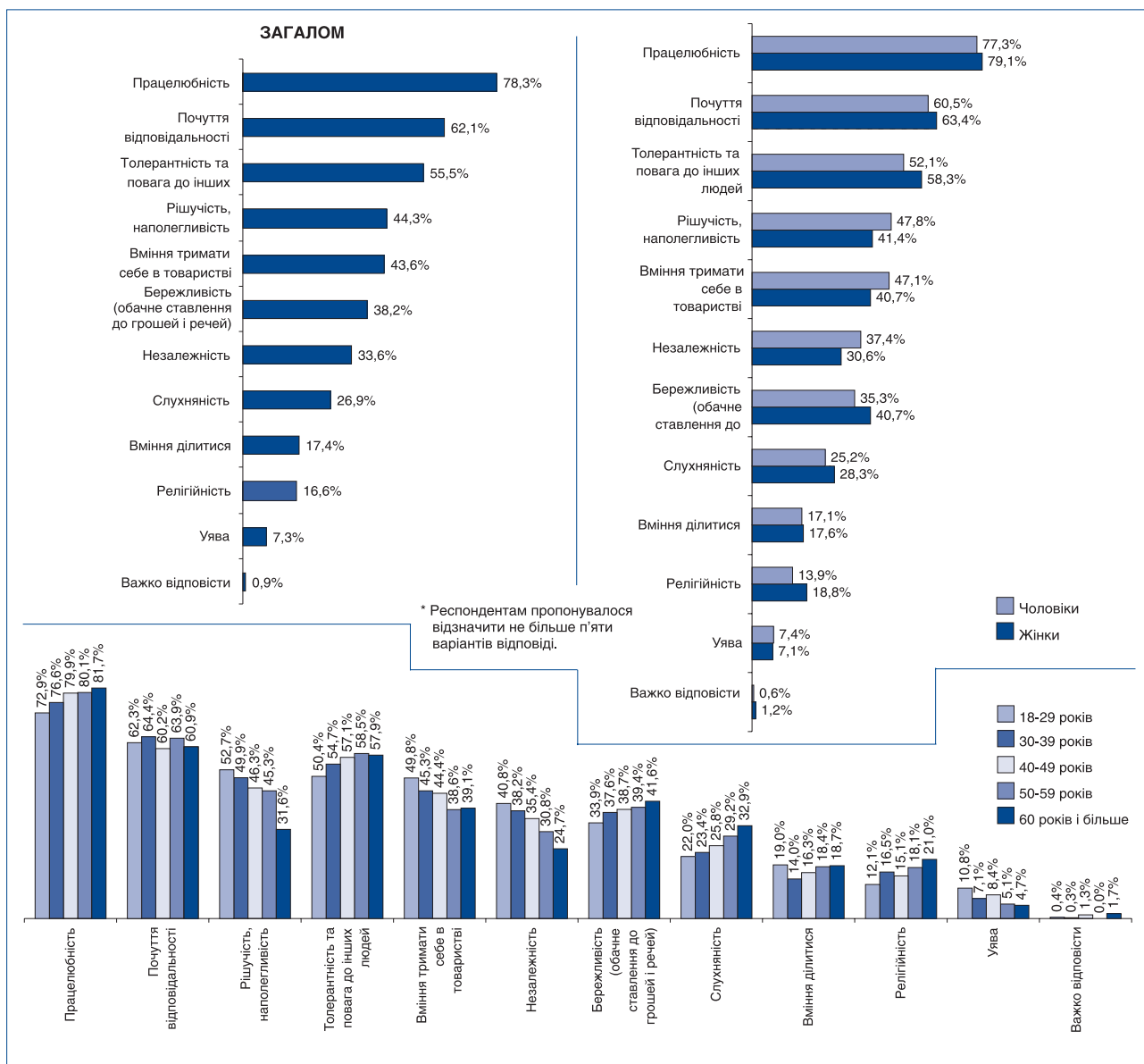
Чи може бути моральною, порядною, чесною невіруюча (нерелігійна) людина?

% опитаних

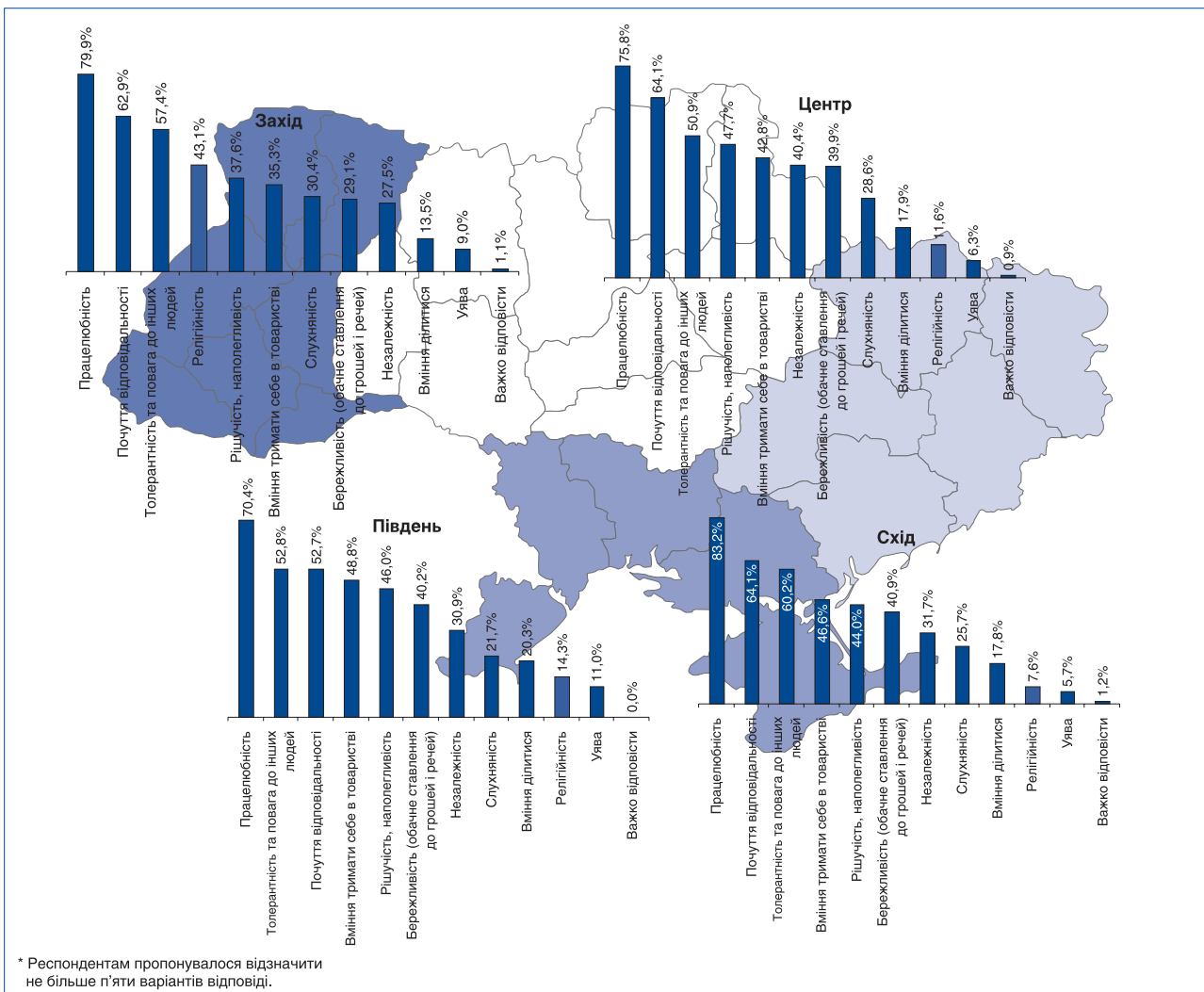
Які з наведених якостей, що їх можна виховувати в сім'ї у дітей, є найбільш важливими?*

% опитаних

Які з наведених якостей, що їх можна виховувати в сім'ї у дітей, є найбільш важливими?*

% опитаних

бачення України насамперед як багатоконфесійної країни (26,4%), дещо менше — православної (23,6%) і світської (21,8%). Громадяни старших вікових груп (50–59 років і 60 років і більше) бачать Україну насамперед православною (29,5% та 27,2%, відповідно), інші характеристики (християнська, багатоконфесійна, світська) відзначили фактично однакові частини опитаних цієї вікової групи: від 17,0% тих, хто вважає Україну світською країною, до 21,0% тих, хто бачить її християнською або багатоконфесійною.

Релігійні переконання як чинник впливу на повсякденну поведінку (врізка “*Наскільки сильно наступні чинники...*?”, с.18). Серед шести чинників, що мають найбільший вплив на поведінку людей у їх повсякденному житті, першу позицію посів обов'язок перед близькими — саме його відзначили переважна більшість (81,7%) опитаних як такий, що справляє сильний вплив на їх власну поведінку в повсякденному житті. На другому місці — мораль (57,0%), третьому — закон (44,4%).

Релігійні переконання як чинник, що сильно впливає на повсякденну поведінку, відзначили 26,7%

опитаних. 36,5% повідомили, що релігійні переконання не сильно впливають на їх повсякденну поведінку; 31,6% — засвідчили відсутність такого впливу.

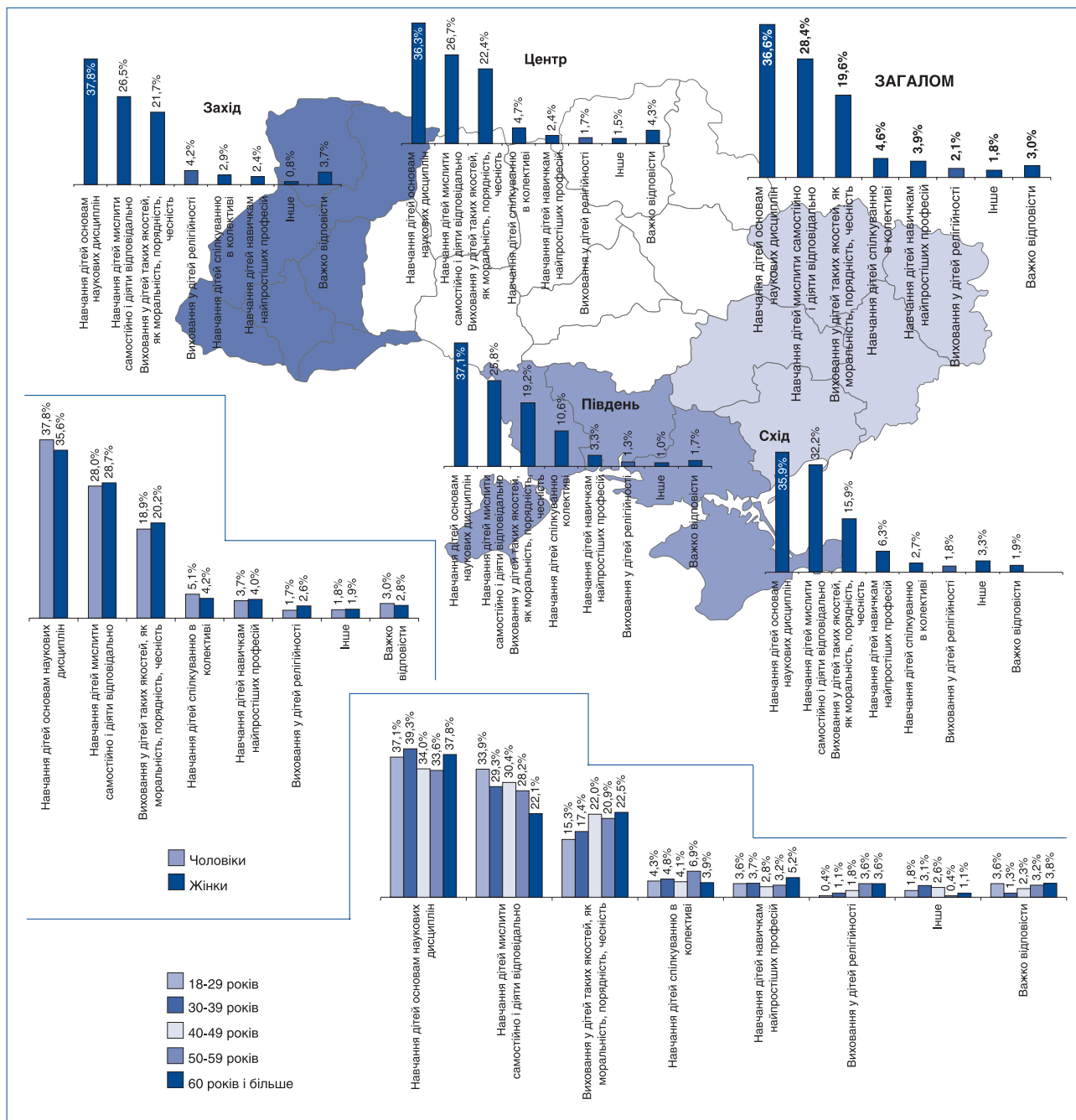
За **регіональною ознакою**, найбільше громадян, на поведінку яких сильно впливають релігійні переконання, на Заході країни — 62,3% (не впливають — 6,9%), найменше — на Сході (12,4%), де натомість найбільша частина тих, на чию поведінку релігійні переконання не впливають — 47,8%.

Водночас, і на Заході в ранжирі чинників впливу на повсякденну поведінку релігійні переконання посіли третю позицію після обов'язку перед близькими (90,2%) та мораллю (75,1%). На Півдні — четверту позицію (19,7%), в Центрі та на Сході — п'яту (24,0% та 12,6%, відповідно).

За **віковою ознакою**, у всіх вікових групах три перші позиції в ранжирі чинників впливу посідають обов'язок перед близькими, мораль і закон. Релігійні переконання посідають п'яту позицію в молодших і середніх вікових групах, виходячи на четверту в старших — 50 років і старше.

Чого Ви очікуєте від державної загальноосвітньої школи в першу чергу?

% опитаних

З віком вплив релігійних переконань збільшується: якщо серед осіб 18-29 років сильний вплив релігійних переконань на свою повсякденну поведінку засвідчили 19,3% опитаних, то у групі 50-59-річних — 32,2%, 60 років і старше — 35,3%. Відповідно, зменшується число тих, хто засвідчив відсутність такого впливу: серед 18-29-річних — 39,6%, у групі осіб віком 50-59 років — 31,9%, 60 років і старше — 27,2%.

За **гендерною ознакою**, перші три позиції у ранжирі чинників впливу незмінні. У жінок релігійні переконання посіли четверту позицію (30,5%), у чоловіків — п'яту (22,3%), поступившись обов'язку перед країною (27,3%). Відповідно, якщо серед чоловіків 36,4%

засвідчили, що на їх поведінку релігійні переконання не впливають, то серед жінок — 27,7% опитаних.

Релігійність і моральність. На питання “*Чи може бути моральною, порядною, чесною невіруюча (нерелігійна) людина?*”, переважна більшість (74,6%) опитаних відповіли ствердно. Протилежну думку висловив менш ніж кожен шостий (13,2%). Не змогли визначитися з відповіддю — 12,2% опитаних (врізка “*Чи може бути моральною...?*”, с.20).

За **регіональною ознакою**, прихильники цієї точки зору складають переважну більшість у всіх регіонах країни (від 83,5% на Півдні до 81% на Сході), крім Західного, де так думають половина (50,5%) жителів.

Відповідно, в Західному регіоні найбільше тих, хто з цієї думкою не згоден, — 30,5% (проти 9-13% однодумців в інших регіонах країни). Так само на Заході найбільша частина тих, хто не зміг визначитися з відповіддю, — 19,0% (проти 3-10% в інших регіонах).

За **віковою ознакою**, число прихильників цієї точки зору зменшується з віком: якщо в усіх молодших і середніх вікових групах воно становить 75-82%, то серед тих, кому 60 років і більше, — 68,0%. Відповідно, з віком збільшується число тих, хто не поділяє цю тезу: якщо у молодшій віковій групі (18-29 років) таких 9,3%, то в найстаршій — 20,5%.

За **гендерною ознакою**, прихильників цієї тези серед чоловіків більше — 78,6%, серед жінок — дещо менше, 73,9%. Противників — 11,1% і 15,4%, відповідно.

Релігійність як якість, що потребує виховання в сім'ї. З переліку, що містив 11 позицій, респондентам було запропоновано відзначити одну-п'ять якостей, які є найбільш важливими з точки зору виховання дітей у сім'ї. Перше місце посіла працелюбність (цю якість відзначили 78,3% опитаних), друге — почуття відповідальності (62,1%), третє — толерантність і повага до інших людей (55,5%). Релігійність посіла 10 позицію — її як найбільш важливу якість відзначили 16,6% опитаних (врізка “Які з наведених якостей...”, с.20-21).

За **регіональною ознакою**, у всіх регіонах країни перші три позиції посіли працелюбність (Захід — 79,9%, Центр — 75,8%; Південь — 70,4%; Схід — 83,2%), почуття відповідальності (Захід — 62,9%, Центр — 64,1%; Південь — 52,7%; Схід — 64,1%), толерантність і повага до інших людей (Захід — 57,4%, Центр — 50,9%; Південь — 52,8%, Схід — 60,2%). Релігійність дістала найвищу — четверту позицію, в Західному регіоні, де її важливість відзначили 43,1% опитаних. У всіх інших регіонах вона має 10 позицію (Центр — 11,6%; Південь — 14,3%; Схід — 7,6%).

За **віковою ознакою**, перші три позиції незмінні, за винятком наймолодшої вікової групи, де третю позицію посіла рішучість, наполегливість (52,7%), відтіснивши на четверте місце толерантність, повагу до інших людей (50,4%). У всіх вікових групах релігійність посідає 9-10 позиції.

За **гендерною ознакою**, перші три позиції незмінні; релігійність як важливу якість відзначили серед чоловіків — 13,9% (десята позиція), серед жінок — 18,8% (дев'ята позиція).

Першочергові очікування від державної загальноосвітньої школи. Серед першочергових очікувань від державної загальноосвітньої школи перші три позиції посіли: навчання дітей основам наукових дисциплін

(відзначили 36,6% опитаних); навчання дітей мислити самостійно і діяти відповідально (28,4%); виховання у дітей таких якостей, як моральність, порядність, чесність (19,6%). Очікують від загальноосвітньої школи виховання у дітей релігійності лише 2,1% опитаних (врізка “Чого Ви очікуєте від державної загальноосвітньої школи в першу чергу?”).

За **регіональною ознакою**, ранжир очікувань є однаковим. Насамперед очікують від школи навчання дітей основам наукових дисциплін 36-38% жителів у кожному регіоні, навчання дітей мислити самостійно і діяти відповідально — 26-32% (найбільше — на Сході (32,2%), найменше — на Півдні (25,8%)), виховання у дітей моральності, порядності, чесності — 16-22% (найбільше — на Заході та в Центрі (приблизно по 22%)), найменше — на Сході (15,9%)). Виховання релігійності відзначили 1-4% опитаних: найбільше — на Заході (4,2%), найменше — на Півдні (1,3%).

За **віковою ознакою**, перші три позиції незмінні. Прихильність до виховання у дітей релігійності зростає з віком: серед 18-29-річних — 0,4%, серед вікової групи 50 років і старше — 3,6%.

За **гендерною ознакою**, перші три позиції незмінні. Виховання у дітей релігійності відзначили серед чоловіків — 1,7%; серед жінок — 2,6%.

Релігія в системі життєвих цінностей. У системі життєвих цінностей українських громадян серед 19 позицій релігія посідає шістнадцяту (врізка “Життєві цінності громадян...”, с.24). Її важливість у своєму житті відзначили 53,9% опитаних (сума оцінок важливості “5” і “4” за п'ятибальною шкалою). Водночас, задоволеність цим аспектом життя засвідчили 47,9% респондентів. Тобто, можна припустити, що особливих проблем у задоволенні релігійних потреб і запитів громадяни не відзначають.

За **регіональною ознакою**, особливо значимою є релігія для жителів Західного регіону, де її важливість відзначили 84,6% опитаних (13 позиція³); найменш важливою — для жителів Сходу — 36,0%. У Центрі її важливість відзначили 58,6% опитаних, на Півдні — 48,3% (врізка “Значимість релігії серед життєвих цінностей громадян”, с.25).

За **віковою ознакою**, значимість релігії зростає з віком: якщо серед 18-29-річних її відзначили 47,1% опитаних, то серед тих, кому 60 років і більше, — 61,0%. Важливість релігії для жінок є вищою (59,8%), ніж для чоловіків (47,9%).

Примітно, що позиція релігії в ранжирі життєвих цінностей громадян України з 2000р. практично не зазнає змін. Так, у лютому 2000р. важливість релігії

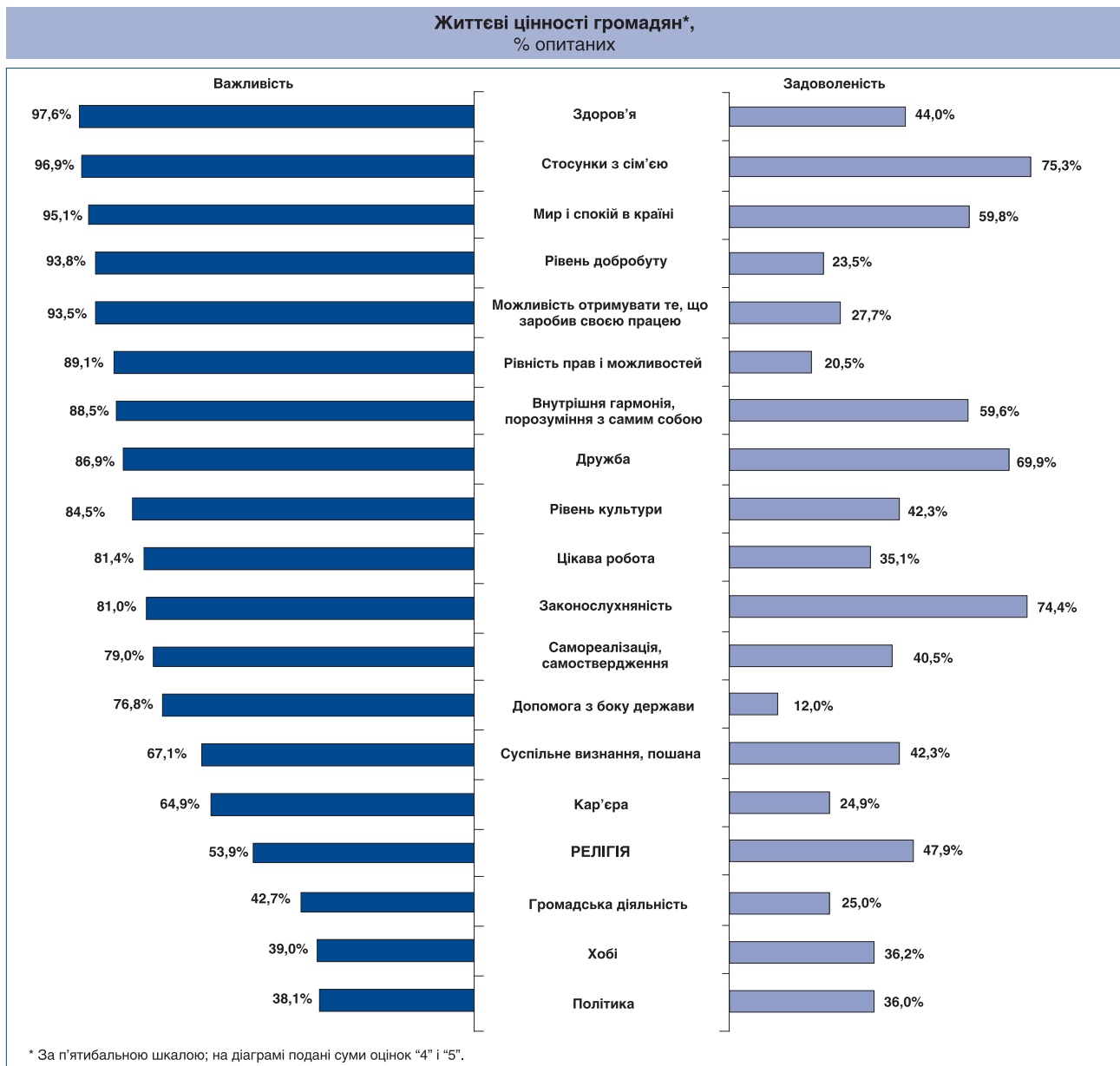
³ Ранжир життєвих цінностей жителів Західного регіону є наступним: здоров'я (99,4%); стосунки з сім'єю (99,2%); мир, спокій у країні (98,2%); можливість отримувати те, що заробив власною працею (97,3%); внутрішня гармонія, порозуміння з самим собою (94,7%); рівень культури (92,5%); рівень добробуту (91,5%); рівність прав і можливостей (91,4%); дружба (91%); законослухняність (89,6%); цікава робота (86,4%); самореалізація, самоствердження (85,1%); релігія (84,6%); допомога з боку держави (79,8%); суспільне визнання, пошана (75,6%); кар'єра (68,7%); хобі (60,8%); громадська діяльність (52,1%); політика (40,3%).

відзначили 50,8% опитаних, у серпні 2003р. — 52,7%; задоволеність цим аспектом життя — 49,6% та 47,6%, відповідно⁴.

Самовизначення громадян у параметрах релігійної віри та конфесійної належності. Переважна більшість опитаних відносять себе або до віруючих, або до таких, що коливаються між вірою і невір'ям, але ідентифікують себе з певним віровизнанням. При цьому більшість (60,8%) з цієї групи опитаних ідентифікують себе з православ'ям та греко-католицизмом — 7,6%. Значна група опитаних вважають себе “просто

християнами” — 15,8%. З римо-католицизмом — 1,6%; протестантизмом — 1,3%, ісламом — 0,4% опитаних. Близько 12% громадян не відносять себе до жодного з віросповідань, вважаючи себе не віруючими⁵.

Серед громадян, які ідентифікують себе з православ'ям, понад половина (55%) не відносять себе до жодної з православних деномінацій, вважаючи себе “просто православними”. 23,1% — відносять себе до УПЦ-КП, 17,4% — до УПЦ, 1,3% — до УАПЦ. 3,2% засвідчили, що не знають, до якої деномінації себе віднести⁶.

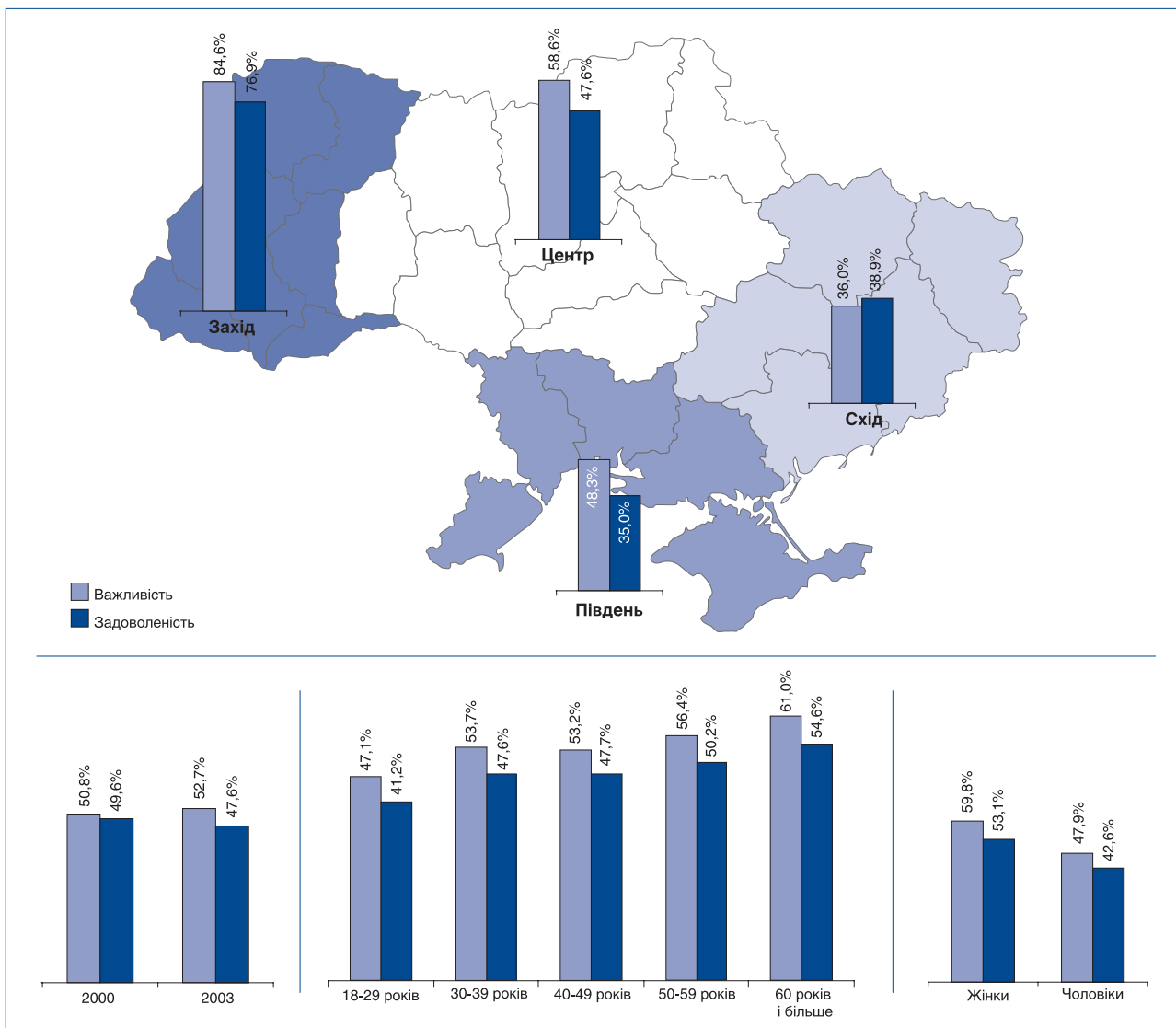

⁴ Див.: Внутрішня і зовнішня політика України у фокусі громадської думки: результати загальнонаціональних соціологічних досліджень Центру Разумкова (2000-2003рр.). Соціальне самопочуття українського суспільства. — Центр Разумкова 2003, Київ, 2004, с.523.

⁵ Дані фактично співпадають з результатами, отриманими під час спеціального дослідження, проведеного Центром Разумкова 18-28 жовтня 2002р. Див.: Биченко А., Дудар Н. Релігійність українського суспільства: рівень, характер, особливості. — Центр Разумкова 2002, Київ, 2003, с.654-655.

⁶ У деномінаційному самовизначенні, порівняно з 2002р., сталися певні зміни. Тоді просто православними вважали себе 58,6% опитаних; до УПЦ-КП відносили себе 18,4%, УПЦ (МП) — 14%, УАПЦ — 2%, не знали, до якої деномінації віднести себе — 7%. Див.: Там само, с.656.

**Значимість релігії серед життєвих цінностей громадян,
% опитаних**

Узагальнюючи наведені додаткові дані, можна звернути увагу на наступне.

Бачення України громадянами, з точки зору її релігійно-конфесійної визначеності, є неоднозначним і відбиває загальні регіональні та вікові особливості релігійності та конфесійного самовизначення українського населення. Привертає увагу та обставина, що молодші вікові групи (громадяни віком 18-39 років) бачать Україну скоріше світською державою, тоді як старші — багатоконфесійною або конфесійно визначеною.

Значимість релігії у системі життєвих цінностей громадян країни протягом останніх років не зазнала змін. Можна припустити, що після стрімкого зростання, що припало на кінець 1980-х - середину 1990-х років, рівень релігійності українського суспільства практично стабілізувався. Як і раніше, виразно вищою є значимість релігії на Заході країни, де релігійні переконання виразно вищою мірою, порівняно з іншими регіонами, впливають на повсякденну поведінку жителів, — що

можна пояснити більш міцними історично-культурними традиціями релігійності в цьому регіоні.

Можна припустити, що при визначенні громадянами позицій стосовно вивчення в державній школі предметів релігійного спрямування (або “Християнської етики” чи світського курсу етики) труднощі становлять такі чинники, як відсутність унормованого тлумачення принципу відокремлення церкви від держави і школи від церкви, багатоконфесійність країни, дотичність досліджуваної проблеми до таких чутливих тем, якими є геокультурні та геополітичні орієнтації громадян, і, врешті — недостатній рівень поінформованості суспільства.

Тому, можливо, першим і необхідним кроком до суспільного консенсусу навколо впровадження в державній школі предметів релігійного спрямування була б потужна інформаційно-просвітницька кампанія, елементом якої могло б бути широке оприлюднення програм та/або підручників з означених предметів. ■

РЕЛІГІЙНЕ НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ І ШЛЯХИ РОЗВ'ЯЗАННЯ*

ДО ОБГОВОРЕННЯ БУЛИ ЗАПРОПОНОВАНІ ДВА ПИТАННЯ:

- *В чому полягають головні проблеми впровадження релігійної освіти та виховання в Україні?*
- *Як забезпечити релігійну освіту і виховання в Україні, не порушуючи принципи свободи совісті, світського характеру освіти в державній школі?*

У ПОСТ-АТЕЇСТИЧНОМУ СУСПІЛЬСТВІ НЕ МОЖНА ЗВОЛІКАТИ ІЗ ВПРОВАДЖЕННЯМ РЕЛІГІЙНОЇ ОСВІТИ

Керуючий Львівською єпархією
Української Православної
Церкви, архієпископ
Львівський і Галицький
АВГУСТИН

У пошуках відповіді на питання нашої дискусії доречно використати досвід Польщі. Так, там є провідна конфесія — католицька, і є менші релігійні конфесії, в Україні — навпаки. Але відомо, що Польща ввійшла до Європейського Союзу, а отже — її законодавство узгоджене з міжнародними нормами, в т.ч. те, що стосується християнської освіти. Там теж церква відокремлена від держави, але ніхто не говорить про порушення Конституції, не сперечається з приводу присутності релігії в освітньому процесі державних шкіл — усе визначає настрій в суспільстві.

Зрозуміло, якщо народ сприймає, то дискусії не треба. А якщо народ не має визначеної думки? А якщо він був позбавлений можливості таку думку мати, можливості просто знати, про що, власне, йдеться? Можна пригадати нещодавні події навколо прийняття Конституції ЄС референдумами у Франції і Нідерландах. Чи не йшлося тоді про доцільність її прийняття парламентами? Тобто політики припускали, що народи можуть бути не готові до прийняття відповідальних рішень.

Тому, якщо ми погоджуємося з тим, що наше суспільство — не атеїстичне, а пост-атеїстичне, тобто видужує після хвороби “державного атеїзму”, то й підходи до розв’язання проблем, пов’язаних з релігією, релігійним навчанням і вихованням, мають бути відповідними. Мені дуже прикро, коли люди, навіть причетні до освіти, твердять: не треба поспішати із впровадженням релігійної освіти, треба чекати. А що робити з випускниками шкіл? Повернути їх до школи потім, колись, коли ми, нарешті, домовимося?

Подібні дискусії нагадують ситуацію, коли людина хвора і вже гасне, а два лікарі сперечаються, чи лікувати, і якщо так, то як. Мені здається, зволікати із впровадженням релігійного навчання та виховання можуть лише навмисне і лише люди, особисто налаштовані проти.

Якими шляхами розв’язувати проблему? Думаю, насамперед, шляхом освіти, місіонерства. Я, як представник Української Православної Церкви, відкрито і відповідально пропоную представникам інших основних впливових християнських конфесій разом працювати. Це — перший шлях.

Другий — треба, мабуть, так ставити питання, щоб ті можновладці, які зволікають або протестують проти релігійного виховання, — щоб вони соромилися, щоб вони пам’ятали Гімн України, і коли співають, поклавши руку до серця: “І докажем, що ми, браття, — козацького роду”, — то згадували, що саме в цих словах полягає...

Боляче бачити, як люди сьогодні розчаровані і засмучені. Вони були готові замерзнути на Майдані, але сьогодні ми бачимо розчарування. Хоча лунали на Майдані слова, що без християнського виховання не буде добра в державі. Чому ж люди, які заявляли про це, раптом дають привід для сумніву? А люди злостиві кажуть: подивіться, і невіруючі, і віруючі на перевірку виявляються однаковими: думають про своє, не про державу. А чому?

* Тексти виступів учасників Круглого столу наводяться зі скороченнями, мовою, якою послуговувався доповідач (зі збереженням стилістичних особливостей мови), у порядку виступів на засіданні.

Тому що й ті, хто на Майдані стояв, не отримали християнської освіти, вони вихованці радянської системи. Хоч і декларують вони себе віруючими, але в душі те не було посіяне, а що посієш, те й пожнеш. **Тож давайте будемо разом прагнути, щоб сіяти розумне, добре, вічне**, щоб через 10-20 років прийшло нове покоління керівників держави, і тоді ми вийдемо з цієї прірви. ■

СЬОГОДНІ ДЕРЖАВНА ШКОЛА НЕ ВІДПОВІДАЄ ЗАПИТАМ СУСПІЛЬСТВА

Ректор Духовної академії і семінарії Української Православної Церкви Київського Патріархату, настоятель Михайлівського Золотоверхого монастиря, архієпископ ДИМИТРІЙ (Рудюк)

Соціологічні дані доводять, що наше суспільство — релігійне, більшість людей засвідчують свою релігійність, тобто, є віруючими. Церква користується також високим рівнем суспільної довіри.

І що ми бачимо? Школа, маю на увазі державну школу, будучи відокремленою від церкви, не відповідає тим настроям суспільства, які сьогодні існують.

Таке розмежування почалося, напевно, з того часу, коли ідеї просвітництва, гуманізму, що їх проповідували антропоцентристи, спричинили поступовий відхід від тих релігійних принципів, якими керувалося суспільство приблизно до XVIII століття. І те, що відбувалося за радянського часу, — це плоди того, що сталося набагато раніше.

І сьогодні школа не відповідає запитам суспільства. Вона дає лише секуляризовану освіту і мало звертає уваги на духовне виховання. Коли юнак або дівчина, закінчивши таку школу, виходять у світ, вони не знають, як у цьому світі жити.

Церква вже втомилася доводити доцільність і необхідність викладання у школі християнської етики. Хочу ще раз акцентувати: йдеться про культурологічний предмет, який навчатиме тим традиціям, якими жив український народ, на основі яких він сформувався. Йдеться про християнську етику в українській культурі.

Тобто сьогодні ми говоримо про різні речі, ми не розуміємо одне одного. Навіть у Міністерстві освіти і науки, коли ми говоримо про християнську етику, чиновники відповідають: “Ви хочете викладати Закон Божий у школах — це суперечить Конституції”. Та не йдеться про це. І не суперечить Конституції України викладання предмета про основи християнської

етики в українській культурі і те наповнення предмета, про яке ми говоримо.

Отже, головною проблемою є саме це незрозуміння очевидності. Напевно, задалеко ми — наша секуляризована державна школа і Церква — розійшлися. Таке враження, що нам потрібно пройти певний лікнеп, тобто дати чіткі визначення основ християнської етики в українській культурі — для того, щоб зрозуміти: не говоримо ми про релігійне виховання. Ми прекрасно розуміємо, що живемо в секуляризованій державі.

Але, хотів би навести приклад: у США в повоєнні роки батьки, через багатоконфесійність країни, протестували проти релігійного виховання у школі. Проте, Америка і сьогодні є релігійною країною, — тому що є релігійним суспільство і тому що воно знайшло міжконфесійне порозуміння. Ми — всі християнські конфесії в Україні, сьогодні сходимося, виробляємо певну концепцію, програму, пропонуємо основи християнської етики в українській культурі, а нас все рівно не розуміють...

Натомість, у газетах друкуються закордонні програми навчання для молоді. Наприклад, програма “ЄШКО”, рекомендована Міністерством освіти і науки. Що ми бачимо в цій програмі, крім мовних курсів, менеджменту, реклами? Парапсихологія, карти Таро, демонічні культи і таке інше — і все це рекомендовано Міністерством освіти і науки. А покажіть мені хоч один підручник з християнської етики, рекомендований Міністерством освіти і науки!

Наші чиновники відсунули християнство в українському суспільстві на задній план, мовляв, “це — забобон”. А карти Таро — ні. Це навіть наука, виявляється! І пропонується для вивчення.

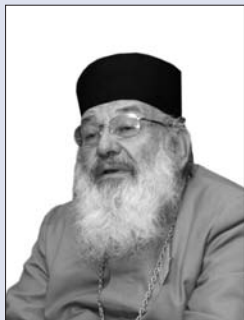
Я не хотів би так гостро говорити, якби ця тема дійсно сьогодні в суспільстві так гостро не дискутувалася. Президент України, глава держави дав доручення — натомість, ми бачимо відповідь Міністерства освіти: у п’ятих-шостих класах впроваджуємо етику. Ми ж прекрасно знаємо, що це за етика. Причому, вона впроваджується як обов’язковий предмет, не “або етика, або Християнська етика”, а етика — обов’язково, а Християнська етика — додатково, факультативно, в позаурочний час, коли діти втомлені, коли вони вже хочуть іти додому. Тобто, в зовсім інших умовах можна вивчати Християнську етику, якщо цього захочуть батьки.

Це парадокс. Здається, якщо так буде й надалі, то наш педагогічний натуралізм і секуляризована школа зайдуть дуже далеко.

Про теологію. Думаю, **якби ми починали з розгляду питання теології і реабілітації духовної освіти в Україні, то сьогодні ми б не говорили про проблеми викладання основ християнської етики в українській культурі**. Ще раз наголошую: ми наполягаємо, що це — культурологічний предмет. Якщо вже так бояться наші чиновники християнської етики та загалом релігійного виховання... ■

**СТАРАЙМОСЯ МАТИ ЗАГАЛЬНОУКРАЇНСЬКУ ПІДСТАВУ
МОРАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ, ДЕ МИ МОЖЕМО СПРАВДІ
ЗНАЙТИ ОДИН ОДНОГО, НЕ БЛУКАЮЧИ**

Глава Української
Греко-Католицької Церкви,
кардинал Любомир ГУЗАР

Я б хотів висловити кілька думок — не з позиції Греко-Католицької Церкви чи навіть особистої, а в дусі дискусії, — які, мені здається, може б, допомогли нам інакше бачити цю ситуацію і як із неї вийти.

Про що йдеться? Ми говоримо про релігійну освіту для дітей, для молоді. На жаль, не говоримо про релігійну освіту для дорослих, якої б також не зашкодило мати. Але я б хотів поставити ситуацію глибше, а саме: ми не з'ясували собі, що ми, власне, хочемо. Бо остаточно релігійного навчання нам ніхто заборонити не може, і це не є проти Конституції.

І, напевно, можна легко знайти способи, як включити релігійне навчання, беручи конфесійно: чи це буде для католиків, чи для православних, чи для мусульман, чи для кого іншого. Про це не йдеться.

Мова, мені здається, про те, щоб українці, незалежно від того, з якої області України вони є, могли один з одним говорити. Розумно говорити і говорити на підставі тих самих моральних цінностей.

Звернуся до історичного прикладу, щоб проілюструвати, що маю на думці. В історії нашої був Ярослав Мудрий, дуже мудрий князь, який замість того, щоб підбивати світ, одружував своїх дочок і синів по цілій Європі і був приятелем усіх. І ми собі ставимо питання: як то може бути: київський князь традиції східної — що ми її називаємо в широкому значенні православної, візантійської — його дочки й сини по всій Європі. Як то могло бути? Адже теж були тоді різні і мови, і культури. Вони, однак, всюди почувалися вдома. Як то могло бути?

Бо в усій Європі існувала, незалежно від специфічних традицій — так званої східної та західної — існувала одна мораль, і ті самі моральні цінності. Отже, Анна у Франції могла спокійно говорити зі своїми підданими, бо вони мали ті самі цінності, що вона.

Отже, про що йдеться? Щоб сьогодні українець, де б він не був, у якій би він частині України не жив, міг говорити так з усіма українцями, щоб вони один одного розуміли і відчували, що вони стоять на тій самій платформі моральності.

Якщо цього немає, тоді ми живемо один попри другого, один другого цілком з чистим сумлінням кривдимо, обкрадаємо, корумпуємо, бо ми один одному чужі.

Отже, яка наша ціль як держави? Мати одну підставову платформу моральності.

Була згадка тут про Америку. Там, хоча є не менше, як у нас, а може, й більше різних конфесій, які дуже між собою різняться, які іноді навіть, з історії знаємо, одна одну поборювали, але вони мають щось, що називається *American way of life* — американський спосіб життя, який включає певні фундаментальні моральні цінності. Дуже часто чи Президент США, чи інші представники апелюють до цієї платформи моральності, кажуть: нам, як американцям, це чи інакше не випадає.

Якщо ми приймаємо ці підставові цінності, ми, українці, в цій державі, яку ми тепер маємо незалежну нарешті і в якій ми хочемо насправді бути один одному братами й сестрами, а не тільки принагідними співжителями, мусимо мати якусь підставу спільну.

Можна не старатися щось видумувати. Така підозра є, що, власне, ті підручники і ті етики, які сьогодні приписуються, — то, власне, рукотворні фантазії: як би щось дати людям, але без якоїсь бази. І тому люди реагують негативно.

Коли навпаки: маємо ж — ми не народилися вчора чи 15 років тому — маємо історію, яка сягає тисячі а то й поза тисячу років, і чому ж нам не вивчити ті цінності, які формували наш народ протягом тих тисяч років, які зберігали наш народ, які той народ тримали разом, які робили нас українцями, — і ми один одного, думаю, сьогодні можемо пізнати як українця.

Значить, за той час намагань комуністичного режиму позбавити нас цієї платформи моральності, у нас щось лишилося. Ми не можемо, ніхто не може з тисячолітньої історії щось скреслити, сказати: того не було, того не треба. Та ж над тим працювали різні люди, різні покоління, різні культурні течії. Навіть релігійні течії.

Вони створили ту спільноту. Факт є, чи хтось хоче чи не хоче, що це було головним чином на підставі християнської моралі. Хоча не виключно і не в такому вузькому конфесійному значенні. Воно було побудовано народом, і це є великий скарб, який ми маємо.

Та так звана Християнська етика, радше, християнські корені української культури — то є власне спосіб кожній дитині в Україні представити ті принципи, на яких ця культура, цей народ, ця держава вирости. Щоб ті діти, виростаючи, могли, незалежно від того, чи вони на Заході чи на Сході, на Півночі чи на Півдні, щоб вони могли один одного розуміти і відчувати ту спільноту.

Мені здається, якби ми так більше в тому напрямі думали — напрямі цієї спільноти, моральної

платформи, де ми — чи ми будемо президентом, чи депутатом, чи науковцем, чи селянином, чи робітником, чи що б то не було, — ми будемо говорити однією мовою моральних вартостей, будемо триматися того загального, для нас усіх як українців спільного, культурного релігійного скарбу. Культурного скарбу, який виріс на базі релігійних переконань.

Це є історичний факт. В Ізраїлі чи в якій мусульманській країні, вони, напевно, не вчили б християнських коренів української культури. Вони вчили б коренів даної системи моральності, яка формувала їх культуру. І це є цілком зрозуміло.

Отже, мені здається, що ми губимося. Які то мають бути школи, як то має бути — недільні, чи державні, — це є другорядна річ. Першорядна є річ — **стараймося мати загальноукраїнську підставу моральної поведінки, яка створила нашу культуру, яка виростила наш народ, і де ми можемо справді знайти один одного, не шукаючи, не блукаючи, не стараючись створити щось нового, штучного.** ■

**УСІ МИ ЗНАЄМО, ЯК ЗРОБИТИ
І ВСІ ВМІЄМО ЦЕ ЗРОБИТИ —
АЛЕ БРАКУЄ ДОБРОЇ ВОЛІ**

Генеральний вікарій
Києво-Житомирської дієцезії
Римо-Католицької Церкви,
єпископ
Станіслав ШИРОКОРАДЮК

Якщо говорити про недільні школи чи про виховання в церкві, то тут, думаю, Церкві не потрібна порада, тому що ми робили це навіть у часи атеїзму, коли це заборонялося. Ми робили недільні школи, вели катехизи, виховували дітей, і не тільки дітей.

Сьогодні проводиться дуже активна недільна школа для молоді. Навіть більше — проводиться також спеціальна підготовка для молодих сімей. Ми боремося за те, щоб ці сім'ї були міцні, щоб вони були у згоді.

Але йдеться про суспільство. Ті люди, які приходять у церкву — чи то в католицьку, чи в іншу, — вони отримують належне виховання, і ми раді за них, адже саме ті сімейні пари, які вінчаються в церкві, які пройшли належну підготовку, практично не розлучаються. Діти, які відбули недільні школи, пройшли катехизу і були до всіх таїнств доведені — ми

ними пишаємося як насправду хорошими людьми, які дають гарний приклад життя.

Але суспільство, яке має Україна сьогодні, — воно обкрадене морально, тому що не має доступу почути цю правду. І той бар'єр, який все-таки був збудований за стільки років, сьогодні не дає людям переступити поріг церкви.

Діти це роблять. Навіть у Східній Україні я зауважив, як багато дітей самі приходять до церкви, цікавляться: розкажіть нам, може, ми запишемося в цю групу. А вже люди молодшого віку цього позбавлені. Ось чому так важливо допустити до школи ту правду, дати можливість почути її дітям, молоді — щоб вони хоча б мали право вибору, бо сьогодні такого права вони позбавлені — вони не знають...

Тут знову нагадувалися соціологічні дані про те, яку думку мають в Західній Україні, Центральній і Східній. Що це означає? Хотів би, щоб ми порівняли статистику злочинів за тими самими регіонами. Невже не ясно: чому так? Чому така величезна різниця між тим, скільки злочинів у Південній і Східній Україні, а чому настільки менше в Західній? Мені здається, тут усе дуже ясно.

Отже, йдеться дійсно про суспільство. Якщо ми за це суспільство боремося, і всі церкви мають тут спільну думку, то я не вірю, що ми не знаємо, як це робити. А якщо це не робиться, то, думаю, свідомо. Бракує просто доброї волі в наших чиновників.

Але коли я сьогодні слухаю повідомлення чи читаю газети, мені страшно робиться: зараз уже немає межі, немає жодної відповідальності. Чи ж можна так кого очорнити, так деморалізувати? І це результат атеїстичного виховання. Церква сьогодні повинна сказати: досить! Не можна переходити межу, **люди, ми ж належимо до однієї держави, ми повинні робити одну справу.** Але ніхто не хоче чути голос Церкви, не хоче говорити про інститути церкви, ніхто не хоче говорити, що Церква має робити.

Понад те, скажу відповідально: сьогодні продовжується грабування Церкви, і то на державному рівні. Наприклад, ви знаєте, скільки треба платити за відведення землі для будівництва церкви, навіть у Києві? Ніхто Церкві не компенсує те, що забрали (в т.ч. й землю), а за відведення землі сьогодні — вимагають платити великі кошти: у фонд міста, на пожежників, на що завгодно. А не заплатиш — нема мови. Землю отримати на церкву — це як мертвого воскресити. А потім — як сплатити 40 000–50 000 грн. на рік за оренду землі під церкву, яку будують? То хіба ми не живемо в суспільстві, деморалізованому на такому високому рівні?

Це результат атеїзації. І мені здається, що всі ми знаємо, як зробити виховання і навчання, і всі вміємо це зробити — але бракує доброї волі. І це теж наслідок атеїзму. ■

**ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОСТІ, МОРАЛІ
І СВІТОГЛЯДУ — ЦЕ ПРОБЛЕМА,
ЯКУ МИ ПОВИННІ ВИРІШУВАТИ РАЗОМ**

Володимир КАФАРСЬКИЙ,
секретар Комітету
Верховної Ради України
з питань науки і освіти

Хотів би акцентувати увагу на тому, що Комітет Верховної Ради України з питань науки і освіти повністю сформував законодавчу базу освіти і зараз займається кодифікацією законів, щоб привести їх до спільного знаменника, тобто узгодити з іншими законами України. Від цього моменту ми переходимо до змістовної частини законодавчої бази, і в цьому контексті вже два з половиною роки особливу увагу звертаємо на духовний розвиток молоді.

Ми провели чотири круглих столи, дві міжнародні конференції (одна пройшла в Луганську, у Східноукраїнському університеті, там працює Інститут духовності людини) — і дійшли, зокрема, висновку, що деякі наші вчені ще й сьогодні не можуть відрізнити дві речі: мораль і духовність. Для них це майже одне й те саме. Ось чому й етика деколи виглядає так, як вона виглядає, в т.ч. й християнська.

Зрозуміло, що від теоретичних позицій, від розуміння проблеми до її практичного розв'язання — дуже важкий шлях. Але якщо ми будемо ставити один перед одним лише проблеми, а не будемо шукати спільного знаменника, якщо громадянське суспільство, держава та конфесії не сядуть за спільний стіл і не вироблять спільної концепції — ми не зможемо розв'язати цю проблему.

Для нас зараз важливо, що ми маємо на меті: мораль, релігію чи відродження духовності. Тобто, виникає питання: що ми повинні давати у школі? Основи християнської моралі — так, а вище що?

Там формується світогляд. Там мала б бути християнська філософія. Хто сьогодні має її розробити для світських вузів? Ми не можемо — вибачте, що я так скажу, як політик, я розумію, що певні речі не можна говорити, але я щиро хочу сказати: не можна підходити до цих процесів з позиції Середньовіччя. Церква втратила соціальні функції ще тоді. Вона взяла на себе інші, і вона ці функції в суспільстві ХХІ століття теж повинна переосмислити. А не тільки та держава, яка сьогодні в питанні світогляду, в баченні розвитку нації лише встає з колін.

Таким чином, тут виникає дуже серйозна проблема, до якої ми будемо повертатися і в Комітеті, — формування цілісної філософсько-соціальної концепції духовного розвитку нації. Ще раз хочу повторити: не чийсь інтереси, а інтереси нації мають полягати в основі цього формування.

Але, коли подивитися на відмінності між регіонами України, то ми побачимо, що це теж серйозна проблема, яку ми і законодавчо, і філософськи повинні сьогодні вирішити. Законодавчо впровадити щось неможливо: закон діє лише тоді, коли люди до нього морально доросли.

Ми маємо зараз новий етап розвитку, і це повинно стимулювати нашу діяльність. Напевно, необхідно створити інститут, який би розглядав проблеми розвитку духовності українців, поєднуючи ті конфесійні підходи, які існують, у широкому світоглядному та правовому контекстах.

Ми повинні також чітко визначити: що може зробити Церква, а що — громадянське суспільство (не варто забувати, що свого часу в Західній Україні була створена “Просвіта”, яка для освіти Галичини зробила багато). Що ми можемо зробити для підготовки молоді до шлюбу, щоб була міцною молода сім'я? Що давати на шкільних уроках, у позаурочний час, у недільних школах, у вузах?

Ця проблема надзвичайно складна, і якщо ми її не вирішимо, це негативно вплине на розвиток української нації. У нас з'являються релігії, не властиві українцям. Тобто, поки точаться міжконфесійні суперечки, поки влада не розуміє процесів з відродження духовності, українське поле займають чужі погляди, чужий світогляд, не властивий Україні.

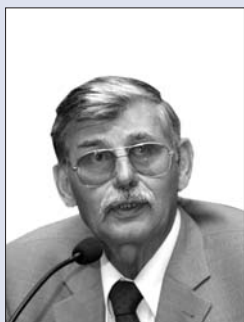
Я, як секретар Комітету, запевняю, що питання про релігійну освіту та виховання буде розглянуте на засіданні Комітету. Запрошуємо представників церков до співпраці, для того, щоб ми могли сформулювати пропозицію постанови Верховної Ради. А щоб її підтримали 226 депутатів, вона має бути обґрунтованою, розумною, толерантною.

І останнє. Інтернет і загалом засоби масової інформації у релігійному навчанні й вихованні. Сьогодні і Церква, і ми не допрацюємо тут, на цьому відкритому колосальному полі. Можливо, треба вивчити досвід католицької церкви: він дуже великий. І слід мати на увазі іншу сторону: сьогодні в мережі Інтернет щоденно присутні 700 млн. осіб. При цьому, всесвітня павутина ставить під загрозу духовне життя. Ми будемо зараз порушувати питання про духовні виміри інформаційного поля України, про моніторинг його наповнення.

На завершення ще раз хочу акцентувати: *по-перше, формування духовності, моралі і світогляду — це проблема, яку ми повинні вирішувати разом. По-друге,* нам потрібен інститут який би розглядав проблеми розвитку духовності українців. ■

**ВІДРОДЖУВАТИ ТРАДИЦІЙНУ РЕЛІГІЙНУ
МОРАЛЬ ДЕРЖАВА ЗОБОВ'ЯЗАНА
СТАТТЕЮ 11 КОНСТИТУЦІЇ**

Михайло КОСІВ,
голова підкомітету
у справах релігій
Комітету Верховної Ради України
з питань культури і духовності

За всього критичного ставлення до нашого законодавства, зокрема, до норм Конституції, Закону “Про свободу совісті та релігійні організації”, які ми хочемо поліпшити, слід мати на увазі — в багатьох країнах Європи і світу взагалі немає такого законодавства. Але — там є те, що називається “звичаєве право”, є традиція, настояна на століттях. Там люди просто знають, що так — робиться, а так — не робиться.

Коли з цієї точки зору подивитися на Україну та український народ, то ми справді витворили протягом століть багатющу оригінальну своєрідну культуру, але разом із тим сьогодні, відзначивши 14 років своєї незалежності, мусимо констатувати, що ми справді є дуже зруйнованим народом, і тому навіть дуже добрі закони нам не допомагають.

Отже, що робити? Я б закликав усіх нас, але насамперед — представителів християнських церков, які тут присутні, домовитися — що ми, власне, хочемо. І розділити: Закон Божий (або катехізація чи евангелізація) не лише для дітей і молоді, а й дорослих людей, усього народу — це справді справа Церкви. Як Церква це має робити — хай вона вирішує сама, але держава, без сумніву, має церкві у цьому сприяти й допомагати. І тут жодних суперечностей немає.

Що стосується школи, то там має викладатися християнство як вид науки. Хотів би нагадати, що крізь усю Євангелію учні й народ, який збирався слухати Ісуса Христа, зверталися до нього не “Спасителю” (як це склалося потім), а “Учителю”. Він був учителем, і те, що він говорив, називали наукою.

Якщо з цієї точки зору викладати релігію, християнство у школі, то це — потужна, могутня наука, яка стосується не тільки етики, але й світоглядних категорій, причому ці категорії можуть слухати і віруючі, і невіруючі, християни і не християни. Це вже їх справа, як вони до того поставляться.

Якщо ми з такої точки зору не будемо дивитися на проблему і не домовимося, що ми саме так до цього предмета ставимося, — то як ми зможемо виховати у нашої молоді, у нашого майбутнього розуміння, наприклад, Сковороди? Без знання Святого Письма

його зрозуміти не можна. Так само, як і цілі періоди полемічної літератури XVII століття, Івана Вишенського, Шевченкову “Марію” чи Франкову поему “Мойсей”? Це неможливо пояснити дітям без релігії.

Це стосується і образотворчого мистецтва, не лише іконопису, але й світського, стосується архітектури, всього того, що ми сприйняли від культури Візантії, від східного християнства, — вся Україна, власне, вихована на цьому. І Софія Київська, і Богородиця Оранта — як це все пояснити людям, якщо вони не будуть знати того, чого вони не можуть вивчити у школі?

Або філософія Соловйова, Бердяєва, проповіді О.Меня, трактат Андрея Шептицького, патріарха Йосипа Сліпого — це потужні пласти, які мусить знати наша молодь, бо якщо цього не знати, то як можна бути освіченою культурною нацією?

Отже, я не знаю, як це назвати — нехай це називається “Християнська етика”. Але перше, що ми кажемо в Міністерстві освіти: панове, не хвилюйтеся, ми у школі цей предмет не супроводжуємо тим чи іншим релігійним обрядом, ми не виховуємо дітей в тій чи іншій церковній традиції, чи, як тепер кажуть, конфесії. Ми вчимо християнства.

І якщо ми домовимося, відпадуть дуже багато спекуляцій. Тим більше, що саме такий підхід підказує і ситуація, що склалася в Україні і виразно окреслена в даних соціологічних опитувань. Іншого виходу з такої ситуації не буде.

Наступний аспект. Стаття 35 Конституції справді в частині третій встановлює, що “церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа — від церкви. Жодна релігія не може бути визнана державою як обов’язкова”. Але це — третій пункт, який впливає з двох попередніх, де стверджується, що в державі існує свобода совісті, і кожен має право на вибір: або він вважає себе релігійною людиною, або не вважає. І права їх однакові. Держава не може зобов’язувати своїх громадян ходити до тієї чи іншої церкви, молитися таким чи іншим чином. Саме в такому сенсі слід розуміти конституційну норму про те, що церква відокремлена від держави.

Але ніколи чомусь не згадують (а Конституцію треба приймати в комплексі), насамперед діячі церкви, статтю 11. А в ній сказано, що “держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку релігійної самобутності”.

Отже, якщо держава бере на себе зобов’язання **дбати про розвиток релігійної самобутності українців та інших корінних народів і національних меншин — то вона мусить це робити.** А вона не робить і каже, що ми, мовляв, відокремлені. Та нічого подібного! Відокремлені в тому розумінні, що держава не втручається у внутрішні справи церкви. А відроджувати традиційну релігійну мораль вона зобов’язана статтю 11 власної Конституції.

І якщо ми всі разом розтлумачимо чиновникам цю істину, то ми їх просто зобов'яземо робити те, що вони повинні робити відповідно до конституційних вимог. Не думаю, що для цього слід вдаватися до пікетувань. Доцільно виробити певний меморандум або декларацію, і представити її Президентові та Кабінетові Міністрів. І я думаю, що від цього буде велика користь. ■

ЯКЩО МИ БУДЕМО ПРОПОНУВАТИ МОРАЛЬ БЕЗ БОГА, ВОНА НЕ ДІЯТИМЕ

Володимир КРУПСЬКИЙ,
Президент
Української Уніонної Конференції
Церкви адвентистів сьомого дня

Хоч і складається враження, що ми досі на одному й тому місці ходимо вже не перший рік, але, думаю, без цієї дискусії ми не підемо далі. Тому що ми, хоч представляємо, здається, одне християнство, але ми досить різні.

Коли йдеться про релігійність нашого народу, ніхто не говорить, що означає ця релігійність. Релігійність — це один-два рази на рік до церкви піти, чи це дійсно сповідувати християнство таким, як воно є?

Так, ми живемо в Україні, де суспільство досить релігійне, але воно не монорелігійне. І ми хотіли б, щоб це обов'язково враховувалося, коли ми говоримо про те, що б ми хотіли зробити.

І коли ми говоримо про викладання християнської етики чи про впровадження релігійного навчання та виховання дітей і молоді в Україні, потрібно враховувати все, що відбувається на робочих зустрічах, і чи маємо ми, як християни, одну позицію з цього питання.

Для мене це особливо важливо, щоб християнські конфесії в Україні мали одну позицію і однакове бачення цього питання.

Було вже підмічено, що, можливо, причиною нашої активної позиції як релігійних організацій, конфесій є те, що наш вплив на суспільство не є таким, який би ми хотіли мати. І, можливо, з тієї причини, що молодь сьогодні до нас не дуже йде, нам хотілося б піти до неї, піти до школи. Це нормальний процес, я його підтримую. Це потрібно робити.

Але потрібно знайти площину, в якій би ми в першу чергу говорили не про релігійність, а про духовність. Бачення Адвентистської церкви полягає

в тому, що духовність повинна стояти на першому місці. В такому випадку — що ми запропонуємо молоді сьогодні? Якись елементи катехізації, чи духовні цінності, які сьогодні зближують нас усіх в Україні?

Сьогодні велика частина нашого сповідання, коли ми говоримо про християн різних конфесій, є об'єднаною. Вона є одною, і нам не потрібно про це дуже багато говорити. В такому випадку — давайте зробимо і запропонуємо ту програму, яка сприятиме в першу чергу тому, що стосується всіх християн.

Нам би хотілося, щоб було вирішене питання про право церков створювати навчальні заклади, і тоді релігійне виховання здійснювалося б у них. Так було б простіше: батьки визначаються, куди віддавати своїх дітей, діти визначаються, куди вони хочуть іти. І це, звичайно, спростило б дуже багато чутливих питань, коли ми виходимо на розуміння: яким чином можна виховувати сьогодні духовність серед дітей і молоді.

На мій погляд, у тому, що запропоноване Міністерством освіти для п'ятого-шостого класів школи, не дістає розуміння самого Бога. Не релігійності, а Бога, який є гарантом духовності для людей. Якби цей елемент можна було включити, можливо, в обов'язкове викладання, цього було б достатньо.

А те, що ми б хотіли зробити більше, запропонувати дітям більш глибокий певний підхід — хай би воно викладалося на факультативній основі. І це б давало право батькам визначатися, що б вони хотіли дати своїм дітям, що б вони хотіли зробити.

Сьогодні ми всі згодні: Церкві потрібно звернути увагу на виховання дітей, нашої молоді в сім'ях. Але — і на виховання самої сім'ї. Ця особливість рідко підмічається, але нам потрібно звернути увагу також і на це.

Ми живемо в секулярному суспільстві, це суспільство говорить про релігійність, але воно її не сприймає. А в духовності воно має потребу, тому що в цьому має потребу кожна людина. І наша пропозиція — ті кроки, які ми можемо зробити, — вони дуже прості, хай вони робляться. Ми про це багато говоримо, а руху досі немає. Давайте робити перші кроки.

Але — питання до Міністерства освіти: чому ми сьогодні хочемо християнську мораль впроваджувати в школи, а в той самий час у нас продовжує викладатися винятково матеріалістичний погляд на світ і не подається альтернатива — креаціонізм? Чи зможемо ми привити молоді елементи духовності й моралі, якщо у нас немає самої основи — якщо ми Бога вилучаємо з цієї системи? Давайте перше, що зробимо — хай Бог буде присутній в тих питаннях, що стосуються моралі.

Якщо ми це зробимо, то представникам різних релігійних конфесій, буде легко погодитися один з одним у тому, що ми ніколи не зможемо знайти такої моделі, яка б задовольнила абсолютно всіх. Нам

треба поступатися чимось. І це буде допомагати нам мати мир і як християнському середовищу бути єдиними і цілісними.

І нам потрібно зберігати толерантність. Все-таки сьогодні, хай це 3% нашого суспільства, але це три відсотки, які також мають право на те, щоб їх діти спокійно йшли до школи, спокійно обирали предмети, що відповідають їх переконанням, щоб їх батьки розуміли, що живуть у державі, де держава захищає інтереси батьків та інтереси дітей.

Але інколи схиляються в тому напрямі, що “ми традиційно такими склалися”. Якими ми традиційно склалися? Такими, як сьогодні: люди, які мають віру в Бога, люди, які не мають віри в Бога, люди, які байдуже ставляться до цього питання, і люди, які сьогодні шукають більш глибокий досвід життя з Богом? Ми б хотіли, щоб усі ці питання вміщалися сьогодні в наших роздумах і в наших планах.

Вважаю, що потрібно підтримати перший крок, який зробило Міністерство освіти, але доповнити його. Коли ми говоримо мораль, ми маємо зрозуміти: комуністична ідеологія не змогла мати сили, тому що за нею не стояло джерело моралі. Якщо ми будемо знову пропонувати мораль без Бога, вона не буде діяти. Але — просто Бога, який дає людині силу це робити.

А інший крок — ми, як розумні люди, зможемо домогтися, щоб наше суспільство йшло тим шляхом, ставало кращим і духовним. ■

ПРЕДМЕТ ДУХОВНОГО СПРЯМУВАННЯ ОБОВ'ЯЗКОВО МАЄ БУТИ В КОЖНІЙ ШКОЛІ

Наталія САВЧУК,
відповідальна
за відділ служіння дітям
(Хмельницька область),
Всеукраїнський Союз церков
християн віри євангельської
(п'ятидесятників)

Духовну особистість сьогодні можна виховати, тільки за умови використання у школі потенціалу релігії. Тому у школі має бути предмет, який би мав на меті духовно-моральне виховання шкільної молоді на основі Біблійних принципів — того спільного, що є у всіх християнських конфесій. Тобто мають бути засади Біблійні, засади Бога.

І хотілося б, якщо буде розглядатися цей предмет — чи він називатиметься “Основи віри”, чи “Християнська етика”, — щоб він, головне, мав у собі духовність, щоб розглядалися основні заповіді, проповіді з Біблії, морально-етичні цінності. Я за те, щоб цей пред-

Круглий стіл, 16 вересня 2005р.

мет був міжконфесійний, щоб він стосувався саме духовності і моралі. Питання, які кожна конфесія розглядає по-своєму, — ми можемо розглядати в наших храмах, у наших недільних школах, — і не треба нав'язувати їх для дітей у школі.

Але нічого не роблячи, лише дискутуючи навколо того, яким має бути цей предмет і якою має бути його програма, ми втрачаємо дітей, які врешті не належать до жодної конфесії.

Я три роки працюю у школі й, можливо, трохи ближче бачу її проблеми. Хочу привернути до них увагу Міністерства освіти і науки, оскільки їх варто врахувати під час вирішення питань про предмет духовного спрямування, його програму та засади викладання.

По-перше, обов'язково потрібно, щоб цей предмет читали підготовлені викладачі. Зараз ситуація в цьому аспекті не найкраща. Так, курс зарубіжної літератури передбачає вивчення Біблії, але вчителі літератури до цього не готові і не можуть читати цю частину курсу фахово. Така сама ситуація склалася з курсом етики, який уже почав викладатися у п'ятих класах. На превеликий жаль, викладають його не фахівці, ці години віддаються тим вчителям, — історії чи інших предметів — яким просто не вистачає повного навантаження своїм предметом.

По-друге, обов'язково слід врахувати, що факультативно вивчати цей предмет дітям буде дуже важко. У школі є лише певна кількість факультативів. Як правило, їх віддають насамперед учителям-предметникам, яким не вистачає годин. І тому якщо діти вже мають п'ять-шість предметних факультативів, то вони просто не зможуть знайти час на факультатив, про який ми говоримо сьогодні.

По-третє, предмет духовного спрямування обов'язково мусить мати програму, затверджену Міністерством освіти і науки, оскільки у школах не дозволяють читати предмет, якщо немає програми, рекомендованої Міністерством.

А загалом, звичайно, всім християнам, треба домогтися, щоб це був предмет духовності і моралі і щоб він був у кожній школі. ■

**ЦЕРКВИ ПОВИННІ ВИСТУПАТИ
НЕ ОДНА ПРОТИ ОДНОЇ, А ВОЄДИНО —
І ПРЕДСТАВЛЯТИ ЄДИНІ ЦІННОСТІ**

Тетяна ТЕРЬОШИНА,
секретар Громади Німецької
Євангелійно-Лютеранської
Церкви в Україні

Наша церква дотримується такої думки, що завдання Церкви як такої — передача суспільству духовних цінностей. В сучасних умовах є лише одна можливість це робити — недільні школи.

Я викладаю в такій недільній школі і хочу сказати про свої враження: існує дуже велика потреба у вірі в нашому суспільстві, дуже велика зацікавленість. Я кажу “в суспільстві”, оскільки у нас недільні школи викладають основи віри не лише дітям або підліткам, але й дорослим. І відчувається дуже велика потреба, зацікавленість людей у цих знаннях, у вірі, в долученні до Церкви. І я думаю, що це дуже великий шанс для нашого суспільства в цілому.

Що стосується нашої позиції стосовно поставлених на цьому Круглому столі питань, то пам'ятаю, ще на минулих круглих столах ми розглядали різні моделі відносин держави і церкви, і серед цих моделей була також європейська модель.

Ми дотримуємося саме цього напрямку, тобто, ми вважаємо, що церква повинна мати змогу засновувати свої навчальні заклади. В університетах треба відкрити факультети богослов'я. І в школі потрібно впровадити релігійне навчання — але на добровільних засадах і без релігійних обрядів. Це така помірна модель — без якого-небудь тиску, із забезпеченням прав усіх людей, і віруючих, і невіруючих. А право вирішувати, чи брати дітям участь у цьому релігійному навчанні повинні мати батьки, і тільки батьки.

Хотіла б торкнутися окремих тез, висловлених у попередніх виступах. Тут кілька разів наголошувалося, що держава повинна сприяти традиційному релігійному вихованню. Тобто, це треба читати: православному.

Ніхто не заперечує, що Україна — православна країна. Але давайте згадаємо, що різні конфесії представлені у цій країні вже кілька століть, і представлені широко. Зокрема, наша Церква існує в Києві з середини XVIII століття.

Наша Церква заснувала школу. Потім школа стала гімназією. І її двері були широко відкриті для всіх

киян. Там навчалися діти всіх киян, навіть православних. Це говорить про те, що тоді, навіть за часів Російської імперії, коли православна релігія була державною релігією (згадаймо відоме гасло: “Православ'я, самодержавність і народність”) — все ж таки ця можливість була відкрита для громадян. І я думаю, що духовна картина українського суспільства була б біднішою, якби не було цих фрагментів. Ми — невелика Церква. Але ми представляємо невеличкий, проте важливий фрагмент духовної картини України.

Що стосується сучасних обставин. Чому так відбувається: ми вже скільки років засідаємо, приймаємо багато хороших рішень і декларацій, виробляємо спільні моделі, подаємо їх до Парламенту та керівництва країни — і маємо так мало фактичних зрушень?

Ми думаємо, що справа у відсутності зацікавленості з боку владних структур у реалізації наших спільних рішень — не на словах, а на ділі.

Який вихід? Думаю, що церкви повинні бути більш активними в інформаційному полі: у пресі, на телебаченні, в інтернет-виданнях, у всіх ЗМІ. **І головне, про що ми не раз говорили — церкви повинні виступати не одна проти одної, а воєдино. І представляти єдині цінності.** ■

**НАЙГОЛОВНІША ПРОБЛЕМА: ЩО МАЄ
ВИКЛАДАТИСЯ В ДЕРЖАВНІЙ ШКОЛІ —
РЕЛІГІЙНІСТЬ ЧИ ДУХОВНІСТЬ?**

Юрій ФІЗЕР,
пастор Української
Лютеранської Церкви

Я особисто дещо не можу зрозуміти мету цього Круглого столу. Один із пунктів обговорення: “У чому полягають головні проблеми впровадження релігійної освіти та виховання на Україні?” — думаю, ці проблеми відомі. Можливо, краще було б (якщо потрібно проведення такого Круглого столу для когось), назвати його “нагадування головних проблем”. Тому що ми їх знаємо.

Потрібні реальні кроки для їх вирішення. Звичайно, як я сьогодні почув з викладу результатів соціологічного дослідження, головна проблема, напевне, у нас в країні — це поділ держави мінімум на два регіони. Саме через це дуже важко вирішувати питання релігійного навчання та виховання дітей і молоді в Україні.

Це питання важливе. Це питання потрібно вирішувати. І те, що я сказав, не означає, що Українська Лютеранська Церква відмовляється — ні, ми будемо брати активну участь у вирішенні цього питання.

Але для нас ще однією дуже важливою проблемою є та, яку сьогодні вже називали: що має викладатися — релігійність чи духовність? Ми за те, щоб викладати духовність. Але якщо ми будемо викладати духовність, то потрібно дуже багато попрацювати над уніфікацією такого викладання. Щоб воно зближало і привертало людей, а не розділяло. Думаю, що саме це — найголовніша проблема.

Але що стосується питання “як забезпечити релігійну освіту?”, то Українська Лютеранська Церква стоїть на тій позиції, що найкраще це питання зможуть вирішити недільні школи, адже кожна Церква має свої євангелізаційні програми. ■

У ЗАПРОВАДЖЕННІ КУРСУ ДУХОВНОГО СПРЯМУВАННЯ МИ МАЄМО ЙТИ ПЛІЧ-О-ПЛІЧ

Павло ПОЛЯНСЬКИЙ,
директор Департаменту
загальної середньої
і дошкільної освіти
Міністерства
освіти і науки України

Не хотів би говорити про поширення спотвореної інформації про кроки і дії Міністерства освіти і науки у розв'язанні проблем впровадження предметів духовного спрямування. Скажу лише, що Міністерство, починаючи з 1992р., принаймні, не заважало вивченню цих предметів у школі, а також, що воно ніколи не мало наміру запровадити світський курс етики замість “Християнської етики” — з тим, щоб її витіснити.

Натомість я хочу, щоб ми насамперед були свідомі того статусу, який має Міністерство освіти і науки України. Воно дійсно є центральним органом влади — виконавчої влади. Тобто воно має певне коло повноважень і ціле коло обмежень.

Міністерство отримало доручення Президента, в якому зазначено, цитую дослівно: “утворити із залученням представників релігійних організацій Комісію для вивчення та забезпечення кваліфікованого викладання в навчальних закладах факультативного курсу з питань етики, віри та релігієзнавства; підготовки та перепідготовки викладачів цього курсу”. На виконання цього доручення 30 червня 2005р. була скликана нарада за участю представників Церкви, на якій досягнуті наступні домовленості.

По-перше, про те, що вести мову про імперативне, з 1 вересня 2005р. запровадження курсу,

не маючи ні підготовлених вчителів, ні загальнонаціональної концепції і програми, не маючи підручника, щонайменше, вкрай складно.

По-друге, було визначено (в кожному разі, ніхто з представників Церкви та релігійних організацій цій тезі не опонував), що мова справді має йти про світський культурологічний предмет. До речі, дефініція “християнська етика через українську культуру”, через цей контекст, була запропонована на тій нараді не представниками Міністерства.

По-третє, було встановлено, що до 15 липня 2005р. всі церкви і релігійні організації України можуть подати кандидатури своїх представників до складу Комісії. Зараз до неї входять представники тих церков і релігійних організацій, які надіслали свої пропозиції. Проте, цей список не є закритим і може бути розширений.

Також на виконання доручення міністр освіти і науки України С.Ніколаєнко підписав наказ, у четвертому пункті якого сказано: “надати батькам право вибору вивчення дітьми, починаючи з 2005-2006 навчального року предмета етики у 5-6-х класах, або факультативних курсів морально-етичної проблематики”. І кожен, хто працює в освіті, знає, що на вибір батьків у школах як обов'язковий предмет сьогодні можуть вивчатися або світський курс етики, або християнська етика, або і те, й інше. Було зроблено єдине застереження, на якому під час наради наполягали саме представники Церкви: щоб з Християнської етики (чи іншого предмета духовного спрямування), не виставлялися оцінки.

Наказ передбачав також проведення роз'яснювальної роботи та започаткування підготовки вчителів обласними Інститутами післядипломної освіти. На сьогоднішній день найголовніша проблема (крім досягнення загальнонаціонального консенсусу з цього питання) — це підготовка вчителів.

Інша проблема — навчальна програма курсу.

Сьогодні в Україні існують різні навчальні програми курсу Християнської етики. Тому що в тих програмах, як кажуть і батьки, і самі діячі Церкви, написано “багато різного” — обмежується такою формулою. Можливо (я не можу тут давати поради), потрібно зробити щось подібне, як колись була підібрана відома кількість канонічних Євангелій.

А можливо, доцільно розробити зовсім нову програму, під якою беззастережно поставлять підписи представники всіх українських церков і релігійних організацій. Тут хочу привернути увагу представників Церкви. Міністерство освіти і науки навчальні програми і підручники не пише, так само, як Міністерство культури не пише романів. Загальноукраїнську навчальну програму має написати саме згадана Комісія. Саме вона (і ми про це говоримо на кожному засіданні) має написати програму, а не очікувати, що це зробить хтось, і водночас говорити, що процес зволікається. Я не буду ставити риторичного

питання: хто ж зволікає? — тільки тому, що знаю, яка то є каторжна праця: написати таке, що задовольнить усіх або більшість і не розведе дітей по класах, на яких висітимуть таблички з написами про національність чи конфесійність.

Отже, підготовка вчителів і навчальні програми. Видаючи наказ, Міністерство розуміло, що щонайменше до Нового року триватиме адаптаційний період. **Наша мета починаючи з 1992р., завжди була одна: жодною мірою не зашкодити тому, що вже є, діє, отримує підтримку батьків і дітей.** По суті, цим наказом Міністерство цей перехідний період, поки відбувається підготовка вчителів і програми, фіксує і захищає той стан, який є.

Сьогодні тут лунали зауваження, що школа не відповідає запитам суспільства. А власне, що сьогодні повною мірою їм відповідає, яка суспільна інституція? Можливо, якась церква впевнена, що вона відповідає запитам? Думаю, що було б цікаво глянути на динаміку мережі недільних шкіл, розбудовану тією чи іншою церквою, принаймні впродовж років незалежності? Але замість взаємних кпинів, думаю, ми маємо йти пліч-о-пліч.

Стосовно юридичного конституювання права Церкви на заснування загальноосвітніх шкіл — як громадянин, не бачу жодних пересторог. Я думаю, що після внесення відповідних змін до Закону України “Про освіту” це питання мало б бути вирішено.

І насамкінець. Я вже звертався неодноразово і в приватних розмовах: немає вже сьогодні потреби заповнювати підписами під копірку складені заяви і звернення. Прошу про одне: давайте долучимося до спільної роботи прагматично. Просто: береться папір, береться ручка, припиняються будь-які розмови на зразок “потрібно — не потрібно”, пишуться речення навчальної програми, і члени Комісії, представники різних конфесій дискутують, де поставити розділовий знак або як слово замінити іншим. Інших проблем у цій роботі не існує. Не існує навіть проблеми коштів. Ми готові будь-коли видрукувати підручник, який буде написаний під програму, складену членами Комісії. Міністерство тут абсолютно відкрите — жодних фобій, упереджень, симпатій чи антипатій у нас немає. Ми маємо виконувати доручення Президента України і ми його виконуємо. ■

Круглий стіл, 16 вересня 2005р.

ТРЕБА ПОДОЛАТИ РОЗМЕЖУВАННЯ, НАСАМПЕРЕД, СЕРЕД ПОЛІТИКІВ

Ніна МАРКОВСЬКА,
народний депутат України
III скликання

Мене спонукали сьогодні до виступу події, які відбулися в центрі Києва 28 липня. Було жорстоко побито людину, молодого чоловіка єврейської національності за те, що він — іншої віри. Ця людина досі знаходиться в лікарні, в реанімації. І це, на превеликий жаль, сталося в наші дні в Україні. І викликає у мене як у лікаря і громадянина дуже велике занепокоєння. Чому таке трапилося саме у нас, у нашій незалежній державі, коли ми так раділи, що у нас нарешті панує демократія?

Тут багато говорили про духовність і моральність. Але, на жаль, у нашому суспільстві сьогодні існує те, про що також говорили, насамперед, духовні особи, — розмежування. Розмежування слова і діла. Розмежування віри. Розмежування на Схід і Захід. Цього не повинно бути, тому що ми велика єдина держава, що має дійсно величезні традиції тисячолітньої історії православ'я. **Ми маємо величезну духовну історію. Але ми її забули.** Забули традиції, які панували в нашому суспільстві: багатодітність, повага до батьків, до старших людей. Звичайно, Церква говоритиме святе Слово, це так. Але достукатися зараз до людей, особливо до молоді, дуже важко. **І ми, політики, в цьому винні.**

Чому ми винні? **Ми йшли на Майдан разом. Ми раділи разом. І раптом — ми починаємо боротися між собою. Ми самі, політики, даємо приклад розмежування.**

А що стосується безпосередньо релігійного навчання і виховання, то моя пропозиція така: має бути дошкільне, шкільне і виховання у вищих учбових закладах.

Дошкільне виховання покладається суто на батьків, і це не суперечить ні міжнародним нормам, ні Конституції і законам України. Але коли дитина приходить до дитячого садка чи школи — повинні виховувати і викладати вчителі-фахівці своєї справи. Сьогодні таких фахівців в Україні немає. Можливо, тому потрібно створити інститут, який би їх готував. Це мають бути світські вчителі, які пройшли відповідну підготовку з історії рідних релігій і які мають розповідати, чим одна релігія, одна культура відрізняється від інших, але мають і вчити, що людина — нічим від іншої людини не відрізняється, навіть якщо ці люди

сповідують різні віри чи належать до різних національностей, мають різні традиції і розуміння життя. Вони обоє — люди, з плоті і крові однакової.

У вищих учбових закладах повинні викладати богослови, тому що вони знають історію, знають свою спеціальність, знають, про що говорити і як говорити. Світські особи можуть писати багато книг про богослов'я, мати до нього своє ставлення, висувати різні точки зору, — але викладати богослов'я мають богослови. ■

**ПОРЯТУНОК — У НАШИХ РУКАХ.
ЦЕ ТОЙ ЧАС, ТЕ МІСЦЕ І ТІ ЛЮДИ.
ІНШОЇ НАГОДИ МИ НЕ МАТИМЕМО**

Лілія ГРИГОРОВИЧ,
народний депутат України

Думаю, що сьогодні проблема, про яку йдеться, визначається такими двома прикметами. **З одного боку, ми маємо ситуацію, що вкрай потребує розблокування.** Бо хіба може людина, яка стоїть по шию у воді, біdkатися, що замочиться одяга, а не думати про порятунок? Тому всілякі перестороги на зразок “проте” і “але” мені видаються цинічними. Чому ми так боїмося, щоб чогось не порушити і чогось навчити — але не боїмося лідерства у Європі за темпами поширення СНІДу та наркоманії?

З іншого боку, ми так само вкрай не готові до цього. Ми жили 70 років в атеїстичній системі, плюс 14 років у системі, яка практично нічого в цій сфері не змінювала — оскільки ми постійно мали в Парламенті більшість, яка як свяченої води боялася будь-якого наближення Слова Божого або етики християнської до дитячих душ.

Безумовно, змінити за сім місяців світоглядну систему, що складалася десятиліттями, неможливо. Однак, чи сьогодні є готовність влади, зокрема, законодавчої до змін? Думаю, що все ж набереться 226 голосів для внесення тих чи інших законодавчих змін до Закону “Про освіту”. Мені здається, що злам в українському політикумі відбувся. Маю надію, що цього разу величезної дискусії з приводу відокремлення церкви від держави і школи від церкви не буде.

Але маємо іншу проблему: **неготовність суспільства.** Звичайно в тих регіонах, де духовність була вищою, вона залишилася вищою. Можна переконатися, прочитавши аналітичні матеріали Центру Разумкова. Водночас, саме там, де духовність була

випалена до цілини, найвищі рівні поширення СНІДу, наркоманії. І з огляду на це, рішення Президента — мудре, його доручення — на часі. І ми повинні його виконати. Йдеться не про 10 Божих заповідей — йдеться про філософію життя: “не убий”, “не вкради”, бійся так само СНІДу і наркоманії, як ти боїшся вогню чи повені. І навчати цій філософії життя треба невідкладно, бо нам не стане жодних коштів і медичних можливостей, щоб подолати наркоманію, СНІД, інші негаразди зі здоров'ям нації.

Як лікар, хочу наголосити на двох проблемах. Перша — демографічна. Україна сьогодні — чемпіон у Європі як старіюча та вимираюча країна, відбувається постійне скорочення населення і зменшення часток у ньому молодших вікових груп. Друга — показники здоров'я. В екологічно чистих зонах серед дітей, які йдуть до першого класу, практично здорових — 8-9%, у брудних — 5-7%. А ми всі знаємо: охорона здоров'я людини, нації лише на 8-9% залежить від системи охорони здоров'я. Все інше — це філософія життя, довкілля, це сім'я, соціальні, психологічні умови — тобто, це все те, про що ми говоримо зараз. Це наша етика життя, християнська етика.

Повертаючись до проблеми розблокування ситуації: маємо **неготовність учительства**, відсутність належних фахівців.

І нарешті — ми маємо **до певної міри ще неготовність церков.** І я кожен раз, будучи на засіданнях цього постійно діючого Круглого столу, закликаю до конкуренції — конкуренції на соціальній і духовній ниві між нашими церквами. Місійність Церкви має бути втричі більшою, ніж вона була в XIX столітті. Вона мусить мати якісь інші, нові форми. І поки ми дочекаємося парафіяльних шкіл у всіх селах (а я дуже б хотіла, щоб це відбулося на нашому віку) — ми мусимо невідкладно виконувати доручення Президента, тому що стоїмо по шию у воді. Якщо треба брати ручку і писати (а не має права писати це ні Міністерство освіти, ні депутатський корпус), то це мають писати люди, які на цьому знаються — науковці, богослови, вчені. Треба, щоб вони цю програму зробили.

Я впевнена, що порятунок — у наших руках. Це є той час, те місце і ті люди. Іншої нагоди ми не матимемо. Іншої команди в нас немає. Я сподіваюся, що ми виконаємо доручення Президента. ■

Круглий стіл, 16 вересня 2005р.

І ВЧИТЕЛІ, І ПРОГРАМИ У НАС Є. НЕМАЄ ДОБРОЇ ВОЛІ

прес-секретар
Української Православної
Церкви Київського Патріархату,
ігумен ЄВСТРАТІЙ (Зоря)

Почну зі статистики. За даними Міністерства охорони здоров'я, в Україні — 450 тис. ВІЛ-інфікованих і хворих на СНІД, 500 тис. наркоманів. Найбільше страждають від ВІЛ/СНІДу, насамперед ін'єкційні наркомани, другий шлях ураження — це статевий шлях.

Примітно і зрозуміло наступне: карта розповсюдження наркоманії та СНІДу чітко корелює з картою релігійності населення. Із Заходу — на Схід. Західний регіон — найменший рівень, Центральний і Східний — найбільший. Дніпропетровська область за рівнем наркоманії перевищує Західний регіон у 10 разів. На кожну 1000 осіб у Дніпропетровській області — 12 наркоманів.

І ми, можливо, знаходимося не по шию у воді, а значно глибше, і лише час від часу маємо можливість дихнути.

Але, на жаль, не лише в суспільстві, а й у владних структурах роль Церкви в подоланні цього зла не повною мірою розуміють. І позиція Церкви в тому питанні, що сьогодні ми дискутуємо, викривляється. Ми давно відійшли від вимог викладання у школі Закону Божого. Ми давно відійшли від того, щоб вимагати навчати дітей у школі саме релігії — тому, до речі, хотів би зазначити, що краща була б назва нашого Круглого столу “Релігійний аспект навчання і виховання дітей і молоді”, а не “релігійне навчання”, бо це трохи зміщує акценти.

І тому ми стикаємося з такими прикладами, як в інтерв'ю міністра освіти і науки України Станіслава Ніколаєнка, в якому сказано, що діти разом з батьками мають недільні школи, хай ідуть у суботу, в неділю до церкви і там вірують. Вибачте, а де забезпечення конституційних прав дитини вірувати не тільки в суботу й неділю, і не тільки з батьками і не тільки в недільній школі? Чому дитина повинна бути в школі невірною? Чи є забезпеченням її право на релігійний світогляд, який порушується атеїстичним — не світським, а саме атеїстичним, про що ми не часто говоримо, — викладанням, який зараз зберігається у школах?

І чим віруючі діти захищені від того, щоб слухати безпідставну (що доведено вже багатьма відомими

науковцями) теорію Дарвіна як виключно одну і правильну?

Противники викладання у школах основ християнської етики в українській культурі дуже часто посилаються на захист прав віруючих інших конфесій чи інших релігій. Але, *по-перше*, хто дає право людям, які мають атеїстичний світогляд і прямо про це заявляють, або не належать до цих конфесій, виступати від їх імені?

А *по-друге*, це виглядає скоріше як просто красивий спосіб заперечити можливість будь-якої швидкої і конструктивної співпраці в цьому питанні.

Я хотів би наголосити, що, на жаль, Міністерство освіти і науки лише в липні-серпні 2005р., згідно з виданими ним документами, вирішило узагальнити досвід викладання у школах основ християнської етики. Хоча таке викладання відбувається з 1992р. А почати вивчати цей досвід Міністерство спромоглося тільки тепер. Чому?

Також слід зазначити, що 17 червня керівники чотирьох найбільших християнських церков України — Української Православної Церкви, Української Православної Церкви Київського Патріархату, Української Автокефальної Православної Церкви та Української Греко-Католицької Церкви — виступили із спільною Декларацією про утворення міжцерковної Комісії з питань християнського виховання та освіти, де засвідчили, що мають спільний підхід і бачення. Саме в цій Декларації було сказано, що ми наполягаємо на викладанні основ християнської етики в українській культурі.

15 червня був виступ Президента перед керівниками церков і релігійних організацій. Перед цим — виступ Президента на Круглому столі, присвяченому захисту прав дітей. Після цього — виступ Президента перед главами обласних державних адміністрацій. Тому навряд чи буде коректно приписувати Міністерству освіти і науки ініціативу власну з цього приводу.

На жаль, нам досі не відомий текст наказу міністра освіти, на підставі якого відбувається робота Комісії. Ми його не бачили.

На жаль, членів Комісії не повідомляють про те, коли і де буде відбуватися робота Комісії — ми про це довідуємося, скажімо так, з інших джерел. На жаль, нам не відомий принцип формування роботи цієї Комісії.

З тих двох її робочих засідань, які відбулися, ми переконалися, що в цій Комісії зібрані люди, умовно кажучи, з двома діаметрально протилежними точками зору, які звести буде неможливо. Як приклад, можу навести, що в роботі Комісії бере участь особа, яка сказала приблизно таке: не знаю, чи всі присутні тут священнослужителі читали Старий Завіт, я його уважно читала і можу сказати, що там є багато антигуманного, чого нашим дітям вивчати не треба. А нам треба вивчати гуманістичну мораль. І тому — як можна буде погодити позиції релігійних організацій — і такі позиції?

І тому ми наполягаємо на наступному. По-перше, ми бачимо, що **переважна більшість релігійних організацій мають спільну позицію. Ми просимо до цієї позиції прислухатися. Ми представляємо не самі себе, а сотні й тисячі громад і мільйони віруючих.**

Ми наполягаємо на тому, щоб викладання християнської етики у школі було впроваджене як обов'язкове, але на альтернативній основі. Нам треба усвідомити, що таке факультатив. Факультатив ми часто розуміємо як не обов'язковий предмет. Насправді це не так. І тут я посилаюся на роз'яснення заступника міністра, яке можна прочитати на офіційному сайті Міністерства освіти і науки. Там говориться, що факультатив — це додаткове заняття. Додаткове до якогось предмету. І ми бачимо, до якого предмету це є додаткове заняття — до курсу етики, який має атеїстичний характер.

І некоректно говорити, що є альтернатива. Альтернативи для дітей немає, тому що на офіційному сайті Міністерства освіти і науки програма з етики знаходиться на четвертому місці в переліку обов'язкового державного компоненту для середньої школи. І діти мають її вивчати обов'язково, а не альтернативній основі, що також є, ми вважаємо, порушенням. **Ми хочемо, щоб була альтернатива, щоб обов'язково вивчалися християнська етика, або обов'язково вивчалася безрелігійна етика, або інший предмет, який можна було би вибрати.**

На завершення хотів би сказати, що напрацьовано багато програм, над якими робота ведеться вже понад 10 років. Навіщо знову винаходити велосипед? Підготовлено тільки в Західному регіоні понад 5000 викладачів християнської етики, які мають практичний досвід викладання етики. Загалом по Україні — понад 7000 викладачів.

Але, на жаль, від держави в особі Міністерства освіти і науки протягом останніх 10 чи й більше років ми тільки чуємо пояснення, чому не можна впровадити, а не бачимо бажання конструктивної співпраці і прагнення найшвидше і найкраще це зробити. ■

ХОЧУ ВІРИТИ, ЩО НАСТАВ ЧАС, КОЛИ ПРОБЛЕМИ БУДУТЬ РОЗВ'ЯЗАНІ

ректор Українського
Католицького університету,
отець Борис ГУДЗЯК

Можливо, буду говорити дещо іронічно, але водночас хочу, щоб ви знали, яка є дійсно ситуація.

У нас уже три роки існує Український Католицький університет.

Ми шануємо наші державні установи. Ми їх добре знаємо. Я вже вісім років ходжу до Міністерства, спокійно вичікую в різних залах, і якби я мав копійку за кожну хвилину там проведену, то можна було б створити ще один університет.

Студенти нашого університету поступають на богословську програму — це 80% наших студентів. І Міністерство освіти не визнає їх навчання. Вони потім їдуть до докторантури в Оксфордському університеті, в Парижі, у Вашингтоні, в Оттаві, в Австрії, Франції, Італії, Польщі. Всюди їх приймають, а не приймають їх в Україні.

Я дякую за те, що тут наголосили: треба, щоб богослов'я викладали у вузах. За те, що закликали: треба, щоб церква була місійна. Але — розв'яжіть нам руки! Ми про богослов'я говоримо вже 8-10 років. А депутати, які сьогодні уособлюють дух нації, — скільки вони зробили реальних кроків на захист богослов'я? Чому наші зусилля лишалися настільки самотніми так довго? Чому Оксфорд визнає, чому Польща визнає, а чому наша влада, наші депутати, наше Міністерство (я це говорю з щирою любов'ю) — чому?

Для мене це не риторичні питання.

Я не сплю ночами. Я дивлюся в очі тих дітей — їх є три на кожне місце. І вони кажуть: "Отче, ми будемо тут вчитися, тут будемо отримувати освіту. Адесь інде здобувати визнання державне". І вони вчаться ночами, поневіряються у різний спосіб, бо вони вірять, що ця освіта їм відкриває двері в житті, і допоможе їм служити в цьому суспільстві. Вони перекладають Платона. Ми не маємо Платона українською мовою. Вони працюють з неповносправними дітьми, з сиротами, з психічнохворими. А їх держава не потребує. Принаймні це є офіційна позиція держави. Поки що. Вже багато-багато років.

Я думаю собі протягом тих років: чому то так є? Не погані люди у вас там, у Міністерстві. Добре, що щиро говорять, що невіруючі є — але це не означає, що не повинні мати права віруючі.

Я думаю собі: чому то так є? Я відчуваю з того боку великий страх і велике незнання. Якщо мені рік за роком треба в Міністерстві пояснювати, що теологія і богослов'я — є те саме... Бо теологія — звучить як щось таке західне, а богослов'я, як мені казали: "воно таке трошки мракобісне". Я не хочу наводити на сміх, бо не в тому суть.

Уся наша країна має історію, яка обумовила ту ситуацію, яка є. Я хочу засвідчити (думаю, я тут говорю за всі духовні заклади і за представників усіх церков), що ми є відкриті ці речі пояснювати. Я запрошую вже роками міністра відвідати наш університет: подивіться, що це є, подивіться, щоб ви не боялися! Ми говорили з міністром півтори години. Після півгодини міністр ще не зрозумів, що я не є римо-католик, і що Український Католицький університет не є римо-католицькою інституцією.

Отже, є брак інформації, брак знання, брак знайомства. І є великий страх. Міністр мені сказав: "Ви

пам'ятайте, що я політик. А що скаже Московський патріархат про це?”. Я вам скажу: запитайте Владику Августина, він же вам сказав, що скаже Московський патріархат. У нас є спільна позиція. Можливо, цього нам треба було — цього мандрування по пустині — останніх 10-14 років. То відкриваймо нову сторінку і рухаймося вже.

Я хотів би, щоб ви могли мене запевнити, що наступний набір у наш богословський заклад, у нашу богословську програму і в інші богословські програми — це буде набір, визнаний Міністерством. І що Міністерство буде докладати всі свої сили, щоб ті тисячі молодих людей, які присвятили себе богослов'ю, які здобули освіту, не визнані досі Міністерством, будуть ретро-активно акредитовані, щоб вони могли працювати. Це моє прохання. Я є переконаний, що настав час, настав рік нашого спасіння, якщо так можна сказати метафорично. І що ми це питання вирішимо. ■

ЯКЩО ПРАВИЛЬНО РОЗУМІТИ ТЕРМІНИ, ТО ПРЕДМЕТ ДИСКУСІЇ БУДЕ ЯСНІШИЙ, ЕМОЦІЙ БУДЕ МЕНШЕ, А ПРАКТИЧНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ — БІЛЬШЕ

Олег ТУР,
делегатія Української
Греко-Католицької Церкви

Хотів би звернути увагу на окремі аспекти представлено тут соціологічного дослідження, насамперед, на терміни, бо терміни — то завжди є щось таке, що викликає найбільше дискусій. Як, напевне, багато хто зауважив, у цьому дослідженні дуже часто вживається термін “регіональні відмінності”. Дуже багато речей пояснюються регіональними відмінностями, і моделі, які пропонуються для вирішення проблеми, також мотивуються наявністю цих відмінностей.

Як історик, я абсолютно погоджуюся з тим, що такі відмінності існують. Але коли в соціологічному дослідженні лише фіксується термін і стан, а не дається те наповнення, що під цією “регіональністю” в цій конкретній ситуації розуміємо, — тоді термін ризикує втратити своє автентичне значення і набути йому невластивого. І мені здається, така небезпека існує.

Що я маю на увазі? Коли в цьому дослідженні йдеться про відмінності Західної України та, відповідно, ставлення в Західній Україні до проблеми виховання й навчання дітей на основах християнського вчення, то це не означає, що в Західній Україні це

ставлення інше тому, що тут інші кліматичні умови, інші кулінарні рецепти чи, скажімо, інший расовий тип людей. Це означає, що історичний досвід (маю на увазі давній історичний досвід), але також і сучасне життя, обставини цього життя є іншими. І треба подивитися, що тут є іншого, що стосується цієї теми, щоб зрозуміти.

Тому, коли в дослідженні говориться, що на Заході більшість населення вважають за необхідне релігійне навчання чи викладання Християнської етики, треба доповнити це речення (ідеально було б його доповнити): не тому, що вони регіонально відрізняються, а тому, що тут історично була практика систематичного викладання таких предметів і тому що в цьому регіоні вже в новій українській державі така практика, незважаючи на міністерські чи якісь інші чиновницькі перепони, проводиться — з ініціативи церков, з ініціативи добрих людей.

Тоді всі ці результати, про які ми говоримо, всі відмінності, які ми легко можемо бачити з цього дослідження, будуть сприйматися не як перепона, а як шанс.

Шанс того, що ми в нашій Україні, саме завдяки відмінностям, які існують, маємо можливість, не виїжджаючи за кордон, не блукаючи світами, а тут, у нас, переймати те, що ми вважаємо необхідним і потрібним.

Стосовно другого важливого терміну, який вживався тут у дискусії і який ми мусимо обговорити. Говориться — і цілком слушно, — що Україна є пост-атеїстичною державою. Але що ми розуміємо під цим? Які наслідки це має для теми, що ми її тут сьогодні обговорюємо?

Виходячи з дослідження Центру Разумкова, абсолютно зрозуміло: термін “пост-атеїстична” означає, що згідно з результатами опитувань, згідно з настроями, з уявленнями людей, більшість населення України не визнають себе атеїстами. Якщо подивитися на це дослідження — 3-3,5% є переконаними атеїстами. Далі ми маємо близько 70% (залежно від дослідження) людей, які вірують у Бога. Вони є віруючими.

Отже, що це означає і які це має наслідки для виховання? Це означає, що більшість громадян України мають право на не-атеїстичне виховання. Більше того, 70% чи більше мають право пізнати основи своєї віри, яку вони, можливо, не зовсім добре визнають, оскільки не мали такої можливості.

З іншого боку, термін “пост-атеїстична Україна” означає, що вона є зранена атеїзмом. У буквальному, матеріальному сенсі — знищенням храмів, націоналізацією церковного майна, розгромом церковних навчальних та інших інституцій. Це є ті рани матеріальні, які певною мірою держава сьогодні визнає та пробує компенсувати, але вона не готова їх реститувати. І ми мусимо сказати, що то є відповідальність держави за те, що було вчинено попереднім режимом і повинно воно мати юридичні наслідки. Але це інша тема..

Поговоримо про інші рани. Є рани духовні, завдані свідомості людей, їх поведінці, їх етиці та їх мотиваціям. Ці рани є набагато жакливіші, бо вони продовжують існувати й надалі. Вони й надалі продукують живучість атеїстичного світогляду і тоталітарних підходів до віри. Тому якщо держава — наша, сучасна, українська — визнає, що цю несправедливість було вчинено раніше тоталітарним режимом, — то вона має цю ситуацію міняти.

Тобто: соціологи констатують факт, яким він є. Завдання політиків і церков — сказати, чому так є. І відразу ж казати, що робити, аби виправити його на справедливості, у т.ч. — в системі релігійної освіти.

Отже, я думаю, коли ми ці питання так поставимо, то предмет нашої дискусії буде ясніший і зрозуміліший, емоцій — менше, а практичних результатів — більше. ■

ЦЕРКВА НЕ ВТРАТИЛА СОЦІАЛЬНІ ПОЗИЦІЇ, ВОНА ПОВИННА МАТИ ЗАКОНОДАВЧО ВСТАНОВЛЕНЕ ПРАВО ДІЯТИ В СУСПІЛЬСТВІ

Олександр ДОБРОСР,
делегатія
Римо-Католицької Церкви

Хотів би прокоментувати деякі тези, висловлені тут.

Так, було сказано: “Церква втратила соціальні позиції ще в часах Середньовіччя”. Мені здається, це погляд, навмисне впроваджений за радянських часів, коли за Церквою визнавали тільки “задоволення релігійних потреб” і нічого не давали робити в суспільстві. Католицька Церква (можу про неї говорити з найбільшим знанням справи), як Римо-Католицька, так і Греко-Католицька, — це величезний потенціал для суспільства. Останніми роками сотні молодих юнаків і дівчат закінчували провідні учбові заклади в Італії, Швейцарії, Ліхтенштейні, США, Польщі, інших країнах, отримуючи фах богослов'я, педагогіки, психології. Вони не залишилися в тих країнах, вони повернулися сюди, щоб будувати свою країну, приносячи їй свій досвід і знання. І цей досвід має бути використаний. Держава в якийсь спосіб має запросити їх до співпраці — для написання підручників, до речі.

При цьому, можна звернутися до досвіду Польщі, де в багатьох учбових закладах, християнських та інших, на першому році є предмет “основи християнського світогляду”, що базується на філософських і богословських підставах, але не є жодною мірою конфесійним. Він трактує питання створення світу, сенсу людського

життя, того, що людину очікує після смерті. І це все є нейтральним, не забарвленим конфесійно.

Говорилося багато про те, що наші церкви мало представлені у ЗМІ. Але ж у нас багато людей, платників податків, які є віруючими, — то чи не варто, за прикладом Німеччини, надати певний час на державному телебаченні представникам релігійних громад для того, щоб вони висловили свою точку зору на ті чи інші події. Або надати час для програм для дітей. Як приклад, можу послатися на програму “Надія”, що продукується Римо-Католицькою Церквою і демонструється на “Першому національному” — дитяча програма, абсолютно не забарвлена конфесійно, і її дуже люблять дивитися діти різних релігійних громад.

І останнє. Ми повинні зупинитися на програмах статевого виховання молоді. Хтось сьогодні сказав так: нехай діти ідуть до недільної школи та вірують. А решту днів?

Ми маємо в нашому суспільстві культуру непошани до людського життя. І це підстава для того, щоб зосередитися на цих питаннях. Ідеться не тільки про такий безпосередній приклад, що жінки мають право абортувати своїх дітей. Ми маємо багато соціально абортіваних дітей, безпритульних. І Церква, яка бажає займатися вихованням цих дітей повинна мати законодавчо встановлену можливість засновувати конфесійні церковні притулки, дитячі будинки. Це такі пропозиції для законодавчих ініціатив. ■

ПРО НЕДІЛЬНІ ШКОЛИ

Ліуза ЦЮПА,
делегатія Української
Греко-Католицької Церкви

Хотіла б привернути увагу до того, що недільні школи (чи суботні школи) — це прерогатива церков. Кожна Церква, кожна конфесія має власні навчальні програми, і Міністерству освіти не треба турбуватися, якою буде програма в недільних школах.

Ми (я представляю Греко-Католицьку Церкву) маємо свою концепцію, свою програму, свої підручники, якими забезпечуємо свої недільні школи, що поступово створюються в Україні.

Отже, в загальноосвітній школі має бути певний не конфесійний предмет — Християнська етика, чи християнське виховання, чи основи моралі.

А кожна Церква має свою програму релігійного виховання, яка доповнює той предмет аспектами специфічними, які та чи інша конфесія вважає за конечні, потрібні, належні її ідентичності.

Таким є наше розуміння завдань загальноосвітньої і недільної шкіл. ■

ДУХОВНОСТЬ — ЭТО СОСТОЯНИЕ ДУШИ

настоятель храма
Святого Серафима Саровского
Украинской Православной Церкви,
митрофорный протоиерей
Василий ЗАЕВ

Мы много говорили о духовности, об образовании, о воспитании. И жаль, что сейчас нет многих чиновников, которые занимаются иногда и этими вопросами.

Было ли легко нашему князю Владимиру начинать образование и воспитание детей? Были ли учителя? Были ли школы? И школы строил, и греков приглашал, и воспитывал.

Что такое образование? Это возвращение образа. Для наших предков это было реально: они знали, какого образа. Именно чтобы образ Божий воплотился в человеке. И **воспитание — это не прямая передача знаний для знаний, это впитывание, постоянное, как молоко матери.** Каких знаний? Преподобный Нестор-летописец, учёный, наш соотечественник, говорил, что книги — это реки, по которым течёт премудрость Божия. А мы сейчас Библию относим к зарубежной литературе.

Какое образование, какое воспитание, духовность? Духовность — это не футбол. И это не “дикие танцы”. Духовность — это состояние души, имеющее определённое положительное свойство, характеризующее её чистоту от всякой внутренней грязи.

О нравственности. Нравственность — это характер отношения человека к другому человеку и к обществу. Она оценивается по поступкам человека. Но, в зависимости от мотивации, не все нравственные деяния человека могут быть духовными. Характер и степень духовности человека в конечном счёте определяется той целью, которую он ставит в своей жизни. Отсюда: если высшей целью для человека является наслаждение, слава, богатство, то всё остальное — это не истина. А истина — правда, совесть, и другой человек, и отечество, и природа, и сам Бог.

Если первое у нас преобладает, то все иное оказывается лишним. Если только к сиювременным благам стремится наше общество (иногда и целые

народы, и всё человечество), если такая цель оказывается движущей силой всей нашей цивилизации, то разве не очевидно, какое будущее может ожидать нас и всё человечество?

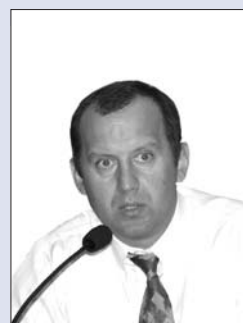
Сейчас и сама природа, и всё, окружающее человека, говорят: надо нам остановиться, надо вернуться, надо подумать, как будем жить завтра, чем — внутренним ли духовным состоянием?

Мне сегодня очень приятно: кажется, это первый Круглый стол, когда я не услышал ни одного слова упрека одной конфессии к другой. И это говорит нам о том, что мы движемся вперёд. И больные, и бедные, и находящиеся в тюрьме, и дети в школе — это наше общее дело. И никакие ни каноны, ни главы церквей не мешают нам в этом.

Поэтому давайте будем трудиться для того, чтобы Бог в сердце каждого человека находил место. И тогда знания будут полезными. Ещё раз напомним, что нам говорит один из мыслителей, Франсуа Рабле: “Наука, лишённая совести, опустошает душу”. Это нельзя забывать. Душа человека бессмертна, и её надо наполнить бессмертными знаниями, которые будут полезны всему нашему обществу. ■

ЗА УМОВИ ЗЛАГОДЖЕНОЇ ПРАЦІ ТА БАЖАННЯ ЗНАЙТИ КОНСЕНСУС, МИ ЙОГО ЗНАЙДЕМО

Олександр САГАН,
науковий консультант
Президента України

Я поділяю тривогу тих, хто виступав на цьому заході, стосовно колосальних проблем, які має зараз виховання підростаючого покоління. Сьогодні, на жаль, держава не справляється із своїм головним завданням — виховувати громадян високоморальними, патріотами, такими, за яких не соромно.

Отже, потрібні зміни. І саме про це у своїх виступах говорить Президент.

Це перша позиція в контексті проблем виховання, яка на сьогодні дістала чітке окреслення.

Друга позиція — це те, що за нинішньої ситуації неможливо врахувати в тих питаннях, що сьогодні порушувалися, думку практично всіх без винятку. Який би ідеальний закон, яке би ідеальне рішення не було прийняте тут, чи будь-де, чи у Верховній Раді, — це рішення буде піддано критиці. Думаю, ми повинні бути свідомі того, що ідеального рішення не можна прийняти, — але можна прийняти найбільш оптимальне, принаймні для переважної більшості населення країни.

Пропозиції, що сьогодні висувалися, вимагають насамперед змін законодавчої бази. Я думаю, що ці зміни дуже швидко будуть зроблені. Зокрема, в Секретаріаті Президента України вже є розпорядження про створення Робочої групи при Державному секретарі. Хотілося б сподіватися, що під час нинішньої реорганізації Секретаріату ця Робоча група буде збережена.

До неї будуть запрошені представники переважної більшості церков, які належать до Всеукраїнської Ради церков і релігійних організацій, а також експерти та представники від окремих світських інституцій. Одне з перших завдань (оскільки я буду керувати цією Робочою групою), яке ми плануємо поставити, — це як раз завдання або питання, що порушувалися сьогодні на нашому Круглому столі.

Зараз за ініціативою Секретаріату та Міністерства освіти і науки готується відкрита конференція, яка буде проведена 5-6 жовтня 2005р. і на якій можна буде продовжити, вже за ширшої участі співробітників Міністерства та інших відповідальних осіб, обговорення питань, що порушувалися сьогодні. Зокрема, розглянути і програму, і взагалі концепцію державної політики в цій сфері.

Надалі планується тісна співпраця Комісії, яка працює зараз у Міністерстві освіти і науки, та Робочої групи при Державному секретарі з виходом на певні законодавчі ініціативи та доручення Президента — для того, щоб якісно покращити ситуацію з вихованням дітей і молоді.

Я свідомо не переходив на якісь конкретні речі або конкретні тези. Зараз ми працюємо. А висловлення певних тез, як бачимо, зустрічає дуже різну реакцію і сприймається не завжди однозначно. Але я думаю, що за умови злагодженої праці та наявності бажання знайти консенсус, ми його знайдемо. ■

МИ ВСІ ЗГОДНІ З ТИМ, ЩО РЕЛІГІЙНА ОСВІТА — ПОТРІБНА

Іван ДАЦЬКО,
делегатія Української
Греко-Католицької Церкви

Тут уже відзначалося, що такої згоди, як сьогодні, ми ще не переживали. Сьогодні ми бачимо, що саме релігійне навчання і виховання в Україні є пріоритетним для всіх нас.

А що стосується християнського богослов'я, то ми всі поділяємо ту позицію, що воно має бути визнане

як окремий академічний напрям освітньої підготовки в державних чи приватних університетах України.

І на завершення хотів би одне сказати. На початку 1990-х років, відразу після проголошення незалежності України, відчувався страх перед терміном “релігія”. Думаю, з цієї причини почали говорити про етику, але, можливо, є певна інфляція того поняття, бо може бути етика бізнесу, етика політична, етика спортивна і таке інше. Тепер, знайшовши компроміс, ми говоримо про Християнську етику. Але нині вже може йтися про те, що учні повинні мати можливість вибору між предметами “християнська релігія” — чи то православна, чи католицька — та “етика”.

Отже, я думаю, ми повинні акцентувати три напрями: релігія у школі, Християнська етика та повноцінне визнання богословських факультетів. ■

МИ НЕ МАЄМО ПРАВА НЕХТУВАТИ ПОЧУТТЯМИ НАВІТЬ ОДНІЄЇ ЛЮДИНИ

Петро ГАНУЛІЧ,
директор відділу суспільних
зв'язків та релігійної свободи
Української Уніонної Конференції
Церкви адвентистів сьомого дня

Думаю, ми не повинні засмучуватися тим, що темі релігійної освіти присвячено багато круглих столів і роботи в різних комітетах, адже ця тема вартує того — тому що вона торкається совісті, віри, інтимного. І тут треба рухатися без поспіху, виважено, не керуючись принципами більшості і зневажаючи меншість, або навіть одну особу. Тому що навіть за одну особу, ми розуміємо, готовий був померти Ісус Христос, і ми ніколи не маємо права нехтувати її почуттями, її зручності перебування у школі чи в іншому закладі.

Напевне, всі християни і всі релігії України зійшлися тільки на одному — що релігійний компонент повинен бути присутній в українській школі. Але на цьому спільність позицій закінчується.

Я брав участь у різних комітетах з формування принципів викладання християнської етики та програми, і ми не могли зійтися навіть концептуально, як подавати цю програму. Тому що більшість християн вважали, що Християнська етика повинна обов'язково бути пов'язана з культурою, розуміючи під тим храм і традиції. Протестанти більше наполягали на тому, що важлива насамперед духовність, а не традиції. Ми хочемо зупинитися на самих основах, на тому, що може нас об'єднувати — це Біблійна етика.

Але досі ми не порозумілися, і я про це не жалкую. Я дуже поважаю думку більшості християнських конфесій, вона для мене дуже дорога, але я не можу нехтувати своєю думкою і думкою протестантів.

Тому я розумію, що відповідь на запити християнства влади і Міністерства освіти є правильною. І те, що вже впроваджена етика з певними елементами гуманізму (можливо, що там немає християнства) — це, напевне, те, що є можливим у нашому поліконфесійному постмодерністському суспільстві. Це те, що можна викладати нашим дітям, не ображаючи релігійних почуттів жодної дитини.

Тому я вважаю, це — велике досягнення нашої України, системи освіти. Це є дуже гарний наслідок роботи цих комісій і круглих столів. І хочу підбадьорити всіх нас: **нам треба зустрічатися, працювати, не шкодувати на це часу, рухатися повільно, тому що ми рухаємося в дуже важливому напрямі.** ■

ДЕРЖАВА МАЄ ДОПОМАГАТИ ЦЕРКВІ В ЗАСНУВАННІ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКІЛ

Ігор ОЖИЇВСЬКИЙ,
керівник відділу
зовнішніх справ курії
Львівської митрополії Української
Греко-Католицької Церкви

Хочу торкнутися питання про надання Церкві та релігійним організаціям права на заснування загальноосвітніх шкіл. Ми, як Українська Греко-Католицька Церква, маємо паростки таких шкіл, їх небагато, є школи молодші, є старша школа — ліцей. Але є велика проблема.

Церква зараз не має права засновувати загальноосвітні учбові заклади, і тому релігійні організації пішли шляхом заснування приватних шкіл. Але якщо навчання там покласти лише на плечі батьків і Церкви, то вони не зможуть його фінансово забезпечити.

З іншого боку, Конституція України гарантує молодій людині обов'язкову середню освіту. Тобто, бюджет розраховується на кожну дитину. І мусить бути так: не має значення, де та дитина навчається — в державній чи приватній (у т.ч. — католицькій, наприклад) загальноосвітній школі — до отримання середньої освіти держава повинна оплачувати загальноосвітні предмети, що викладаються у приватній школі. Бо кожна середня школа є ліцензована, і держава має їй сприяти.

А поки що ті паростки будь-які органи місцевої влади давлять, тому що треба за все, починаючи від оренди землі, платити, а держава — взагалі держава,

Круглий стіл, 16 вересня 2005р.

чи місцеві державні органи, чи вищі, — в тому не допомагають.

Ми порушували це питання в Концепції державно-конфесійних відносин, яку в межах цього Круглого столу розробляли. І вже тоді йшлося про те, що **участь держави в забезпеченні церковних загальноосвітніх шкіл є необхідною. Ці школи будуть базами світоглядного розвитку дитини і так само це буде база для вищих учбових закладів, для підготовки фахівців з богослов'я, про яке ми сьогодні говорили як про предмет, необхідний в університетах, у т.ч. — світських.** ■

ШКОЛА НЕ МОЖЕ СТОЯТИ ОСТОРОНЬ ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОГО СВІТУ ДІТЕЙ І МОЛОДІ

Павло ПОЛЯНСЬКИЙ,
директор департаменту
загальної середньої та дошкільної освіти
Міністерства освіти і науки України,
член спеціальної комісії з розроблення
змісту факультативних курсів з
етики віри та релігієзнавства

Формування духовного світу дітей і молоді, духовності як провідної якості особистості — велике і складне завдання. Особливої актуальності воно набуває сьогодні, коли труднощі соціально-економічного й політичного розвитку країни в попередні роки боляче вразили молодь. Серед дітей і молоді падає духовність, зріє зневіра в моральних орієнтирах у повсякденному житті. Засоби масової інформації дедалі більше впливають на суспільство й особливо на молодь, нерідко потураючи культу сили, зброї, моральному релятивізму та конформізму.

Протягом останнього десятиліття дедалі більше політичних і культурних діячів, учителів, батьків звертаються до релігійних моральних цінностей як найбільш стійких, універсальних, не підвладних політичній та ідеологічній кон'юктурі. Це означає, що сучасне українське суспільство поступово підходить до визнання й освоєння етичних основ релігійних, зокрема, християнських цінностей, від яких воно було штучно відлучене протягом багатьох десятиліть, а в більшості людей навіть було сформоване різко негативне ставлення до них.

У ситуації гострого дефіциту ціннісних установок та орієнтацій релігійні моральні цінності, що є основою гуманістичних цінностей, відіграють дедалі вагомішу роль у сучасному вихованні дітей і молоді. Отже, виникає гостра потреба в залученні християнських цінностей до процесу виховання дітей, визначенні основних засад, цілей, напрямів, змісту, форм і методів формування духовності на їх основі, які разом з іншими складовими сприятимуть розвитку та формуванню духовної високо-моральної особистості, майбутнього громадянина України.

Правове поле викладання предметів релігійного спрямування в державній школі

Школа, в широкому тлумаченні цього слова, не може й не повинна стояти на узбіччі протистояння Добра і Зла, гуманізму і жорстокості. Використовуючи величезний творчий потенціал освітян, вона покликана не лише навчати, власне, передавати певну суму знань, а й виховувати юнь на засадах загально-людських цінностей. Набутки християнства з його ідеалами людинолюбства є невичерпним джерелом, до якого впродовж понад тисячоліття припадають наш народ і національна система освіти, що увібрала в себе кращі набутки вітчизняного педагогічного досвіду від Нагірної проповіді і “Повчання Мономаха”.

Звичайно, церква і школа у світській державі діють у межах чинного правового поля. Відповідно до статті 35 Конституції України в нашій державі “кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культу і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність. Церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа — від церкви. Жодна релігія не може бути визнана державою як обов’язкова”.

Міністерство освіти і науки України постійно здійснювало моніторинг механізму запровадження та засад викладання в ряді областей країни нового навчального предмета “Християнська етика”.

Ще в 1992р. в загальноосвітніх навчальних закладах Львівщини, Тернопільщини та Івано-Франківщини як предмет за вибором рішеннями органів місцевого самоврядування був запроваджений експериментальний предмет “Основи християнської моралі”. На основі апробації цього курсу відповідно рішеннями XIV сесії Львівської обласної ради та розпорядженням голови Львівської обласної державної адміністрації “Про заходи щодо підготовки та відзначення у Львівській області 2000-ліття Різдва Христового”, рішенням управління освіти Івано-Франківської обласної державної адміністрації було впроваджено навчальний предмет “Християнська етика”.

Питання про доцільність його викладання вирішувалося відповідними органами управління освітою та радами загальноосвітніх навчальних закладів, до яких входять педагоги, учні та їх батьки. Так, у 1998-1999 навчальному році у Львівській області “Християнська етика” викладалася у 80% загальноосвітніх навчальних закладів, а в Тернопільській вивчалася факультативно в 1 466 класах (усього в області 8 577 класів) й охоплювала 38 092 зі 167 160 учнів.

Програмне забезпечення навчального предмета розроблялося й затверджувалося управліннями освіти обласних державних адміністрацій ряду областей в погодженні з представниками різних конфесій.

Викладання предмета здійснюють учителі початкових класів (1-4 класи) та вчителі-предметники (5-11 класи), які пройшли спеціальну курсову підготовку в обласних інститутах післядипломної освіти педагогічних працівників.

Хоча за своїм змістом і спрямуванням предмет “Християнська етика” не є власне теологічним, але він покликаний формувати в учнів загальнолюдські моральні цінності. Зокрема в першому класі курс називається “Дивосвіт”, у другому — “Родина, рід, народ”, у третьому — “Добро і зло”, в дев'ятому — “Людина у світі”, в десятому — “Етика подружнього життя”.

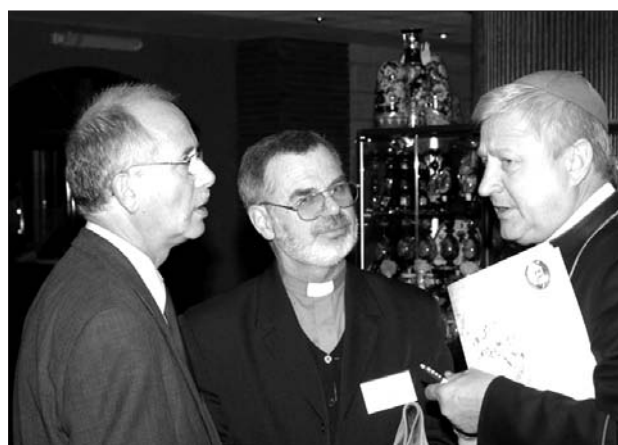
Марно сперечатися довкола того, чи діяльність сучасної української школи у справі морального виховання підростаючого покоління вповні відповідає вимогам суспільства. Причин того стану духовності, який існує сьогодні в суспільстві, немало, в тому числі й міжконфесійні суперечності між Українськими Православними Церквами.

Із прийняттям Державного стандарту середньої освіти, який розробляється провідними вітчизняними фахівцями, проблеми морального, духовного та естетичного виховання знайдуть належне їм місце в загальній системі формування особи - члена демократичного суспільства, громадянина і патріота своєї Батьківщини.

Процес і перспективи впровадження в освітній процес предметів духовного спрямування

Упродовж кількох останніх років окремі церкви та релігійні організації неодноразово порушували перед

Круглий стіл, 16 вересня 2005р.

Міністерством освіти і науки України питання щодо запровадження як у вищих, так і у загальноосвітніх навчальних закладах, предметів релігійного змісту.

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України “Про затвердження Державного стандарту базової і повної середньої освіти” Міністерство освіти і науки України розробило типові навчальні плани для 12-річної школи. Ними передбачене вивчення нових предметів. Так, в основній школі у 5-6 класах впроваджується курс “Етика”, зміст якого має на меті вивчення норм поведінки та загальнолюдських моральних цінностей. При цьому, Міністерство освіти

і науки ніколи не чинило жодних перепон вивченню у школах окремих предметів релігієзнавчого змісту.

Так, у минулому (2004-2005) навчальному році предмети духовного спрямування (“Християнська етика”, “Християнська культура”, “Основи православної культури Криму”, “Основи мусульманської культури Криму” тощо) вивчалися в Автономній Республіці Крим, 17 областях України, містах Києві та Севастополі. Загалом у 4 020 загальноосвітніх навчальних закладах, тобто майже в кожній п’ятій українській школі. Відповідно, вивченням цих предметів охоплено близько 356 тис. учнів, що складає 7% загального контингенту учнів.

У проведеному з 24 липня по 12 серпня 2005р. Міністерством освіти і науки України на освітньому сайті “Острів знань” (*ostriv.in.ua*) інтерактивному опитуванні взяли участь 38 респондентів. Більшість (57,9%) із них позитивно висловилися щодо запровадження у школах такого курсу, 34,2% — негативно, 7,9% — засвідчили байдуже ставлення до цього питання.

Ще 30 червня 2005р. (до того, як Президентом України було дано відповідне доручення) із власної ініціативи Міністерством освіти і науки України спільно з Академією педагогічних наук України, Державним Комітетом України у справах релігій було проведене засідання “круглого столу” з питань морально-духовного виховання учнівської молоді.

До участі були запрошені науковці, методисти, вчителі, представники Всеукраїнської ради церков. Усі без винятку учасники “круглого столу” визнали, що впровадити вивчення “Християнської етики” з 1 вересня 2005р. вкрай складно, практично — неможливо через відсутність програми, підручників, вчителів з цього предмета.

Учасники висловилися за те, що курс має бути світським, культурологічного спрямування й викладатимуть його педагоги, які пройдуть відповідну підготовку в інститутах післядипломної педагогічної освіти. Власне, питання про те, хто матиме право викладати, взагалі не є дискусійним, адже відповідно до статті 54 Закону України “Про освіту” це можуть робити лише особи з відповідною, тобто педагогічною, освітою. Священнослужителі не можуть і не повинні цим займатися, так само, як не повинна братися до уваги конфесійна належність (чи навпаки — неналежність) вчителя.

На згаданому вище засіданні також було погоджено створити до 15 липня відповідну комісію, до якої б увійшли представники різних конфесій, науковці, педагоги. Ця комісія має дійти згоди щодо назви предмета, науково-методичного забезпечення курсу, підготовки кадрів тощо. Більшість церковних організацій, чий уповноважений представники брали участь у нараді, за винятком УПЦ Київського Патріархату та УАПЦ, внесли свої кандидатури.

Стосовно доручення Президента України від 8 липня 2005р. №1-1\657 — документа, що підлягає безумовному виконанню, — то в ньому йдеться не про обов’язковий курс “Християнська етика”, як про це інколи доводиться чути, а про запровадження факультативних курсів з етики віри та релігієзнавства. Крім того, очевидним є те, що впровадження будь-якого нового навчального курсу передбачає насамперед розробку концепції, програми, навчальних та методичних посібників тощо. До речі, наприклад, у Росії, на яку часто посилаються, курс “Основи православної культури” є предметом за вибором.

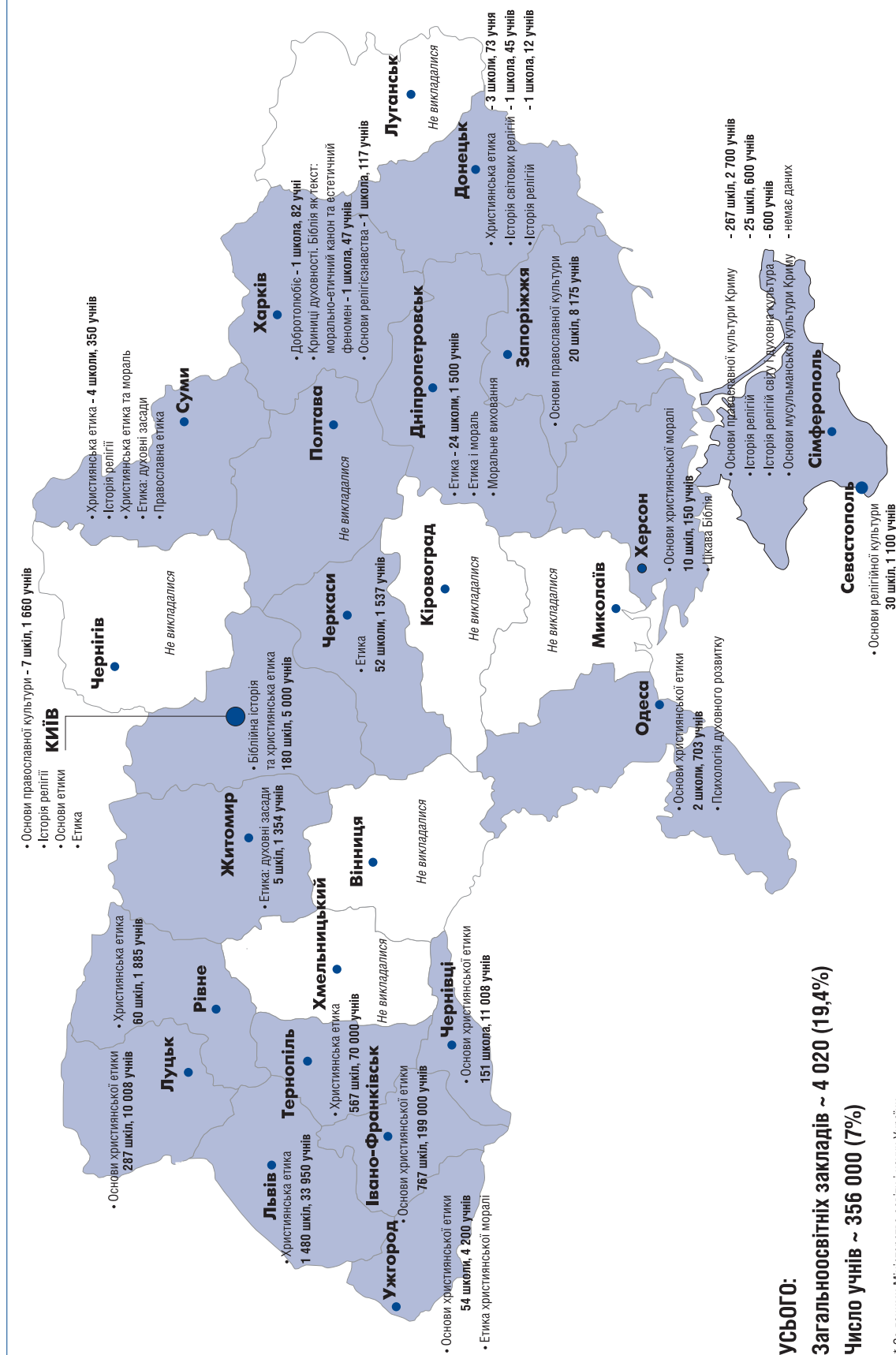
Відповідно до Статті 35 Конституції України, Конвенції про права дитини та на виконання доручення Президента України від 8 липня 2005 р. №1-1\657 щодо подолання морально-духовної кризи суспільства, поєднання зусиль держави, громадянського суспільства і Церкви у створенні високодуховного виховного середовища, забезпечення морально-етичного виховання учнівської молоді в загальноосвітніх навчальних закладах країни Міністерство освіти і науки України видало наказ №435 від 26 липня 2005р., яким затвердило склад спеціальної комісії для розроблення змісту факультативних курсів з етики віри та релігієзнавства.

Також цим наказом саме батьки учнів, а не чиновники чи політики, діячі Церкви, наділені винятковим правом вибору вивчення дітьми, починаючи з 2005/2006 навчального року предмета “Етика” у 5-6 класах або факультативних курсів морально-етичної проблематики, що апробуються в регіонах, за умови кадрового та навчально-методичного забезпечення з відповідним грифом Міністерства.

На Міністерство освіти і науки Автономної Республіки Крим, управління освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських держадміністрацій, інституту післядипломної педагогічної освіти, керівників навчальних закладів цим наказом покладене завдання провести роз’яснювальну роботу серед батьків та педагогічних працівників щодо права та порядку вибору вивчення курсів морально-етичної проблематики, або поєднання їх вивчення, а також надіслати до Міністерства програми, навчальні та методичні посібники з діючих морально-етичних курсів для проведення науково-методичної експертизи та забезпечити своєчасну, якісну підготовку та перепідготовку відповідних педагогічних кадрів.

Чергові засідання комісії відбулися 2 та 22 серпня, а також 13 вересня. Їх мета полягає в тому, щоб у стислі терміни запропонувати концепцію та навчальну програму з предмета (на сьогодні у країні використовується близько 100 (!!!) “самодіяльних” навчальних програм). Лише після того, як комісія запропонує ці документи, настане черга написання підручника чи посібника. Одночасно має здійснюватися підготовка вчителів. ■

(станом на 2004/2005 навчальний рік)

УСЬОГО:

Загальноосвітніх закладів ~ 4 020 (19,4%)

Число учнів ~ 356 000 (7%)

* За даними Міністерства освіти і науки України